

2006

Kulturna revija

Letnik XL • Številka 3-4

Meddobje

ENTRESIGLO

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XL

2006

Št./Nº 3-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo/Directores: TONE MIZERIT (tehnični urednik), DR. JOŽE RANT,
MARIJAN EILETZ, VINKO RODE, BRANKO REBOZOV.

LEV DETELA, urednik za Evropo.

Lektorji: Vinko Rode in Tone Mizerit

Zunanja oprema: Irena Žužek

Oblikovanje in računalniški prelom: Monika Urbanija-Koprivnikar

Letno izhajata dve dvojni številki. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 185. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 12-2006

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO
REPUBLIKE SLOVENIJE.

UVODNIK:	
TONE MIZERIT (Arg.)	163
POEZIJA:	
BRANKO REBOZOV(Arg.): Prihod slovenskih beguncev v argentino	165
GREGOR PAPEŽ (Arg.): Pod nebom ...	170
ALEŠ GOŠAR (Arg.): Fatamorgana, Sanje so kot laž pretkane, Željā neizmerni vir.	171
DAMIJAN AHLIN (Arg.): Čutim, dogma, glas.	173
IZ ARHIVA:	
LOJZE NOVAK (Arg.): Most svobode	175
V SPOMIN	
JANJA ŽITNIK (Slo.): Milena Merlak Detela	208
ESEJI IN RAZPRAVE	
VINKO RODE (Arg.): Zakaj torej Kocbek	214
SEMINARSKO DELO	
MATIJA ŠORLI (Slo.): Glasbeno pedagoško in glasbeno poustvarjalno delo Marka Bajuka	227
ZA ZGODOVINO	
PROF. DR. JANEZ JUHANT (Slo.), DOC. DR. ROBERT PETKOVŠEK (slo.): Dr. Milan Komar, Častni senator	242
KNJIGE	
JOŽE RANT (Arg.): Predobjava iz knjige »Slovenski eksodus 1945«	253
MNENJA	
JOŽE RANT (Arg.), BRANKO REBOZOV (Arg.): Kam (naj) gre Slovenska Kulturna Akcija?	268
OCENE	
JOŽE RANT (Arg.): Jože Žontar, Kaznovana podjetnost – kranjski trgovec in industrialec Franjo Sirc	286
JOŽE RANT (Arg.): Silvin Eiletz, Skrivnost kominterne	295
UMETNIŠKA PRILOGA:	
IRENA ŽUŽEK (Arg.)	

TONE MIZERIT

NE BOJMO SE

Na straneh Meddobja se že nekaj časa pojavljajo razmišljanja o usodi Slovenske kulturne akcije in posebej naše revije. Vprašanje ustvarjalnosti, jezika, obvladanje umetniško pisane slovenske besede; kdo še, koliko časa še ... Če gledamo na ta pojav iz objektivnega vidika, se lahko zdi pretirano, ali celo, da to nenehno povračanje na isto točko postaja dolgočasno. A za nas, ki smo tako rekoč z dušo in telesom vpleteni v gradnjo zdomske kulture, je razumljivo, da včasih kar ne moremo iz tega začaranega kroga.

Res je, da je v teku let prenehalo izhajati tudi v naši skupnosti precejšnje število publikacij. Kar nekaj ustanov se je za vedno poslovilo od javnega življenja. To je neizogibna usoda vseh projektov emigrantskih skupnosti in tudi emigracije same. Brez dotoka iz matične domovine je obstoj zapisan poginu. A Slovenska kulturna akcija in Meddobje sta neke vrste simbol, ena bistvenih sestavin tako (napačno) imenovanega slovenskega čudeža v Argentini. In včasih je simbolična izguba hujša od realne.

Debata, ki se je o usodi in nadaljevanju sprožila med člani SKA je dobrodošla. Mimo osebnih razgovorov je nekaj misli našlo pot tudi na papir – v premislek ostalim. Danes objavljamo dva prispevka dr. Jožeta Ranta in razmišljanje Branka Rebozova. Dobrodošla bi bila še druga mnenja, predvsem mlajših, saj bo na njihovih ramah slonela odgovornost, da gradijo to stavbo naprej.

Mislim, da vsi soglašamo glede cilja: ohraniti pri življenju ustanovo in revijo – dokler se le da. Glede konkretnih korakov, kako to izvesti, bo lahko teklo še precej črnila. A meni se zdi, da je bistveno zadržanje, s katerim bomo nastopili prihodnje

delovno leto, in lahko bi celo rekli, to novo delovno dobo ustanove in revije.

Pred dnevi mi je slučajno ponovno prišla v roke knjižica razmišljanj Ernesta Sabata »La resistencia«. Gradov špansko slovenski slovar prevede to besedo kot »odpor, odpornost; upor, upiranje; vztrajnost; trpežnost«. Mislim da je vse to potrebno, če hočemo nadaljevati po začrtani poti. Temelj vsemu pa naj bo predanost idealom. V omenjeni knjigi, kljub temu, da ostro in kritično oriše problem postmoderne družbe, se avtor ne odpove idealizmu in upanju. Potek njegovih misli me je spomnil na začetke SKA: upali so proti upanju, goreli v idealizmu, in čeprav so se ob samem začetku spraševali: »Koliko časa še?«, jih to ni hromilo v delovanju in žrtvovanju.

Če bomo nadaljevali naše delo z upornostjo, vztrajnostjo in idealizmom, se nam ni treba bati prihodnosti. Pametno in potrebno je, da o njej razmišljamo, a to naj nas ne sme hromiti. Zaupajmo v lastne moči, oprimo se na stvarnost današnjega dne in sedanjega izseljenskega položaja in – ne na zadnjem mestu – zaupajmo v Velikega Umetnika, ki nas ne bo zapustil v našem prizadevanju, ko dopolnjujemo sliko slovenskega izseljenskega sveta.

BRANKO REBOZOV

PRIHOD SLOVENSКИH BEGUNCEV V ARGENTINO

*Po razburkanem smo morju pluli
na ameriški vojni ladji General Stewart;
polgoli smo poležavali na razgretem krovu,
ali sloneč na ograji strmeli v valove,
ah, in v viharne spomine ...*

*Kje so bili že Vetrinje, Treviso, Forlì, Servigliano,
Senigallia, Bagnoli! Kje Bremen-Haffen!
Kje v morski dalji otok Svete Helene,
nad njim Napoleonov duh, ponižan, strt!
Pred nami in za nami so izginjale daljave,
kot bežale bi na vse strani od naše ladje.
In nekdo nekje norčavo je popeval:
»Oj, zdaj gremo, oj, zdaj gremo,
nazaj nas več ne bo ...«*

*Potem klobuk je svoj zalučal v morje
in glasno vzklikal: Kje je domovina?
Kje ljubi dom, kje je oče in ljuba mati,
bratje in sestre, kje prijatelji?*

*Tam med valovi se potapljajo, sem mislil,
v duši zdaj med sanjami tam blodijo.
In ti si me objela, draga, in mi rekla:
Nad nami krožijo in krikajo galebi.
Glej, eni črni so in drugi beli.
Eni so kot krokarji, drugi kot golobi.
Proč s spomini! Zdaj duhá se okleni!
Srce zdaj vrzi v morje!*

Nemenja dnevi in noči zatohle in brez spanja,
v trupu ladijskem brezdomci sanjajoč svoj smisel,
kot bi tlačila nas mora, nam sledil sovražnik,
v spanju smo se premetavali, čez dan zaobljubljali,
mi brodolomci, s svojim upom kljubovalni,
sredi morja ujeti kot v orehovi lupini,
krožili smo in krožili v požiralniku obzorij,
kjer použivala sta drug drugega nebo in morje ...
O, da bi videl svet modrine in sinjine ta poljub!
Čutil bi prav tam med ustnami neskončnimi,
kako je strašen glad vsega po sreči in ljubezni!
Tam nas ameriška je ladja ljubosumno zibala,
kot v ogromni modri krsti bi nosila nas k pogrebu ...
pod Južni križ, od daljnih sončnih Alp
v naročje pampe in andske kordiljere.

Dežela ogromna - je razlagal star duhovnik,
ki salezijanec mlad je misijonaril v Argentini -
do obzorij sama rodovitna in zelena pampa,
od obzorja do obzorja sam osat in pušča;
veter, da podré te; dež kakor iz škafa,
blato in povodni kakor morja;
sonce zemljo pali z žarki kot z razbeljenimi meči;
na skrajnem jugu večer led in besnih burij dom.
Oh, in samota, in samota, in samota ...

Potem je pravil o Slovencih,
ki za kruhom
davno pred nami šli so v Argentino,
pred preganjanem fašistov pa Primorci,
kot smo morali bežati mi pred komunisti ...

Da nek postaven fant nekje od Vidma,
ki je šel veselo na nabiranje koruze
se zaljubil v neko zaročeno je Kreolko
mlado, črnih las in oči, kot roža lepo ...
A ljubezen silna nosi v sebi konec silni,
njen zaročenec je iz ljubosumja ga zaklal ...
Dékle je poslalo žalno pismo materi nesrečni
mokro še od sinove krvi in lastnih solz.

In nek krovec iz Prekmurja, pravi mojster,
od trpljenja in samote se predal pijači ...
Ko zvedel je, da za njim od doma pride žena,
se od sreče je napil in padel s strehe, se ubil.
Žena je prišla razjokat se nad zabito krsto.

Nek Suhokranjec je pri izkopavanju podzemske,
v rovu žalostno končal s Poljaki tremi,
siromak je še pod zemljo klical ženo in otroke
po imenih ...

In nek priletan kmet od Svet'ga Križa s Krasa,
ki je delal na železnici v Formozi,
v peklenski klimi in na žgoči glini,
s svojim srcem shiral je od sončnice in žeje;
dolg, ki ga na boben spravil je doma,
je plačal. Sled za njim je zginila za vedno.

Nek Štajerc, ki je drevje sekat šel v Misiones,
na najbolj vroč in najbolj divji sever,
kjer v vrelem kotlu tropske vlage in zelenja
križem lazijo ogromni pajki in škorpionji,
eden ga je v roko pičil in on neustrašen
si jo s sekiro z enim mahom je odsekal,
da, Kristus, kri mu oškropila je obraz in prsi ...
Drugi so strmeli, on pa ovijal s srjaco
svoj je kroaveči štrcelj in ga stiskal.

Ah, od Gorice nek trgovec ubegel pred fašisti,
velik rodoljub, inteligenten in prikupen,
ta pa ja si je Ameriko naredil, obogatel z denarci;
vilo si postavil je razkošno in se vozil z avtom;
tango pel in plesal je odlično, pravil vice,
in oženil se je dvakrat; Zupan se je pisal...

Tako te zgodbe, ki smo poslušali,
pa nihče ni vedel in nihče ni opazil,
da nek mrk in skrit popotnik je vso vožnjo
potoval na ladji v izgnanstvo z nami;
da se njegovo je nenehno hihitanje
mešalo z vsebino zgodb in z našo domišljijo.

Amerika! Amerika! Smo vsi planili,
ko uzrli kopno zemljo smo v daljavi,
kot galeoti rešeni okov in upa polni,
da razleteli so nad nami se galebi ...
in Srebrna reka s svojim kalnim je vodovjem
čarati začela ladjo, nas na njej in morje ...

Z brega nam nekdo v pozdrav je mahal
z metlo, kot od veselja bi znorel ...
In ti objela si me, draga, in mi rekla:
Zdaj duhá se okleni! Na srce pozabi!

V pristanišču, onstran dvignjenih žerjavov,
med oblaki v zadnji luči dnevní,
nam strmečim je na krovu ugasle ladje
tih vijoličen večer razgrinjal Buenos Aires.
Pihal vlažen mrzel veter je in pust.

- - -

O, pozdravljena, ti, Argentina!
Blagoslovljena tisočkrat in tisočkrat prekleta,
ljubljena kot mati, osovražena kot mačeha;
kot Kristusova cerkev vse sprejemaš
ali vse zavračaš kot najvišja kasta!
Strup za ene si, za vse medeno brašno!
Tujce ti sprejemaš kot otroke lastne!
Kruh pšeničen si, dežela obljubljena svobode!
Goli in oropani vsega smo slišali tvoj klic:
K meni pridite preganjani in lačni!
Kot lastni materi mi odkrijte svoje muke!

Potem so nas izkrkali, kovčke zvezane
in nas, žive cule, kakor bitja brez besed,
kot za stiskalnico z vozá se vsuje zrelo sadje ...

Ko po pomolu stopali smo proti Emigrantskemu hotelu,
sam Bog ve, kaj nas zbolelo je v prsih tako strašno!
Ladja naša se je lahko pozibavala v pristanu,
kot po brodolomu splavljen utopljenec na obrežju,
jaz tako sem videl jo, tako prisegam;
o, bila je kot nekdo, ki nas odhajati je videl
in mu od poslavljanja je počilo srce.

Zbogom, ti, transportna ladja General Stewart!

Buenos Aires 1972/2005

POD NEBOM ...

Pod črnim nebom se mi radi
v sanjah prikažejo tisti,
ki so odšli.
Jaz jih vidim in nagovorim:
si se vrnil ...
in oni me odsotno gledajo,
kot bi se vanje spravil voz,el,
ki ga niso mogli razvozlati,
kot bi že ne imeli duše
in bi jim ostala samo žalost brez žalosti
ali molčanje brez nobene
skrite čakajoče besede.
Čudno je da ni v žalosti
kakega ljubeznivega miga lepote.
Vidim jih in hodim med njimi
z dušo vdelano v stolp
tistega črnega neba.
Ko sem se vračal tistikrat iz svete dežele
na ladji blizu obale in
brez mornarjev, sem slišal tole vprašanje:
Kdo je vodil moje roke
ko sem kamen za kamnom
polagal pod srce močvirja?
Kamni, gotovi stiki teme,
so se ugreznili, a nekega dne vzniknejo,
nič ne ostane brez rasti in novega začetka –
kadar se je korenina splekla
v dvojno vezo žeje in zidu.
In v najtrši nočni uri
Bog utihne
in se sliši samo izžvižganje sence
resničnosti, njen ritem
brez krvi, njena odsotnost
praznote.

FĀTAMORGANA

*Večkrat grem k Bogu v pogovor:
a najin dvogovor,
bojevit, sicer tih
kot moral bi biti,
je le samogovor
moje nemočne, v molk ponižane
biti.*

*Večkrat ga kličem, Boga,
in vabim dol iz neba
in rotim za odgovor,
ko žejen hotel bi piti
iz studenca brez dna,
kot On moral bi biti.*

*A vse je zaman: Vekoviti
ne mara v zaplet mojih niti;
kot fata-morgana, kot slika
v puščavski samoti se mi odmika.
Na vrhu, v zenitu, pa sonce negibno
na nebu pribito trpi krčevito;
kaj ko nenadoma bi brez nebà
ostalo kot reka brez trdnega dna –
ne moglo bi niti zaiti.*

*Večkrat ga kličem, Boga,
na zagovor.
Kažem mu rane srca,
a noče priti;
saj je mogoče, da noče
niti biti – niti biti.*

SANJE SO KOT LAŽ PRETKANE

»Veš, da zunaj že poganja
brst pomladni
in da češnjev cvet je kot ujet
v neba modrini?
Megla že pred poldnem
razkadi se v senožetih
in pod stropom v hlevu
je vse polno gnezd pripetih.
Ob večerih dan umira
prav počasi,
kakor da bi komaj čakal,
da se z jutrom strne.«

Gledam vrvež mesta,
kjer se blesk zlata košati
in z roko zasenčim si obrvi.
Solza mi na belo pismo kane,
pa pogoltnem rezko bolečino.
Pamet prst svareči vzdigne
in mi pravi: Pazi, pazi.
Sanje so kot laž pretkane,
ali zdaj so drugi časi.

ŽELJÀ NEIZMERNI VIR

Naj se zemlja ti odpira
in te tek vodà ne ovira,
ko si svojo iščeš pot!

Naj vetrov ugodna sapa
vir bo lahkega koraka
z nèba modrega pa brez oblaka
naj te sončna luč obsije!

Ali, ko bo pólje tvoje
v pomladni hitri rasti,
naj ga blagi dež zalije
in medtem pa z roke svoje
Bog ti ne dovoli pasti!

DAMIJAN AHLIN

ČUTIM

Čutim toplino srca
ko z lahkoto zadremlje,
tenko, tiho, tenko.

In ledeni svetnik ob strani stoji
in goreča peč ugaša ...
ko zagledam se v zadnjem hipu,
tenko, tiho, tenko

Mi še pero zadnje izriše,
iluzije, besede te,
ko nenadoma spodleti ...
tiho.

DOGMA

Od časa do časa
se novi list obrača,
sam si svojo knjigo pišeš
in v čistosti deviške beline
se pero neprestano pojavlja ...
Trenutek je že mimo,
in znova
vrstica je že polna,
čas ...
Tik-tak, adijo.

GLAS

*V daljavi klic,
v meni bližnje sanje ...
klic, ki vzbuja spomine
dvanajst tisočev in še
vprašanj, prošenj, jok, bič.*

*Pretrgan glas
sliši se izpod zemlje
v motnem gozdu, nekje
curek krvi, kaplja solze,
reka žalosti, še danes ...*

*Tu sem, tu smo!
Mati, umiram!
z zemljo vlažno ga odeneš
šestdeset in več let, sam,
v daljavi sliši se glas.*

*Mati! Prošnjo Gospodu,
molitev to,
zvestoba zemlji in veri
duh mučencev, mir nebeški,
mrtvim ... živim!*

LOJZE NOVAK

MOST SVOBODE

Dramski spev v treh delih

Med zapuščino dr. Tineta Debeljaka je več originalov ali kopij del pokojnega pisatelja in pesnika Lojzeta Novaka. Med takaj najdenimi stvaritvami je še neobjavljena pesnitev *Most svobode*. Bila pa je predstavljena ob priložnosti spominske proslave 27. junija 1969 v Našem domu v San Justo. Krstno predstavo je režiral Ivan Oven, nastopali pa so Janez Perharič (Pesnik), Toni Kovač (Antikrist), Franci Plesničar (Duhovnik) in Rudi Bras (Glas). Glasbo je imel na skrbi Rudi Bras, svetlobne efekte Branko Kovač, sceno pa Tone Oblak. Za zgodovino in v spomin pokojnikov objavljamo to izvirno besedilo v Meddobju.

<p>OSEBE: Pesnik Antikrist Duhovnik Glas</p>
--

PRVI DEL

1.

PESNIK: Slovenski sem zamejski pesnik.
Stopam preko pampe in pojem pesem.
Pesem o vetru, pesem o viharju.
Pesem o besedi slovenski.
Pesem o požaru.
Pesem o sinu, ki roma po cestah tujine
in poje in sanja o domu
in o toploti domačih ognjišč ...

*In pesem o naših junakih, ki časa so mejo
iz časa v brezčasje prenesli,
pred prestol Boga,
za novo svobodo rodov
in tiho spočetje mladega jutra ...*

*V pretakanju časa,
v šumenju valov
svetovja obrata,
v tišino grobov
odpiram si vrata ...*

*In vidim kot videc!
Barantajo za našo svobodo...*

*O, kje si domovina?
Kje pot je svobodna,
ki pelje preko meja,
ki trgajo naša obzorja?*

*In kje so križišča poti
in kje so križišča gorja,
ki z grozo požara, strasti,
so našo besedo zažgala?*

*In kje so grobovi,
ki kakor dobro seme
so vase sprejeli,
kot brazde tokovi
sladko sprejmejo breme
sejalca znoj in kri ...*

*Kot dobro seme,
naše krvi kri...*

Kje so naši nosilci zastave?

GLAS:

*Dvanajst tisoč in več jih je bilo.
Dvanajst tisoč močnih in hrabrih.
Dvanajst tisoč in več jih je bilo.
Dvanajst tisoč zahrbtno izdanih.*

PESNIK:

O, Bog!
 Zdaj moja beseda je krik!
 Je glasna obtožba zločina.
 Je pesem brezdomca, ki roma
 in hodi in sanja in poje
 o domu in zemlji ...
 Pribili z žebli
 trpljenje so tvoje,
 o, mati na križ!
 Iz dalje se sklanjaš nad sina...
 Ti vidiš in veš – ušel sem iz groba ...
 Zdaj pota in steze se moje
 spet stekajo k tebi ...

ANTIKRIST: *(Se pojavi. Pesnik ga ne vidi. Sam zase)*

Razburkal sem duhove.
 Jaz Antikrist
 sem podvrgel si svetovje.
 Sejal v čas
 Zločine in izdajstva ...

Lakoto, pohlep po zlatu,
 razbrzdanost
 in strasti nečiste ...

(Zagleda Pesnika)

Poglej ga!
 Še sanja ...
 Pripravil mu bom past.
 Neviden ga bom spremljal

Vzbudil mu bom strasti
 in pohlep po čudežnem razkošju,
 nevoščljivost in prešuštvo,
 in udobnost divje svobode krvi ...
 V pepel spremenil mu bom petje ...

(Antikrist izgine ...)

PESNIK: *Kakor v prividu sem videl v dalji.
Drhtela tiha naša je muka
razpeta čez hribe, gore ...
In senca je padla –
silna mogočna –
senca križa –
čez naša,
slovenska pobočja ...*

*In videl sem, kako so vzcveteli
nešteti grobovi ...
Zaman sem iskal za daljo obzorij
da našel bi luči vesele,
ki pele bi jo ljubici, sreči ...*

*Zaman sem trgal besedo pomladi ...
O, mati ...
Hotel sem ti pesem vso belo zapeti ...
pa nisem mogel začeti ...*

*Mojo besedo
hoteli poslati so v molk,
ko branil sem zgodbo požara ...*

*O, Bog, ti nisi ukazal mi molka ...
Ti večno spočetje svobode ...
Kot viničar dober nalil si mi čašo,
do vrha napolnil z grenkimi zvoki
in še mi dolivaš spevov glasove ...*

*Zdaj terjaš od mene moj dolg ...
Kot terjalec prišel si v moj molk ...
Zdaj vračam Ti speve
in iščem odmeve...*

ANTIKRIST: *Prikoval ga bom v molk
in njegov spev poslal bom v mrak.*

Nastavil sem mu past
 in vseh možnih vab
 sem mu natresel v misli ...
 A ne naseda moji vabi ...
 Ponižati ga moram ...
 Že vidim –
 vse sile moral bom napeti ...
 Potem bom videl,
 kakšen bo odgovor ...

PESNIK: *In moj odgovor bo pesem.*

ANTIKRIST: *Že stopil je v past...
 Besed se mojih je poslužil.
 (Odide...)*

PESNIK: *Moj odgovor je pesem.
 Pesem brezdomca,
 ki prehodil razdalje,
 pota in steze je pampe,
 spoznal strasti je,
 rdeča sovraštva,
 ki z goljufijo samopaštva
 hoteli ukrasti soglasje besed
 njegove so pesmi
 z molkom ubitih ...*

*Hoteli prikovati so me v molk.
 V imenu Križanega!
 V imenu Antikrista!
 Hočejo, da bi molčal!*

*To je časa našega sramota!
 Kaj koristijo nam pota,
 kaj nam služi časa izgorelega pepel,
 in kaj koristi ta plevel?*

*Se vam zdi,
da v Grahovem bilo premalo je goriva?
Se vam zdi,
da kalna mora biti barva vina?*

*Pel sem pesem vso tiho,
pel bom pesem vso belo,
pel komaj bom slišno,
tiho besedo spremljal s sordino ...*

ANTIKRIST: *Že vidim,
Ta misli, ki jih sejem, ne razume ...
Zdivjati moram!
Že me žge peklena strast prepira ...
Morda razumel bolje bo kričanje –
(Zakriči)
Nazadnjak!
Bodi progresist!*

PESNIK: *Glasna pesem ni spočeta v kričanju.
V tišini srca se spočne vsa sila pesmi.
Vsak spev in vsake strune zvok,
se hrani, raste le v trpljenju.
Kot vse zlato ni, kar se sveti,
ni pesem vse, kar skuša peti ...
In kot vse ni molk, kar skuša zamolčati
zvenčanje dni in zgodbe naše –
zdaj pojem vam trpljenje naše.*

*Ne maram več molčati.
Nikoli!
V tihoti dni in časa in prostora
besede, pesmi pel bom, pod neba šotorom
odmeve bom lovil, dokler ne gledam zarje ...*

*O, kako je tih Tvoj hram
in kako glasan v njem spev,
ki pojem v brambo ga, svobode.*

ANTIKRIST: *To zdaj mi že preseda!
Odvreči moram si nevidnost,
skočiti v čas v podobi vidni.*

PESNIK: *Gost tujine, romar, pevec – zvezdam brat,
lovil davnine sem odmeve molče v nočeh.
Gladil nevidne, tihe steze do domačih trat.
Lok svobodne pesmi, zgrajen kot na čereh,

pne se iz tujine silen do slovenstva vrat.
Kipi mogočno, kot svobode naše trden grad.
Moj spev – moj most svobode, sestra, brat –
vzdržal bo množice pohod – ko pride čas ...*

2.

ANTIKRIST: *Ha, ha, ha, ha ...
Jaz, Antikrist skušal sem Njega,
ki z voljo premikal je gore
in morja krotil,
a ti bi zdaj revše ubogo,
ki hodiš po cestah tujine,
posnemal rad Njega vrline,
ključoval novemu redu
v domovini in v svetu.
Rad pesmi bi starokopitne
o verstvih, požarih
in zamotljajih bi čudnih metafizičnih čustev
stresal po svetu, vznemirjal ljudi,
sejal nepravne vetrove podtalne,
begal ljudstvo in našo mladino,
ki v novem je duhu rojena
podrla spomine in zdaj se materiji klanja ...*

PESNIK: *Izgini, Satan!
Umakni s poti se, Antikrist!
Ti veš, da drobec življenja,
zadnje iskre utrinek,
ki v večeru življenja ugaša,
sili domov ...
Čuj pesem ...*

ANTIKRIST: *Ha, ha, ha, ha, ha ...
To pretiran je ponos!
To v mrak muzeja spada.
To pesem je, ki mladina naša
je ne more razumeti.*

PESNIK: *Izgini, Satan!
Jaz pel sem pesem tiho.
Zakaj kričiš?
Zakaj kričiš in boriš se,
če resnice pesnik poje,
ki v ognju groze,
ki ti si ga zanetil
se kakor feniks ptič je dvignil
in zapel je pesem o svobodi.
In o smrti in požarih in o tihi grozi,
ki on jo slutil je, ko nešteti so drveli v tvojo past.*

ANTIKRIST: *O, bedak!
Mar ne vidiš, da to so vraže?
Mar ne veš, da naš je ta atomski čas,
da naša je parola,
da naš bog materija je nova,
ki jo človek je odkril?*

PESNIK: *Bedak si ti.
Mar ne vidiš Antikrist,
Da logika v obraz te tolče?*

Tvoje besedičenje, to so prazne fraze!
 Ti kakor papiga, ki slišala nikoli ni besed,
 le lajež psov je in volkov tuljenje,
 ponavljaš in presnavljaš
 in rad bi po človeško nekaj rekel.
 Bedak!
 Slišal si potem nekoga,
 ki z glasom je človeku nekaj kričal,
 ko milijone je z nesvobodo bičal
 in v smrt pošiljal
 in streljal v tilnik
 in zažigal domačije,
 trgal očeta od družine,
 ubijal otroke in matere trgal od dojenčkov
 in dojenčke od njih grudi;
 ko ljudje so romali v trumi,
 ne glede kje meja je tujine
 in kje zemlje rodne je grobišče;
 ko požari so v Grahovem o svobodi peli...
 In ko so v zadnjem žaru zublji ognja vzpeli
 se skoraj do neba.
 In se dotaknili so prestola samega Boga,
 ki svet je in svetovja iz nič ustvaril,
 ljudi, živali in obdobja
 in tudi tebe, ki si, Satan,
 skočil mu pred prestol
 in uprl se mu, izdal dobroto,
 ki nadel ti je angelske peruti,
 še preden razprostrl si krila.
 Izdal si samega Boga!
 In zdaj se prilizuješ?
 Zakaj hlineč se hočeš mi soliti pamet?

ANTIKRIST: Vse to je prazna šara.
 Reakcija ti pamet je ubila,
 te v prileženca vzgojila
 svojih temnih starih sanj.

Hlapec!

*Imperij, kapital, krivice socialne,
izmozgavanje in varanje ljudi
in množic ljudskih,
izkoriščanje človeka od človeka,
vse to doseglo ni še tvoje sanje.
Nazadnjak!*

PESNIK:

*O, Satan!
Pošlji v molk svoj glas!
In molk naj pade tvoj,
kot utone kamen v vodo,
na dnu laži mlakuže.*

ANTIKRIST:

*Od kod besede te
od kod te zgodbe,
od kod zgovornost,
od kod te fraze
zamejski potni pevec
si dobil,
da zdaj bi rad drobil
trdnjavo mojo,
ki jo v trdi borbi
v neštetih smrtih
sem sovragov si zgradil?
Veš, nisem vujen
da nekdo mi oporeka;
še manj, da nekdo,
ki je kot pastir navajen
na vrh gora po svoje peti.
Pozabljaš pevec, da roka, ki bič vihti
doseže vse ljudi,
ki nočejo kloniti!
Tu ni izbire!
Poj, reci besedo!
Zapoj in reci, in prepoved v tistem hipu pade!*

*Morda celo dobiš še dovoljenje,
da lahko zapoješ po naše.
Nič koliko je pevcev;
pojejo in bajajo v mislih,
a pisanje njihovo je,
kot da ga piše roka tujca.
Besede hladne.*

PESNIK: *Sramu pač nimaš, Antikrist.
 Le strah imaš, ki skrivaš ga umetno
 pod plašč škrlatni
 okrašen s požari ognjev,
 prepojen s krvjo in solz potokov.
 Zakaj gradiš imperij si na sili?
 Zakaj gradiš v strahu?
 Zakaj si plah v bistvu?
 Zakaj te groza je besede,
 ki o svobodi poje?*

*Vsi ki gradili so na sili,
 nasilju so podlegli.*

*Pozabljaš, Antikrist, da strah in groza,
 so sadovi grozodejstev, ki sejali jih v času.
 Zdaj sam podlegel si in čutiš,
 kako preži iz vsake sence,
 te nekaj zalezuje,
 kar poganja strah ti v žile,
 z nemirom ti prepreda misli ...*

ANTIKRIST: *A tebi vera in učenje bajk,
 nestvarne sanje
 so omrežile ti misli.
 Jaz materiji se klanjam;
 ki je otipljiva
 in dognana v vseh odtenkih.
 A ti?
 Zakaj sanjariš o dobrinah,
 o dobrotah, ki niso na doseg čutom.
 Ponujam svojo ti svobodo,
 da ovržeš staro šaro,
 ki ti omrežila je pamet
 in v strahu omejila te na spev,
 ki se izgublja v metafizičnem čvekanju.
 Objemi realizem, novi red,
 in družba množic ljudskih
 te prizna kot enega od svoje črede.*

- PESNIK: *Zakaj me snubiš?
Zakaj izmikaš se vprašanju?
Te strah je moje pesmi?
In zdi se ti, da tvoj imperij,
zgrajen z orožjem in nasiljem
ni varen več pred petjem
zamejskih pevcev,
zakaj boriš se torej proti temu,
kar zate ne eksistira otipljivo,
kar po tvoji sodbi je čvekanje.
Ne čutiš, Antikrist,
da sam v sebi si nasprotje?*
- ANTIKRIST: *Tvoj svet je svet nasprotij.
Mar ne vidiš, da tvoje delo nima cene?
Tvoj delež je tujina,
tvoj spev je sanja,
tvoj boj je brez podlage?
Ti poješ svetu, ki ti z molkom odgovarja.*
- Jaz nudim ti zlata,
udobnosti doma
in ti boš pel o novem redu.
Dam ti navodila,
usa pravila, kako je treba peti,
da ne zaideš
in ne bo ti treba več trpeti.*
- PESNIK: *Zakaj se trudiš Antikrist,
Zakaj groziš mi, ko se laskaš?
Zakaj pač ta napor?
Zakaj te moti moje petje?
Zakaj še hočeš več voda na mline svoje?*
- ANTIKRIST: *Pavec, pomilujem tvojo bedo.*
- PESNIK: *Vračam ti v denarju istem.
Zakaj tirani vsi so strahopetci?*

ANTIKRIST: *To misliš ti, ki strah te
množic je, nikakor mene.
Jaz ustvaril sem si varnosti organe,
da novi red zajamčim.*

PESNIK: *Ustvaril si si varnosti organe,
ker si strahopetec.
Tebe strah teh množic je
in groza spremlja ti korak.
Ti braniš se lahko z orožjem.
A duha ne boš krotil z ječo.
Stvaritev tvoja ti je le nasprotnik.*

ANTIKRIST: *Pomilujem tvojo kratkovidnost.
Zakaj pač mučiš se in to culo nosiš,
v njej pepel pisanja;
povsod postavil že sem straže,
da ne boš prispel na cilj.
Mar ne veš, da je tvoj trud zaman?
Kdo se zmeni še za petje njega,
in za vse požare,
ki so pometli s starim redom?*

PESNIK: *Te strah je tudi še pepela?
Mar bojiš se iskre, ki pod njim še tli?*

(Vihar)

ANTIKRIST: *Vihar te bo pometel, pevec!*

PESNIK: *Tebe, Antikrist!
Veš kdo sprožil sile je vetrovja?*

ANTIKRIST: *To zakon je narave.
To je materije premik.
Vse drugo je privid ...*

(Se oddaljuje)

*Ha, ha, ha, ha, ha ...
Ko pride čas, se vrnem.
In če spregledaš me poklič!i
Zdaj grem.
Dam časa ti in času tebe,
da veter tvoj ti spev ugasne.
Potem bo mir ...*

(Izgine)

PESNIK: *Zahvaljen, Bog.
Za moč.
Zdaj grem.
Naprej, na pot.
Okrog sveta.
Noseč pepel sežganega pisanja.
Domov.*

DRUGI DEL.

1.

PESNIK: *O, Bog!
Korak mi je ohlapen
in klecajo mi noge.
Moči, Gospod!
Glej, kako je daleč cilj,
kako široka pampe je ravan,
kako odmaknjene so tihe nepremične sence doma.*

(Se usede, skuša vstati a obsedi.)

*Gospod!
Ti ne smeš me streti ...
Ti veš, da moram še dospeti.
Ti veš, da klic je Tvoj -
usmeril mi korak
in spev navdihnil
in dal to culo mi kot breme sladko,
ki kakor šaro moram jo ponesti
okrog sveta v domovino.*

Poglej, Gospod.
 Kdo ponesel,
 sežganega pisanja bo pepel
 na cilj,
 če omagam tukaj, sredi pampe,
 sam, oddaljen od ljudi?
 Mar naj zakopljem v pampo ta pepel?
 Ta spev o grozi požara?

ANTIKRIST: *Aha, si že omagal?*
Tako je prav.
Zdaj molk ti usta bo zamašil
In pepel ti veter bo raztresel ...

(se oddalji in izgine.)

PESNIK: *O, Satan, kako se trudiš?*
Kako boriš se z Njim,
ki ga zanikaš.
To potrjuje moja vero.
Dovolj si zvit,
da se boril bi
napram nekomu,
ki ne obstaja.
S tem ga priznavaš.

ANTIKRIST: *(Se pojavi)*
Borim se le napram prividu,
ki stkale so ga vraže ...
zato pač moj je boj težak ...

(izgine)

PESNIK: *To potrjuje moja vero!*
Verujem.
O, Bog, kako sem mogel,
le za hip,
za bežno senco časa,
podvomiti in kmalu te izdati.

Zdaj vem, da si odločil
še preden si peti mi naročil,
da vedno, varen bom povsod
in tudi cilj, ki zdaj je daleč,
nekoč bo blizu ...

(s poslednjimi silami se dvigne, z težavo se napoti.
Obzorje je rdeče.)

Obzorje je rdeče.
Zdaj tudi vid mi peša.
Zdaj skoraj slep sem,
ves star in siv,
nosilec našega pisanja.
Zdaj nisem več močan,
kot sem bil nekoč,
ko pel sem z vetrom,
in moj spev je bil kot krik
in krik prevpil je veter ...
Je slišal kdo,
ko glas se je prepiral z vetrom?
Je slišal kdo,
ko moj je spev prepeval zemlji rodni?
Je slišal kdo,
ko pel sem o besedi sredi pampe?
Je slišal kdo,
ko z besedo kmečke matere sem pel o novi zori?
Je slišal kdo,
ko pel o pampi sem in sanji davni?
Je slišal kdo,
ko pel sem materi in domu in sanje nosil v duši?
Bo slišal kdo,
ko truden klonil bom in sam ostal bom sredi molka?
Je slišal kdo,
ko glas je Antikrista hotel zvabiti me s poti,
na zgrešeno speljati me stezo?
Vsa pota in križišča,
vse steze in pešpota,
ki prepletajo daljave,
zdaj so za menoj.

*Le cilj poslednji,
do njega ena sama strma steza,
ki sredi gnezda gadov vodi,
še leži zdaj pred menoj.*

Bom dospel?

(Se ustavi in se spet sesede.)

ANTIKRIST: *Ne moreš več naprej?
Vesel sem, da se stvar končuje.
Odhodil si pač stezo, pevec!
Odpel si zadnji spev!
Le veter te je slišal!*

(Zadovoljno menca roke.)

PESNIK: *Satan, zaman je tvoj boj.
Že slutim daljave brezčasja ...*

ANTIKRIST: *Ha, ha, ha, ha ...
Že peša mu ponos.*

GLAS: *Satan, ukazujem ti, da se umakneš...*

PESNIK: *Moj Bog!
Glasove slišim, pa ne vidim ...
In tam v dalji slutim cilj,
pa ne morem več hoditi.
In slutim kako v času in prostoru
nekaj kakor glas drhti brezčasja ...
Slutim, kako drhti mi duša,
kako preveva me čudno, sladko
nikoli čuteno občutje ...
Kot nemir, ki v vetru drhti,
kot sladko grenko hrepenenje,
ki človeka napolnjuje,
ko gleda v soncu gorskem
pomladansko cvetje,
ki brsti,
v razkošju barv ognjenih ...*

*Tako, o, spomin,
brstel je ogenj
v daljni zimi
v peči je lončeni.
Zdaj spomin je cilj
in cilj spomin ...*

(Krikne...)

Glej cilj!

(Z dlanmi si gre preko slepih oči. Blede.)

Glej, slovenske Žale!

ANTIKRIST: *Ha, ha, ha, ha, ha, ha, ha ...
Že bledeš, pevec?
To mi ugaja.
Veš, motijo me pač glasovi,
ki upirajo se moji volji...*

GLAS: *Izgini, Satan!
(Antikrist izgine.)*

PESNIK: *Zdi se mi, da slišal sem glasove...
Ali bil le sen je?
Sem zaspal?
Sonce roma že v zahod?
Ali me obdaril s slepoto je Gospod,
da vidim mrak?
Pred mano je še dolga pot!
Naprej!*

(Hoče vstati pa ne more.)

*In zdi se mi,
da sem nekaj sanjal.
Videl sem za hip
kot znan obris,
tam v dalji...
Da, slovenske Žale!*

192 GLAS: *Gospod ne zapusti svojega služabnika...*

ANTIKRIST: *Ha, ha, ha, ha ...*

(Se pojavi, se smeje škodoželjno in izgine)

PESNIK: *Glasove čudne slišim.*

To so sence,

ki trpljenja muka

mi grmadi jih na dušo.

Malo, le še malo posedim, ker noge prehodile
strašne so razdalje.

Ponoči, ko pade blagodejna rosa,

in veter mi hladil bo čelo,

lažje hodil bom in romal.

(Navdušen v ekstazi)

Zdaj cilj je blizu!

Gospod mi v sanji,

kakor v prividu,

nakazal mi kot znan obris

je slovenskih Žal oris.

To pač Njega je namig,

da sem že blizu cilja.

(Za hip se zave in poskuša premakniti noge. Pa opazi, da so mu noge trde in oči slepe.)

Ne!

Gospod!

To ni mogoče!

Kdo sežganega pisanja bo pepel

na cilj ponesel!

(Tipa noge.)

Ne čutim nog

o Bog!

(Tipa oči.)

In oči!

Poprej narahlo sem še videl sence!

So pomikale se z vetrom.

Zdaj slepe moje so oči!

*Gospod!
Zakaj si vzel mi vse,
kar mi nekoč si dal?*

ANTIKRIST: *To vse je prav!
Že voda teče ti v grlo!
Tvoj bog te je zapustil!
Zašel si s pota
in že obup te tolče ...
Zdaj padel boš v naročje moji vabi ...
Zamejski pevec!
Mar ne vidiš,
da delež tvoj
in pesem tvoja
je padla v noči za obzorja
in delež tvoj edini
je samota?
Se ti ne zdi,
da je to sramota?
Zdaj, ko vse si dal,
razdal si sebe
in vse, kar si imel,
pustili so te pasti?
Upri se,
kot sem storil jaz!
In greva skupaj!*

GLAS: *Izgini, Satan!
Moj glas je glas Boga!
Moj duh počiva že nad njim
in on v meni ...
In dal moči mu bom za poslednji boj!
Bom dvignil ga iz obupa.*

PESNIK: *O, glasovi pampe!
Kakor veter se pretakajo glasovi ...
In čutim, kako polzi mi čas,
kot zrak med prsti.
Zdaj sem sam!
In zapuščen.*

Visim razpet na ločnici svetovja,
 ujet in prikovan v razdobju
 časa in prostora in večnosti brezčasje.
 Zdaj obup me žre.
 Kot gladnih hijen trop
 gosti tuleč se in hlastaje z mrhovino ...
 Poslednji up se mi v temó oči
 je v nepremičnost dni izgubil.

Zdaj pota vsa so in steze
 kot v blaznem teku časa se izgubile,
 se oddaljujejo od cilja.
 Pepel sežganega pisanja
 ko sam pepel bom, prst,
 v pampi le redil bo travo ...

(Krikne...)

Ni nikogar, da to žaro,
 ta pepel,
 ponesel bi do cilja?

ANTIKRIST: Pozabi na cilj!
 In pojdi z mano.
 Tvoj bog in rod te je zapustil!

GLAS: Ukazujem ti Satan!
 Oddalji se!

PESNIK: Glasovi ...
 Glasovi ...
 Glasovi ...
 Glasovi v času,
 glasovi v vsemirju.
 Glasovi ...
 Glasovi ...
 Glasovi ...
 Glasovi v brezčasju,
 glasovi v vetru ...
 Glasovi ...
 Kam potujete?

(Truden si gre preko oči.)

*Se zdi mi, da me muči spanec.
Muka dni in prehojenih poti,
mi sanje izpreminjajo v grozo.
In misli moje,
niso polne že obupa?
Mar sem sanjal,
ali sem govoril buden?
Nekaj kakor kletev,
mi omrežilo je misel,
O, Bog, Ti veš, da še verujem!*

ANTIKRIST: *Pravi, da veruje!*
(Se škodoželjno smeje.)

*Ta obup in dvom,
ki sem sejal ga,
že sta ga razjedla.
Zdaj počakam še,
da nastopi zadnja kriza ...
Ha, ha, ha, ha, ha ...*

(Se oddalji in se škodoželjno smeje.)

TRETJI DEL.

1.

(Pesnik je zmagal. Leži, napol sede na tleh. Poleg Satana, nastopi duhovnik. Je simboličen lik vojaškega kurata, ki so mu komunisti odsekali roke. Iz zapestja odsekanih rok teče! Pesnik je v ekstazi, odsoten, le sem pa tja se zave realnosti.)

ANTIKRIST: *(Turobno grmi v ozadju. Luči krvavordeče. Antikrist se pojavi na levi. Na desni se bliža duhovnik, a komaj nakazana senca.)*

*To moj poslednji je adut.
Zamejski pevec
že se trga mi iz časa ...*

*Ko prestopi čas brezčasia,
zame boj je izgubljen.*

PESNIK: *Glasovi pampe.
Glasovi.
O, Bog ...
Izpolni
dano obljubo,
devetkrat devet
svetih petkov
bil sem Tvoj gost.*

ANTIKRIST: *Pevce, tvoj ponos te peha v mrak.
Dal ti luči bom rdeče,
pečatov žarenje svetovja,
odkril ti materijo novo,
snovi prvine iz davnine.
In videl boš kako požar
vzplamtel bo čez doline ...
In zmage moje boš z menoj slavil.*

PESNIK: *Zdaj čutim drget ...
In padam v sivine.
Kakor pozabljen, preklet,
se vračam v davnine.*

*Sem, ko molka žvenket.
Težak, kot staro vino,
drsim v temno klet ...
Vem. Odslužil že sem dnino.*

*Vranca nestrpnega rezget
in kraguljčka srebrnino
zabrisal časa je trepet.
In pajki so tkanino*

*čez moje sanje – grad zaklet –
razpredli kakor vezenino.
Razbij lončar čašo časa let
in vrzi me med staro glino.*

ANTIKRIST: (Si radovoljno menca roke...)

Tako je bolje.

Že padaš vedno globlje ...

Ha, ha, ha, ha, ha, ha ...

PESNIK:

Glasovi ...

Glasovi ...

Glasovi kot silni slapovi ...

Glasovi ...

Glasovi ...

Glasovi kot beli labodi ...

Glasovi ...

Glasovi kot tiho zvenčanje

ob ognju jesenskem

pastirčka otožno žveglanje.

Glasovi!

Kam?

Jaz ostal sem sam ...

Kam odpluli beli so labodi?

Zdaj moje so krvi slapovi
onemeli padli v molčanje.

Pastirčka tuji so glasovi
kot smrti turobno veslanje

vase sprejeli tuji grobovi ...

Mar res od vseh izdan,

ko tlako sem odpravil

in ko je padel dan,

me tek bo dni odplavil?

ANTIKRIST: *Zdaj padel je za vedno.*

Zdaj ves je moj.

(Pesniku)

Nisi sam.

Bedel sem nad teboj.

*Spremljal sem te v stiski,
ko zaman si hlepel,
trpel,
drhtel
v času ...
Dal sem časa ti
in času tebe...
Zdaj dovolj je bede.*

2.

(Nastopi duhovnik...)

DUHOVNIK: *Satan nisi sam
Pozabil si in ni te sram,
da strl si mi telo
in da med nama je nebo.*

(Z odsekanimi rokami v zapestju začrta križ.)

ANTIKRIST: *Maščeval bom tvojo vero.
Kakor v Kočevju,
ko moj ponižni sluga
ti roke v zapestju
je odsekal,
in ko strojnice
so meni pele slavo
in v smrt poslal sem
tvoje vojske slavne ...*

Ha, ha, ha, ha, ha, ha ...

DUHOVNIK: *Maščevanje maščevalcu.
Sejal si smrt,
mi želi smo vstajenje.
In zdaj si strt.*

(Blagoslavlja z znamenjem križa. Ugasnejo luči.
Somrak.)

ANTIKRIST: *Ha, ha, ha, ha, ha, ha ...*
(Zarjove in izgine. Počasi narašča luč.)

PESNIK: *Glasovi drhtijo ...*
Od kod in do kam?

DUHOVNIK: *Hvalimo Gospoda!*
(*Se skloni k pesniku.*)
Slovenske besede pojoče
sem v tvojem glasu ujel,
ko pel si o naših junakih.
Ko pesem požarov ponesel
okrog si sveta.

PESNIK: *Mar slišim prav?*
Je glas človeka,
ki z besedo me slovensko ogovarja?
Me ne vara več ta slutnja,
da glasovi so le veter,
pesem pampe?

DUHOVNIK: *Ne, sin.*
Poglej!
Duhovnik sem slovenski
in romam preko večnosti v čas
in iz časa v večnost ...
Beže ušel sem iz grobišča
kočevske jame
in vero v vstajenje
ponesel sem okrog sveta.
Poglej!
Roke odsekali so mi v zapetju...

PESNIK: *Ne vidim.*
Ugasnila luč mi je v očeh...
Zdaj sanjam le še o nočeh,
dokler ne omahnem v pampo.

- DUHOVNIK: *Zaupaj sin in moli vero.
Jaz potujem in romam
že več ko dvajset let
od Krasa in Kočevja,
okrog sveta na Brezje ...*
- PESNIK: *A jaz grešil sem...
Obup prežgal me je do dna,
in mi omajal vero.
Slovenski sem zamejski pesnik
in nosim okrog sveta
pisanja našega sežganega pepel
v domovino.*
- DUHOVNIK: *Sin, Gospod je dober ...
Odslužil že si dnino ...
Zdaj moliva vero ...*
- PESNIK: *Verujem.
In molim, ko pojem.*
- DUHOVNIK: *Tvoja vera je pesem.*
- PESNIK: *Pojem in molim.

Verujem,
kot verovali naši so očetje,
ko skupno s sinovi
s krujo so pisali
vero v Gospoda,
ki razkošja razlil je lepote
čez zemljo slovensko.*
- DUHOVNIK: *Zapoj nam o veri!*
- PESNIK: *Vedno pel sem o veri –
naših očetov in mater,
pel kot mati slovenska je pela,
ko tiha in skromna*

*ljubila goreče,
preprosto po kmečko,
je svojo družino trpeče.
Ko vsa tiha se nad ognjišče je doma,
revna in bedna sklanjala
in pesmi vse tiho je pela ...*

DUHOVNIK: *Svečenica ljubezni.*

PESNIK: *Tiha vestalka
je ogenj življenja gojila.
Varovala je pesem besede,
ko možje in sinovi
branili so dom
v dneh apokalipse
in pisali s krvjo
vero očetov,
polagali seme krvi so v zemljo
za novo in mlado svobodo ...*

*Verujem in molim, ko pojem...
In slutim, kako vere požar me zajema...
Verujem.
O, hvala ti, brat.*

*Vrnil si vero mi v učlovečenje Boga.
In vero v vstajenje mesa ...
Verujem in molim, ko pojem,
ko tiho vzdihujem in kolnem
in tavam v padanju blodnem
kot utrinek zvezda za obzorjem.*

*O, ko živel ne bi Judež takrat,
ko roke umil si je Poncij Pilat
in dekla prešuštna ne bi odprla mi vrat,
zdaj ne bi obdajal me dvoma hlad ...*

DUHOVNIK: *Ko roke umil si je Poncij Pilat,
brat, zame in zate, po volji Očeta Boga
na križu umiral je človek in Bog.
Bilo je, verjemi, kot stopil v kočevski bi Rog ...
Na križu in v grobu in pred vrati pekla,
razbičan, poveličan – človek in Bog
in Bog in človek po svetem spočetju Duha.
Zasramovan in bičan – človek in Bog
je padel in stopil pred vrata pekla ...*

*Takrat, ko Judež preštel je zaklad
in ko dobiček politike izmeril je Pilat,
bil Judež je Pilata brat.
A dekla prešuštna, ko ognja je mrak,
ko hlad noči prepredel je zrak,
stopila je k Petru, o vlačuga smrad,
še preden petelin zapel je trikrat
in preden prinesel služabnik je ključe od vrat,
dekla, prešuštna je Petru vrgla psovko v obraz.*

PESNIK: *Točno kot takrat ...
Zagrinja me mrak.
In se ne hlinim.
Zdaj vidim.
Saj pesem in spev in vero v Boga
vedno sem nosil v duši,
kot žejna zemlja v suši,
hrepenel sem v globino neba,
in kričal in pel do zvezda,
postavljaj vprašanja,
in čakal – o sanja,
da skala, kotanja
odmev Kočevja in Krasa
poslala v dalje bi časa ...*

DUHOVNIK: *Blagi pevec, brat v Gospodu.
Oplazil te požar je vere ...
Kakor iskra pojoča
in pesem, in bajka in spev
in sanja in domovine odmev,
drhtiš iz časa v brezčasje.*

PESNIK: *S trpljenjem utrdil
Gospod nas v boju
je v krvi in znoju ...
Da s pesmijo v duši
znamo goreti
in tiho zoreti
za veliki dar.*

*A pozablja, da duh je svobode, ki poje,
da pesem se dviga in veje čez polja.
In tiha in močna razbija okovja.*

DUHOVNIK: *Okovja teles ...*

PESNIK: *Slišim šelest ...
Čutim, kako spreminjam se v prah.
Moj spev je ubran in tih
in v njem zastaja že dih.
In ni smrti me strah ...*

*O, brat, kakor sonce za morja
zdaj padam močan za obzorja.*

*Že vidim obrežje spoznanja
in slišim brezčasja veslanja.*

(Se zgrudi duhovniku v naročje.)

DUHOVNIK: *(Položi štolo čez pesnika in moli.)*

*In nomine Patris
et Filii
et Spiritus in Sankti.*

*Ego te absolvo, sin.
Zamejski pesnik.
Ko skušal te je Antikrist,
si znal trpeti in bedeti ...
V času daljnem,
ki še ni začel cveteti,
v času mladem,
slišim tvojo pesem peti.*

*Ponesel spev si pesmi naše
okrog sveta za maj, na trate naše ...*

(Duhovnik mazili pesnika.)

*Naj to sveto olje
po Očetu volje
to mazili za vstajenje ...
On videl je trpljenje tvoje.*

*Stopi z menoj zdaj na okope.
Najniva tetivo, dvigniva loke.
Poglej – brezčasje slavoloke!
Zdaj tiho veslava v brezčasju
in tiho veslanje šumi, kot njiva v klasju.
Že poje trobenta vstajenja.*

(Trobenta poje v molk.)

GLAS:

*Aleluja ...
Aleluja ...
Aleluja ...
Čez vzhod in zapad
padel je mrak
in luč je planila
kot tiho bleščanje
v času veslanja.*

Svobodna so naša krmila!

*Aleluja ...
Aleluja ...
Aleluja ...*

DUHOVNIK: *O, Gospod, izpolnil si obljubo,
dano v času, v daljnih dneh,
ko sem z rokami
odsekanimi v zapestju
blagoslavljal tvoje vojščake,
ko padali so tihi in močni
v kraške in kočevske kotanje.*

*Zdaj dvigni jih tihe in močne,
da blagoslovim jih še za vstajenje ...*

(V dalji se sliši korakanje vojske, najprej oddaljeno, prihaja kakor pljuskanje vetra in postopoma narašča, v harmoniji s tekstom. Pesnik se kakor poveličan dviga in vstaja.)

PESNIK: *In vidim:
V dalji pod lipo, pod borom in hrastom,
v Kočevju, na gradu Turjaku, na Krasu,
v Grahovem, in nad Grčaric lazom,
kot da sledili neslišnim ukazom
vstajenja, tihi in močni in stopajo v vrste ...*

DUHOVNIK: *Vstajajo ...
Vstajajo ...
Aleluja ...*
(Blagoslavlja nevidno množico.)

PESNIK: *Vidim kot videc in gledam.
Dvanajst tisoč in več,
ko bil bi kot burja grmeč
zapel bi, se vrgel k zvezdam ...*

*Vranci beli nad poljem.
Domobranci korakajo v čas.*

*Korakajo močni in tihi
usi, ki bili so pobiti.
Korakajo nevzdržno v čas,
že prestopili so Kras ...*

DUHOVNIK: *V Ljubljani zvoni ...*

PESNIK: *Ponesel sem pesem in spev
čez zemlje celine in morja,
in v dalji, v Kočevju ujel sem odmev.
Grahovo – o čudo – požara odsev
urnilo je svetlo žarenje obzorja ...
In na gradu Turjaka se zbudil je lev
in Grčaric vstali stražar razbil je okovja.*

DUHOVNIK: *Kakor veliki zvon poje Triglav ...
Aleluja ...
Aleluja ...*

(Korakanje vojske je močno)

(Počasi ugašajo luči in pada zastor, a med tem se sliši glas in čete korakajo.)

GLAS: *Od groba do groba zveneč, trdo se sklanja samota.
Tisoč krat tisoč junakov tu spi svoj sen med gozdovi.
Od skale do skale kotanj, se zala sprehaja lepota.
In tiho veslanje krvi – zdaj naše so ladje – grobovi ...*

*In sever in jug in vzhod in zapad so naša obzorja.
Veslarji veslamo in v jadra se naša nam sonce upira.
Veslamo, in vesla so naša svobodo ponesla čez morja.
In tiho veslanje krvi – pristan nam svoboda odpira.*

*Tisoč krat tisoč junakov – že vstaja in stopa v vrste.
Tisoč krat tisoč junakov – žar rdeči zabil jih je v krste.
Od skale do skale Kočevja in Krasa, Turjaka in Trente
od groba do groba zveneč, razlega že glas se trobente ...*

*Nevezdržno v strnjenih vrstah kot val korakajo v čas.
Mostovi svobode – mostovi zgrajeni že davno nekoč –
svobode odprta so vrata junakov – njih spev je pojoč.
Nevezdržno v strnjenih vrstah kot val korakajo v čas.*

JANJA ŽITNIK

MILENA MERLAK DETELA

(9. november 1935 – 3. avgust 2006)

Poezija Milene Merlak Detela je odigrala eno ključnih vlog ob koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let, ko se je povojna zdomska književnost začela mukoma prebijati v kulturno zavest matičnega prostora, ko je prek Trsta, Celovca in Gorice tako rekoč po kapljicah pronicala skoz navidez neprepustno jugoslovansko mejo. Njen protisocialistični naboj ji je zlahka utrl pot do meje, prek meje pa kljub vse razpoznavnejši politični polarizaciji slovenske kulture komajda, razen kadar ga je zasenčil dovolj prepričljiv literarno-estetski efekt, kar vsekakor drži za pesniški opus Milene Merlak Detela. Med trideseterico imen, ki jim je ob podpori Martina Jevnikarja in Jožeta Pogačnika uspelo vstopiti v napol sovražno, napol indiferentno areno tedanjega slovenskega literarnega lobizma in ideoloških spopadov na polju kulture, sta bili obe Mileni, Merlak in Šoukal, edini ženski.

Pogoji za preboj zunanega obzidja so bili dovolj neprijazni, da bi ustavili še kakega literarnega Ramba, kaj šele mater treh otrok z eksistenco, ki si jo je bilo treba sproti zagotavljati. In vendar so že njene prve tri zbirke do konca šestdesetih dovolj odmevale, da je Jože Pogačnik dve leti pozneje v *Zgodovini slovenskega slovstva* in v knjižici *Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo* opozoril na, citiram, »pesnico velike nadarjenosti in globine,« ki »se je z žensko prefinjeno izpovednostjo, katere predmet je razmerje med človekom in današnjim časom, že povzpela v plast pomembnih pesnikov.« Pozneje so poleg Pogačnika in Jevnikarja pisali o njej Tine Debeljak, Jože Peterlin, Zora Tavčar, France Pibernik, Helga Glušič, Denis Poniž, Irena Avsenik Nabergoj in drugi, vsi pa so ji priznavali eno najvidnejših mest med zdomskimi pesniki.

Milena Merlak Detela se je rodila 9. novembra 1935 v Žibršah pri Logatcu. Po gimnazijski maturi v Ljubljani je v letih 1955–60

študirala primerjalno književnost in psihologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti. Vojno otroštvo je v njej zapustilo trajne sledove, ki se odražajo v njenih leposlovnih delih. Objavlja je začela leta 1955 v maturantskem almanahu *Mladi obrazi*, ki ga je tudi uredila. Sodelovala je v *Reviji 57*, *Naši sodobnosti* in *Tribuni*.

Avgusta 1960 se je z Levom Detelo preselila na Dunaj, kjer sta se že dva meseca zatem poročila. Po odhodu iz Slovenije je objavljala pesmi in kratko prozo v *Mladiki*, *Mostu*, *Meddobju* in drugod. Sodelovala je pri slovenskih oddajah radijskih postaj v Trstu, Celovcu in Kölnu. Čeprav je morala velik del svojega časa posvečati za današnja merila kar številni družini, je zlasti po letu 1964, ko je izšel njen knjižni prvenec, izkazala veliko ustvarjalne energije. Poleg cele vrste samostojnih zbirk je objavila več črtic in novel iz kmečkega življenja, precej pa je tudi prevajala poezijo iz slovenščine v nemščino ter pisala članke in eseje z literarno ali družbeno tematiko. Njena dela so izšla v slovenščini, nemščini in angleščini. Milena Merlak Detela je bila članica PEN kluba, v sedemdesetih je kar trikrat prejela literarno nagrado tržaške *Mladike* in leta 1979 avstrijsko literarno nagrado Theodorja Körnerja.

Ko se je torej leta 1960 znašla v zdomstvu, je imela za sabo že vrsto objav v slovenskih revijah, ki so veljale za literarno naprednejše. Tudi njen pesniški prvenec *Sodba od spodaj*, ki je izšel v Trstu po štirih letih njenega življenja v emigraciji, je nastal iz zbirke, ki jo je pesnica pripravila že leta 1960 v Ljubljani, dopolnjene s poznejšim, v novi domovini nastalim delom. Tematsko so na eni strani pesmi, ki odslikavajo neizpolnjeno ljubezen, odpoved, zapostavljenost, ujetost, brezizhodnost in nemoč, izkustvene situacije, ki imajo v verzih Milene Merlak izrazito ženski predznak, na drugi strani pa so pesmi, ki upodabljajo nadutost, ponarejenost in brezčutnost. Temačno vzdušje prvih dveh ciklov, prežetih z bolečino, razočaranjem in obupom, se v svetlejši pesmi Mrlič naše mladosti prevesi v optimizem naslednjega cikla. Pesnica nagovarja svojo generacijo Slovencev, ki se je zaradi nikoli prebolele travme vojnega otroštva in neproduktivnega objokovanja izgubljene mladosti znašla v notranji krizi: »*Porušimo mrtvaški oder, / ki smo ga prezgodaj postavili, / ugasnimo svečo, / ki smo jo prižgali, / da si ogledamo lastno smrt.*« Strgajmo si posmrtno masko pohabljenih utrujenecv, ki čutijo samo s seboj, pravi pesnica.

»Z besedo svetlobe obudimo mrtvo, / obudimo mrliča naše mladosti.«
 Poezija ljubezni, zaupanja, svobode bo torej s svojo močjo in lepoto porazila duhovno smrt generacije.

Za pesmi z religiozno tematiko sta značilni krčevito iskanje odgovorov in prehod od dvoma in celo resignacije prvih dveh ciklov do rojstva novega upanja v tretjem delu zbirke. V zadnjem ciklu pa izstopa predvsem eksperiment raziskovanja podzavesti. Posebno sveže v tej zbirki so ljubezenske pesmi, ki jih odlikuje izvirna, zahtevna metaforika. Ljubezen je mrtva bela košuta, ki je zmrznila v hladu polarnega sija, pa temno nebo, ki vlačí oblake čez sinje oči, da v njem zaman iščejo svetlobe, ali pa nedosegljivi cvet na brezčutni gladki pečini. Značilna primera tega, kar ponekod konvencionalno velja za izrazito žensko poezijo, sta *Žalostinka za Beatrice* in *Ovijalka*. S podobama ovijalke brez trdne opore in dolge bele vlečke, ki se mladi ženi v pred smrtne boju ovije okrog vratu, z impresionističnimi pripomočki dramaturgirata gluhi krik po ljubezenski izpolnitvi.

Pesniški prvenec Milene Merlak Detela, ki je hkrati prva pesniška knjiga povojnih slovenskih izseljenk, je močan in prepričljiv. Vse prvine t. i. ženske poezije, ki jih zasledimo v njem, pa bomo zaman iskali v njeni drugi zbirki, *Beseda brez besede*. Za ta pesniška besedila sta značilna osrednji pomen barv in avantgardni pesniški slog, ki mestoma že meji na hermetizem. Del razpoznavne tematike je poudarjeno družbeno angažiran, na drugi strani pa so v zbirki tudi intimnejše razpoloženske in razmišljujoče pesmi. Vse pesmi so prežete z ironijo, prav to pa odnosu do prve zbirke predstavlja najizrazitejši slogovni preobrat. Kot pesniško sredstvo je ironija pri Mileni Merlak na eni strani filter ali sredstvo za utišanje negativnih emocij in omilitev občečloveške in družbene kritike, še pogosteje pa pesnica prav z ironijo stopnjuje emocionalni odpor in s pesniškimi orodji argumentirano kritiko človeških in družbenih pojavov in vrednot.

Že leto dni pozneje sledi zbirka kratkih nadrealističnih tekstov v slogovno skrajno ekonomični pesniški prozi z naslovom *Skrivnost drevesa*. To delo tematsko pokriva nekatere stalnice v zdovski poeziji, kot so neizbežnost usode, beg pred preteklostjo in še zlasti zapleteni odnos med srečo in svobodo, več prispevkov pa karikira vrednote, ki jih družba vsiljuje posamezniku.

V sedemdesetih je Milena Merlak Detela objavila knjižico z naslovom *Zimzelene luči*. Zbirka prinaša 33 refleksivnih priložnostnih pesmi z motivom osrednjih katoliških praznikov, ki jih je pesnica napisala za slovenske oddaje radia Glas Nemčije v Koelnu in za slovenske radijske postaje v Trstu in Celovcu. V zbirki najdemo vse oblike razvezanega verza, od dosledno prostega prek enotne tri, štiri ali pet-vrstične kitične zgradbe brez stopic in rim do pesmi brez stopic, a z delno ali celo dosledno rimo. Sledi obdobje nemških in večjezičnih knjižnih objav. Za trijezično zbirko *Kaj je povedala noč*, ki jo je pripravila skupaj z možem, je izbrala pesmi iz svojih prvih dveh knjižic, uvodna in zaključna pesem pa sta novi. Istega leta je pesnica objavila svojo prvo samostojno nemško zbirko *Die zehnte Tochter*, v kateri se vrača k pesniški snovi iz svoje zbirke *Beseda brez besede*, po daljšem premoru pa še knjižico *Die Farbe des Schnees*, izbor lirične proze in pesmi v nemškem prevodu, večinoma iz zbirke *Skrivnost drevesa*.

Najcelovitejši pregled njenega ustvarjanja pa predstavlja zbirka *Svet svitanja*, ki je izšla pri Mohorjevi v Celovcu, Ljubljani in na Dunaju leta 1997. Knjiga je prerez njenega štiridesetletnega literarnega ustvarjanja. Prinaša izbor 103 pesmi v različnih oblikah svobodnega verza, od tega približno 60 iz prejšnjih zbirk in kakih 40 prvič objavljenih v knjižni izdaji, in 15 tekstov kratke lirične proze iz zbirke *Skrivnost drevesa*. Denis Poniž v spremni besedi med drugim piše, da lirika Milene Merlak Detela z enako izpovedno močjo sledi čustvenim kot miselnim obratom v človeškem življenju in se nenehno dotika temeljnih vprašanj, predvsem Kdo sem? Njena lirika je po eni strani izrazito intimna, pritajena, včasih na robu pesniške hermetičnosti, v katero se umika njena pogosto ranjena pesniška duša, še piše Poniž, po drugi strani pa je postavljena v izrazito »javen«, »socialni« prostor, v katerem se odziva na njegove tresljaje, jih spremlja, komentira in spreminja v tkivo pesniške izpovedi.

Knjižne, revialne in radijske pesniške objave Milene Merlak Detela, pa njena vključenost v vrsto antologij zdomske poezije, od Debeljakove in Papeževe iz leta 1980 prek Berglesove iz leta 1990 in, denimo, izbora Tavčarjeve, Glušičeve in Jevnikarja z naslovom *Pod Južnim križem* iz leta 1992, pa njena vključenost v leksikon *Slovenska književnost* in v Lahov *Pregled književnosti V*, oboje iz leta 1996, in končno v DZS-jevo *Slovensko književnost*

III iz leta 2001 jo uvrščajo med peščico kanoniziranih slovenskih pesnic njene generacije. Danes si težko predstavljamo literarni večer zdomske poezije brez njenih verzov, ki prinašajo aktualne in brezčasne vsebine, tako značilno razpete med neposrednostjo pesniškega vzgiba in programirano enigmatičnostjo pesniškega izraza.

Čeprav sva imeli samo priložnostne stike, največkrat v obliki vzajemnih pripisov na moji korespondenci z Levom, sem imela vedno občutek, da sva si blizu. Najbrž zato, ker se mi je kljub skrivnostni zastrtosti njene poetike zdela kot odprta knjiga, nič manj, kot se zdim sama sebi. Med neko konferenco v Bernardinu me je povabila, naj se jima še tisto poletje pridružim s svojo družino za nekaj dni v njenem drugem domu v Središču ob Dravi. V očeh so se nama svetile tiste posebne iskricice, ko sva načrtovali, kako bova med lupljenjem in kuhanjem do sitega pokomentirali svojih pet sinov pa še slovensko kulturo z njeno diasporo vred. Diskusija na konferenci, okrogla miza, pogovor med napol uradno družabno večerjo, vse to so se nama zdele dobre priložnosti za soočenje in preverjanje svojih pogledov. Najnaravnejši ambient za poln stik emocionalnih, miselnih in duhovnih svetov dveh pesnic in mam pa je bila – vsaj za naju – še vedno kuhinja. Vendar njene zamisli nisva nikoli uresničili. Danes se poslavljam od nje z obžalovanjem, da je nisem bolje spoznala. A če je res, da je tisto, kar napišemo, bodisi spontan ali pa premišljen odraz tega, kar občutimo, hkrati pa najpogosteje protiutež vsemu tistemu, kar živimo in počnemo, potem sem jo vsaj slutila. Dovolj, da mi je v zadnjih dveh desetletjih pomenila mnogo več kot kako osamljeno poglavje v moji literarni in medčloveški izkušnji.

ZAKAJ TOREJ KOCBEK

Pesnik, pisatelj, esejist in prevajalec Edvard Kocbek je bil rojen 27. septembra 1904 v Sv. Juriju ob Ščavnici; umrl pa je 3. novembra 1981 v Ljubljani. Ob stoletnici rojstva, leta 2004, se je obnovila polemika, ki je spremljala vse njegovo javno življenje. Priobčujemo ta prispevek kot doprinos k skupnemu razmišljanju o možu in njegovi dobi. Spis je prirejena verzija predavanja, ki sem ga imel letos - s koreferatom Tineta Debeljaka - pri SKA. Opravičujem se, če sem v navedbah nekoliko nedosleden.

Bil je ena ključnih osebnosti naše polpretekle zgodovine. Njegova odločitev za OF (1941) in odhod v partizane (1942) ga postavlja v odločilno figuro na slovenski šahovnici medvojnega časa. Odločilna, ker je ravno on napeljal največ vode na mlin OF in NOB. Partija je imela zanemarljivo število članov. Na Dolenjskem in Notranjskem so prav krščanski socialisti aktivirali največ ljudi za NOB. Njegova odločitev je za mnoge pomenila vzorno dejanje, paradigmatično, tako je mnoge potegnil za sabo; za druge je bil zagotovilo, da je osvobodilni boj res to kar trdi da je, torej pravičen in svet boj. Sem spadata pisatelja Rebula in Pahor kot emblematična primera. S svojo Tovarišijo, Listino je preslepil mnogo dobromislečnih intelektualcev, med drugimi tudi V. Blažiča, V. Ošlaka, Petra Kovačiča Peršina. Kocbeka najdemo v dvajsetih letih pri križarskem gibanju, nato, do leta 1938 nastopi njegovo dominsvetovsko obdobje, do krize (njegovo Premišljevanje o Španiji) in končno Kocbekov krščansko-socialistični krog z revijo Dejanje in društvo Zarja (1938-41). Po dveh letih bogoslovja se je vpisal na romanistiko in diplomiral leta 1930. Poučeval je francoščino na Hrvaškem (pet let), nato v Ljubljani, medtem bil kot štipendist eno leto v Parizu, kjer je osebno spoznal Mounierja in tako personalizem in revijo

Esprit. Bil tudi pod vplivom krščanskih eksistencialistov (Kierkegaard) in v stiku z nemškim mladinskim gibanjem (R. Guardini). Tudi iz neke družinske zamere do krajevnega župnika - oče je bil mežnar - se je hranil njegov odpor proti Cerkvi kot ustavnovi, katero je istovetil s klerikalizmom.

Tako se je zgodilo, da v prelomnem letu 41 pristane v OF kot zaveznik radikalnih revolucionarjev, kot kristjan med člani »fundamentalistične sekte« (tako Ošlak) bojevnikov proti veri, proti vsakemu »mračnjaštvu«. Vemo pa, da so si nadedli zelo privlačno masko. A Kocbek jih takrat še ni prepoznal, šel je z njimi v dobri veri, zapletli so ga v svojo »tovarišijo«. Naivnež je hotel z zavezništvom z marksisti reformirati slovensko Cerkev v »evangeljskem duhu«.

Čista utopija. Na vsej črti so ga pohodili - in ko jim je odslužil so ga grobo odstranili; dvakrat so organizirali medijsko gonjo proti njemu, zadnjikrat ob njegovi 70-letnici.

Do tu je jasno, da se je Kocbek zmotil, ko je šel v »koalicijo« s komunisti. Zgodovina mu bo težko odpustila njegovo pajdašenje z boljševiki, njegovo »blaženo krivdo« in to, da je pomagal graditi mostove revoluciji in uspešno kalil pogled sodobnikom ter tako postal zvodnik premnogih (Cfr. S. Klinar v Zavezi 55). Ali z besedami Vinka Ošlaka: »Ni imel prav v svoji presoji komunizma kot lokomotive zgodovine, motil se je o resničnem tovarištvu svojih »tovarišev« v partizanskih zemljankah in barakah; njegova velika zmota je bilo njegovo teilhardovsko razumevanje zgodovine, ki jemlje v zakup tudi teror in umor. Njegova največja zmota pa je zahteva po spremembi značaja slovenskega človeka in naroda. Temu v manj slovesnem govoru rečemo »pranje možganov«. Pravzaprav je to tudi edina točka, ki so jo komunisti vseskozi uresničevali, le da z drugačnim predznakom: iz naroda hlapcev so naredili narod sužnjev in denunciantov, narod zasebnikov (po grško idiotov), nasilnikov in tatov...« (Zbornik str. 296).

Povedano brez dlake na jeziku, jasno in korajžno! A v isti sapi pove Ošlak tudi tole: »V nekakšnem predharmagedonu človeške zgodovine se je Kocbek uvrstil na pravo stran, v tem je imel nedvomno prav«. Vsaj zame čisto nerazumljivo, če drevo, katerega je zalival, sodimo po sadovih, ki jih Ošlak našteva.

Ko sem v spisu ob branju Kocbekovih dnevnikov (od leta 47 do 52) prišel do podobnih zaključkov, sem imel v mislih dobo do omenjenega leta 52, ko je bil odstranjen s politične scene. Res je kot politik odigral žalostno vlogo koristnega budala (idiota útil).

Danes bi pa rad nakazal drugi del te drame, ali začetek konca revolucionarne tragedije. Tudi tu je Kocbek odigral važno vlogo, morda spet ključno vlogo. V znanem pogovoru z Borisom Pahorjem leta 75 je prelomil tridesetletno zaroto molka o usodi vrnjenih domobrancev in javno denunciral slovenski holokavst. Intervju je izšel v posebni brošuri, ki jo je izdal in založil Zaliv (*Boris Pahor in Alojz Rebula: Edvard Kocbek – pričevalec našega časa*, Trst, 1975). To je bilo za takratne razmere nekaj nezaslišanega, absolutno nedopustnega. Kako je torej do te izpovedi sploh prišlo?

V Zborniku o Edvardu Kocbeku *»Globoko zgoraj«*, ki ga je izdala revija Društvo 2000 za Kocbekovo stoletnico rojstva, je med petnajstimi prispevki tudi esej dr. Tineta Hribarja *Kocbekovo očiščenje*. To je opis dramatičnega procesa, po katerem Kocbek prihaja do osveščanja o lastni krivdi kot člana tovarišije, proces ki ga privede do spovedi, pokore in obžalovanja.

V istem Zborniku je objavljen tudi pogovor Helene Koder z Borisom Pahorjem. Ta intervju dopolnjuje Hribarjeve analize. V manjši meri pa tudi vsi ostali prispevki, kjer posebno izstopajo Fr. Bučar, V. Blažič, Vinko Ošlak in P. Kovačič Peršin.

V sekvenci Kocbekovega zorenja v spoznavanju in sprejemanju samega sebe bom sledil omenjenemu eseju Tineta Hribarja.

V tem delu spisa je (skoro) vse besedilo, s citati vred Hribarjevo. Jaz sem delo le skrajšal.

»Oglejmo si postaje Kocbekovega križevega potu po vrsti...« (Hribar)

1) Kocbek je 25. septembra 1973 zabeležil v svoj dnevnik: *»Boris bi rad od mene občiren intervju za Zaliv v prihodnjem letu, ko bom praznoval 70-letnico ... Po odhodu Pahorja veliko premišljeval o tem.«* Pahor si je zamislil pogovor kot pripoved *»v katero bi Edi vnesel tudi svoje pripombe o dolomitski odpravi koalicije in pa o usodi vrnjenih domobranskih čet«*.

»Kocbek sam v tem času ni imel v mislih obračuna s preteklostjo komunistične revolucije ne s svojo lastno preteklostjo. Vse kaže da informacij o Zločinu kaj zavzeto tudi iskal ni. V nasprotju s Pahorjem, ki poroča: »Spomnim se, kako sem bil prestrašen, ko sem se v argentinski brošuri naenkrat znašel pred gomazečini telesi v roški jami. To zagotovo ni bila propaganda, saj je bilo vse bolj podobno prizorom v Dantejevih peklenskih globelih«. In malo niže:

»Hekatombe (v originalu katakombe) iz 1945 leta so bile nekaj tako pošastnega, da so naravnost spreminjale podobo preteklega časa«.

Kaj to zadnje pomeni?

Natančno to, kar je izrazil dr. Janko Kos z drugimi besedami, namreč da si je s tem dejanjem slovenska kompartija zadala moralni samomor; da je s tem pošastnim genocidom umazala tudi ves tako opevani »osvobodilni« boj; pomeni da ga je res izdala (že zdavnaj), ker se je končno brez krinke pokazala kot zločinska. Ni ji bil mar slovenski narod, osvoboditev, ampak le oblast, absolutna oblast.

Pahor je terjal od Kocbeka naj pojasni, kako se je to moglo zgoditi, vrtal je vanj kaj ve o Zločinu. (Hribar piše Zločin z veliko, torej velezločin. To je v Kocbeku vzbudilo vračanje že potlačenih vesti in dvomov o vsem tem.)

2) Kocbek je Pahorju takoj obljubil sodelovanje. Takole je zapisal v dnevnik: »Z Borisom še pogovor o značaju intervjuja za Žaliv. Oba sva se strinjala, da ni druge poti mimo resnice, jasna dejstva, sproščujoča izpoved ... monumentalno pričevanje.« To zadnje v smislu, da hoče s tem vplivati na nadaljni potek zgodovine.

3) Kocbek 4. maja 1974 takole: »Boris Pahor mi je poslal vprašanja za tisti intervju. Vprašanja niso vsa dobro zastavljena, dobro pa je to, da zdaj poznam obseg njegovih želja ... Odgovori bodo vmes takšni, da jim bodo prisluhnili prijatelji in nasprotniki, med njimi klerikalni in partijski.«

4) Kocbek 10. maja zapiše: »Nisem z vsemi zadovoljen, morda bom začel s koncem, vendar bo to dolgo, naporno in zelo delikatno opravilo, kajti nekatere formulacije bodo v mojem življenju dokončne«.

5) 5. julija beremo v dnevniku: »V mraku sem na Valvasorjevi srečal Blažiča, govorila sva o Kardeljevem napadu name. Kakor nalašč, je rekel Viki, intervju bo imel zdaj več veljave, veljal bo za nekakšen odgovor. Kljub temu svetuje pametno izbiro snovi, nobenega izzivanja ... O poklanih domobracih ne svetuje pogovora«.

6) 15. julija Kocbek. takole: »Ob pripravah za intervju ... panika do krize. Osebna faktura odgovorov se mi zdi vedno težja in naporejša ... Nenadoma me je ošinila drugačna misel, bolje bo, če si izberem obliko raznih odlomkov iz svojih dnevnikov in drugih tekstov. Ta varianta ... mi je postala vodilo«.

Hribar: »A s tem bi se izneveril ne samo Pahorju ampak tudi samemu sebi: svojemu poslanstvu ...«

7) Čez dva dni postanejo Kocbekove misli razločnejše. Takole: »Strah pred izpolnitvijo obljube me je žrl vse dneve, žre me tudi zdaj, kajti živčni nemir ... zaradi premalo časa ... mi ne da prave zbranosti ... Ko te odgovore že snujem, čutim nemoč kako bi odgovoril, ko pa si nisem pripravil ustreznega razpoloženja, jasne optike in pravih besed ...«

In Hribar: »Manjka mu predvsem pravi ton; ne toliko zbranost, kolikor ubranost. Kocbek bo lahko začel pisati intervju, ko bo uvidel, da takšne ubranosti ni več. Si vsaj deloma priznal, da pravega soglasja v resnici že med partizanstvom ni bilo ...«

8) Kocbek je v neznosnih škripcih; 21. julija spet tarna: »Še vedno sem grozljivo negotov glede temeljne linije... S svojo izjavo bom hodil po robu prepada.«

9) Kocbek se v naslednjih dneh še naprej pogreza vase. Skuša se umestiti, za nazaj, zdaj in tukaj, pa tudi za naprej. Prvič si začrta vodilno črto intervjuja, natančneje, zapiše se mu:

»Kar naprej premišlujem o usodi OF in o svoji lastni usodi. Vsega velikega in nepozabnega ne smem opustošiti s prelahkimi ocenami, in vendar moram na zadržan način povedati resnico o nasilju, ki se je izvršilo nad osvobodilnim gibanjem in krščansko skupino. To tragiko moram izreči resno in plemenito. Komunisti so močan in nezaustavljivo rastoč nastavek krščanskih socialistov, kot jedro nove, moderne slovenske in pluralistično ustrojene stranke, v kali zatrli in uničili upanje mnogih mladih ljudi.

Komunisti so hoteli prizadeti klerikalizem, pa so prizadeli preproste, nedolžne ljudi. Najstrašnejši primer so mobilizirani domobranci, ki so se predali Angležem, novi režim pa jih je dal kot vojne ujetnike pobiti. Strašno mi je, kadar pomislim, da stoji novi režim na truplih 12.000 nedolžnih ljudi«.

Hribar: ključno je postalo zdaj vprašanje povojnega Zločina.

»Zdaj jasno začuti, da mora vse dogajanje, med in po vojni, uzreti in oceniti s pogledom, katerega izhodišče je lahko samo Zločin.«

»Ko se je osredotočil na Zločin, se je Kocbek, ne da bi se tega zavedal, že poslovil od partizanstva ... od zavezanosti tovarišiji.«

10) Tudi čez nekaj tednov po odločilnem uvidu še vedno trepeta. »Pahor ... na obisku. Bal sem se srečanja z njim, ker nimam besed za opravičilo. Nisem in nisem zmozel tistega važnega izpovednega intervjuja, ki naj bi postal ob mojem jubileju mejnik, poslednja beseda o vsej in celotni avanturi, ki sem jo doživel v povezavi s komunisti. Borisu sem začel jecljati ... Pahor je bil uvideven ... pomiril me je, češ da nič ne sili. Predvsem pa si moram priznati, da rad delam na tej pomembni izjavi«.

Hribar: »Dokler bo ta njegova lastna bolečina hujša od bolečine drugih, ne bo mogel naprej«. (str.114)

11) Pahor se pri Kocbeku oglasi 18. septembra 1974, ta pa zapiše: »... za stavki in naglasi pa sem čutil, da me pomiluje, češ, stari Edi ni več pravi Edi ... Toda na intervju mislim vedno bolj resno, vem da moram spregovoriti o vseh težkih in usodnih trenutkih ...« Vendar zapis priča, da ne more nikamor naprej. Zmeraj bolj tesno mu je bilo, ker ni mogel vnaprej zaznati ... kaj je iz podzavesti hotelo prodreti v zavest. (Hribar).

12) Čedalje hujši notranji pritisk! Kocbek se odloči, da ne bo več odlašal. Natanko eno leto od prvega zapisa o intervjuju zapiše 25. septembra 74: »Popoldne začel delati na intervjuju za Pahorja. Delo mi je šlo dobro od rok.«

Pahor je resigniran; navaja, da je od prvega pogovora minilo že kar nekaj let. Že leta 70 ali 71 je v pogovoru z Ostercem in Miklavčičem beseda nanesa na Dolomitsko izjavo. »Oba sogovornika sta se tedaj odklonilno izrazila o Ediju, češ da ne bi smel na svojo roko izjave podpisati.« (Pahor) Torej spočetka v ospredju ni bil Zločin, marveč Dolmitska izjava.

Nato Pahor v pismu: poudarja, da je »zdaj prišel čas, da ti, kakor v Premišljevanjih o Španiji, poveš o ciljih, ki naj bi si jih postavilo slovensko občestvo ... Še eno poglavje manjka v tvojem opusu, Edi, in tega napiši zdaj, da bo kot izvirek v puščavi«.

13) Ker dan pred njegovim rojstnim dnevom Delo objavi napad na Kocbeka, ta zapiše v dnevnik: »Zdaj imam docela razviden razlog, da jim odgovorim, kakor se na to že dolgo pripravljam«.

14) Vendar čas za odgovor še ni napočil. Spet nastopi daljši premor. 29. novembra 1974 pride do čudnega zasuka. Piše Domenachu in potem v svoj dnevnik: »Ko sem ga natipkal, sem začutil neverjetno olajšanje ... Opustil sem namen, da ustvarim

usodno pomemben intervju za *Zaliv*, ki naj bi v njem povedal resnico o pokolu domobrancev ...»

Skratka, Kocbek se je ta hip odpovedal odgovoru - »z velikim, neverjetnim olajšanjem.«

Tista ovira, ki je Kocbek ni mogel prestopiti, je bila o pokolu domobrancev. Besedo pokol Kocbek zdaj prvič uporabi, vzame jo pa iz Pahorjevega vprašalnika (št. 9): »Nekateri begunski in tudi nebegunski politiki in publicisti te imajo za soodgovornega za pokol desetisočernih ... Kdaj si zvedel za to nečastno dejanje? Kakšen je bil tvoj odziv?«

Lahko vprašanje, odgovori nanj pa zelo težki. Dokler Kocbek ne bo razčistil vprašanja svoje soodgovornosti za Zločin, ne bo mogel stopiti na pot očiščevanja.

Potem ko neki večer gleda na TV film *Bitka na Neretvi*, premišljuje: »Kot partizan sem zadovoljen, da obstajajo take vrste filmi. In vendar me je začel mučiti avtentični nesmisel. Ali je bilo vse to res nujno? Ali se je moral NOB res odvijati na idejni in razredni podlagi? Koliko strašnega trpljenja smo na teh tleh v treh-štirih letih morali prestati? Vprašanje se je zarezalo vame silovito in žalostno.«

Pod vprašaj se postavlja celotna OF.

15) Kocbek je skrbno pregledoval kaj se o njem piše (okoli njegove 70-letnice) in tudi skrbno štel čestitke ... V začetku decembra 1974 je zvedel, da slovenski PEN (preds. Mira Mihelič) pripravlja njemu v čast svečani večer.

6. dec. se mu utrne nova zamisel: »Nocoj sem prišel na tvegano misel, da bi tisto kar naj bi povedal v intervjuju, izrekel prav ta večer, izzvan po vrsti Javorškovih napadov in po vrsti ne-prijateljskih izpadov od strani režima. Čutim, da sem dolžan pokazati na vir vseh teh trenj, nezaupanj, žalitev, ki so nastali ob usodnem vprašanju o usodi domobrancev, ki nas danes moralno teži.« Dva dni pozneje zapiše ... o tej novi varianti: »Zvečer sem molil zanjo pri frančiškanski maši, zdaj začenjam moliti zanjo tudi zvečer in se čudim, kako da že prej nisem prišel do tega.« Kocbek še ne ve, da dela pokoro, še preden se je spovedal.

16), 17), 18) Na svečanem večeru, 12. decembra 74 je šlo vse narobe. »Moj rokopis je obležal v žepu, ... jasno, da to človeško razpoloženje ni bilo pripravljeno za moj neusmiljeni tekst ...«

19) Nazadnje je na koncu 74 nanese, da je Kocbek moral odpotovati v Pariz. Tam ga je znanec 6. januarja 75 povabil na ve-

čerjo – očitno ne zgolj zaradi večerje. Kocbek: *»Pregledal sem kup meni neznan in strahotne literature, sama kri, razdejanje človeka, nagota Slovenca Partizana in Slovenca domobranca; zavesa v našem svetišču se je rastrgala od stropa do tal, najgrozovitejši samomor malega naroda ...«*

Soočil se je s krvavo resnico (kot že pred njim Pahor).

»Če ne bi bilo teh tisočev nedolžno mobiliziranih domobrancev, bi mogel dati sam sebi popolno odvezo ...«

Hribar: *»Kaj pa medvojna blažena krivda? Bi si Kocbek dal odvezo tudi za svoj pristanek na preventivno provokativne likvidacije v imenu Revolucije?«*

Kolikor po vojni ni nastopil zoper revolucionarni projekt, je bil kriv tudi dejansko: sokriv za revolucionarni teror nad intelektualci, podjetniki in kmeti.«

Hribarjev povzetek o krivdi: *»Katoliški voditelji so soodgovorni za vse smrti aktivirancev in mobilizirancev spolitiziranega krščanstva, niso pa krivi za povojni komunistični Zločin. Krivi so kvečjemu zaradi sodelovanja pri zaroti molka ...«*

Kocbek v svojem srcu dobro ve, da njegova krivda ni nekje spodaj, med vsemi, marveč prav na vrhu: med izbranci oziroma samoizbranci zgodovine.

20) Čez tri dni, 9. januarja, Kocbek Pahorju, med drugim: *»V Parizu sem imel priliko spoznati tisto strašno klanje še natančneje. Ne morem se mu več izogniti.«* Ob prejemu Kocbekovega pisma – Pahor v dnevnik: *Čeprav trdi Kocbek, da je stvar odložil, »jaz vseeno upam v trenutek pravega razsvetljenja; nekako slutim, da se je v njem nekaj prevesilo.«*

21) Kocbek: *»Nenadoma (popoldne) Pahor. Postalo mi je vroče vendar sem bil miren ... Zaliv bo torzo, če ne bo mojega prispevka ... Uvidel sem da ustavljam naraven proces samo zaradi neke neizrekljive bojazni. Nekje se mi oglašča vztrajen glas vesti in mi očita zamudo, ki bo zadržala zelo pomemben tok stvari in njihov razplet ...«*

Če Kocbek navsezadnje le ne bi prisluhnil svoji vesti ... bi se slovenska zgodovina konec 20. st. odvijala povsem drugače ... (Hribar)

Za vse to ima v pripravljalni fazi Kocbekove končne odločitve neprecenljivo zaslugo B. Pahor, ki kot živi Kocbekov alter ego ni popustil niti za trenutek ...

Ključne Kocbekove sintagme na točki odločitve so: vztrajen glas vesti, moja sokrivda in neizrekljiva bojazen.

Ko je bil uslišan glas vesti, se oglasi v Kocbeku nek drug glas: »Prav Boris, bom napisal ... Bom napisal vse, kar je treba bistvenega reči. Danes teden pridi ob tem času po rokopis.« To je bil izpovedni glas.

19. januarja 75: »Zaril sem se v delo ... Tokrat sem potreben pomoči sv. Duha. (In čez nekaj dni): Zadnjih pet dni sem bil docela zaposlen samo s tem pomembnim besedilom. Tako intenzivno že dolgo nisem delal.«

In Pahor: »Imam odgovore ... Gre za edinstveno slovensko listino«. »Kocbekova Magna charta, kar tudi je iz dveh vidikov: je vrhunec Kocbekove osebne katarze in je začetek katarze slovenskega naroda, Slovencev, ki se doslej 30 let svoje travme kot travme sploh zavedali niso.« (Hribar).

Kocbekovo Izjavo sestavlja 19 odgovorov na 19 vprašanj. Ključni in povzemajoči je odgovor na 17. vprašanje: Kaj bi bilo po tvojem potrebno storiti glede na nezaslišano usodo domobrancev?

A še prej o Dolomitski izjavi. Kocbekov odgovor: »Na avtoritativen način je partija naši in sokolski skupini predložila izjavo, s katero naj bi obe priznali partiji dejansko in formalno prioriteto v OF ... Najhujše je bilo dejstvo, da se je partija poslužila nasilja. V ozračje OF se je vrinilo nekaj tujega in nevarnega, začutili smo nadslovenske in naddemokratske namene ... Začel je delovati tihi teror. ... Razvoj dogodkov je dokazal, da slovenska partija prvenstveno ni bila zavezana slovenski suverenosti.«

Zakaj je podpisal izjavo, si odgovarja: »Najprej zato, da bi preprečil sovražnost med skupinami ter razdor v lastni skupini, fizično nasilje nad nami«.

V naslednjih odgovorih: V konfrontaciji s Kardeljem Kocbek uporabi težke besede kot so neresnica, potvorba, nezrelost, sumničavost, tortura.

Tudi svoji naivnosti iz razmerja s Kidričem se še zmerom ni zmožen odreči. Mimogrede, o stanju po Dolomitski klonitvi: V 13. odg.: »Bela garda ... se je za partijo pojavila kakor naročena ... Na obrazih partijcev sem spoznaval radost nad tako pravšnim cenenim pojavom svojega pravega nasprotnika«.

Tu že uporabi ime »državljanska vojna«. »Slovenija je postala prostor najhujšega preliivanja krvi. Tudi vedno pogostejše likvidacije v osvobodilnih vrstah«.

Pokol

V 15. odgovoru Kocbek govori o partijskem sprenevedanju in norčevanju, o napačnih informacijah ... o rafiniranem poigravanju ...

Sledi ključni, 17. odgovor (kaj bi bilo potrebno storiti glede na nezaslišano usodo domobrancev?).

»Predvsem si jo moramo vzdigniti iz zanikanja v javno priznanje. Vzdigniti si jo moramo iz potlačene in pohabljene zavesti v jasno in pogumno zavest. Odgovorni ljudje nam morajo razložiti, kako je mogla osvobodilna zmaga spočeti iz sebe tako ostudno bojazen pred nasprotnikom. Povedati nam morajo, kako more odgovornost do zgodovine odvezati od odgovornosti do človeka.

Toda kako naj se približamo demonu uničevalcu, da ne zdvoja znova? Edino tako, da mu zatrdimo, da ni nobene veljavne teorije, ki bi pavšalno določala žrtve svetovno-zgodovinskega poslanstva in abstraktno razpolagala s smrtjo sočloveka. Gre torej za javno priznanje krivde, ki se tiče nas vseh. Tako dolgo se ne bomo znebili preganjavice in more, dokler javno ne priznamo svoje krivde, svoje velike krivde. Brez tega dejanja Slovenci ne bomo nikoli stopili v čisto in jasno ozračje prihodnosti«.

Zagotovo je to tisti del izjave, ki jo je Kocbek najbolj premislil.

Hribar: *»Ni šlo toliko za ostudno bojazen, kolikor za preračunan načrt. Za trezno dejanje od zmage pijanih revolucionarjev.*

Nikakor ne obstaja kolektivna krivda - z izjemo pri sodelovanju v zaroti molka. Zato je Kocbekovo dejanje veliko, nadvse pomembno za slovensko zavest in samozadevanje zaradi prve javne in tudi nepovratne prekinitve zarote molk.

Jasna zavest je zavest, ki se spominja. Ohranjanje v spominu je edino možno ljubeče razmerje do mrtvih.«

Ali z besedami Cl. Magris: *»Samo spominjanje je usmiljenje in pravičnost do žrtve zla in bolečine ... Spomin je temelj vsake identitete, posameznika ali kolektiva, ki raste iz svobode vedenja o sebi; diktature si zato ne prizadevajo zaman spremeniti in izbrisati zgodovinski spomin.«*

Hribar: *»Teror nad spominom je teror nad zgodovino, ta pa je teror nad časovnostjo, po kateri človek sploh je to, kar je.«*

In še: *»Kakor ni spomina brez pomnjenja, tako ni spomina brez uspomnjenja. Tega pa ni brez spomenikov.«*

Pokora

Kardelj je nad Kocbeka najprej poslal Fajfarja – z grožnjami. »Vodilni kader je zelo razburjen«.

Kocbek 6. marca 75 zapiše: »Vedno bolj ugotavljam, kako se *Tovarišija* in *Listina* spreminjata v nekakšen artistski doživljaj mojega sicer avtentičnega partizanstva – in kako bo šele moja celotna življenjska izpoved uravnotežila moje izkustvo«. Torej da njegova partizanska spominska literatura nima dovolj trdnega etičnega jedra.

»Kadar se spomnin njihovega (vodilnega kadra) stanja, kakor mi ga je Fajfar opisal, me strese smrtna zona ... Ne razumem, zakaj sem šel tako naiven v to soočenje«.

Hribar: Zdelo se je, da se je očiščenje že zgodilo, toda pravo Kocbekovo očiščevanje, nehoteno spokorništvost se je šele začelo. Najhuje je, da se mu nekdanja »tovarišija« sprevrča v sovražnika.

Intervju je bil ponatisnjen v Ljubljani 9. maja 75, za dan zmage in reklamiran tudi v Delu. Tam tudi intervju Mitja Ribičiča, kjer prvič prizna pomor domobrancev: »Te sile kontrarevolucije smo morali fizično uničiti v 45. letu«. Hkrati opozori na zli namen Kocbeka: »Spodkopati hoče silo naše sedanje faze socialistične revolucije«.

Sledili so napadi po vseh slovenskih in tudi jugoslovanskih časopisih.

Hujša so bila sprenevedanja prijateljev (Antona Slodnjaka, Igorja Torkarja) da »obžalujeta moj korak«. Vidmarjevo dejanje ga je silno udarilo.

Želja po samomoru: »Stal sem pred oknom in se zazrl v globino 4 nadstropij«. Menjavanje pogoste depresivnosti in redke evforičnosti se je vlekle mesece. »Vso pot od policije do Veselove 8 je utripalo v meni divje in izgubljeno srce ... Zdaj se bliža srečanje s satanom«.

Obžalovanje in kesanje

Ko ga je ob obisku Vlado Kozak izzval s spomini na partizanščino, češ da je to premalo podčrtal ...

Kocbek ga 26. nov. 75 zavrne: »Odgovoril sem, da sem zadnje čase začel doživljati krizo marksizma in leninistične dediščine, moje premišljevanje o spreminjanju sveta in oblikovanju človeštva je prišlo do novih prvin in do drugačne podobe. Marksistična družbena revo-

Irena Žužek - BEŽNE ZGODBE
Mešana tehnika na platnu, 1m x 80 cm.
2006

Lucija se je omajala v temeljih ... Nekritično žrtvovanje človeka revoluciji je postalo na vsej črti sporno. To temeljno doživetje mi je veliko pomagalo v odločitvi, s katero sem pisal intervju. Vzdignil sem iz pozabe in zanikanja dejstvo, da sem od vsega začetka OF do svoje 70. letnice doživoval tiho in vedno bolj neznosno krivico ...

Vedno bolj sem kazal na prekletega Kardelja in njegov satanizem, na Vidmarsko podrepništvo in Borejčovo nesnago, na vse strašne bolečine, ki so mi jih prizadeli ... Prišel sem do viška, posrečilo se mi je osvetliti Kardeljev demonizem, njegovo dejansko nesposobnost človečnostnih misli in dejanj.«

Pod vprašaj se mu postavlja celotna življenska pot:

»Kupa grenkobe se je zvrhala. Najbridkejše ure v mojem življenju. Prvič v življenju mi je iz globine žal, da sem se rodil kot Slovenec in prvič po tridesetih letih mi je postalo iz vseh vlaken mojega človeka žal, da sem se odločil za partizanstvo. Komunistem je resnično satansko maščevalna in infernalna sila.«

To strašno obžalovanje, ki je tudi že kesanje, se je Kocbeku zapisalo 9. feb. 76. Spet ga obidejo samomorilne misli: »Nekaj blaznega, po smrti koprnečega se je razživilo v meni.«

Kocbek zdaj ve: »Komunisti so najbolj kočljiv človeški rod, njihovo radikalno odklanjanje ljubezni v tem času narašča kakor groza in prekletstvo.«

V Pismu Böllu oktobra 77: »Proglasili so me za izdajalca, moja žena in otroci so bili javno zasmehovani, mariborski pomožni škof ... moj prijatelj, je zavzel do mojega vprašanja strogo uradno stališče.«

Tisto kar je Kocbeka vseeno držalo pokonci, je bilo prepričanje, da je znova uveljavil »prastare in nespremenljive zakone človečnosti, ki vladajo nad vsemi ideološkimi zahtevami.«

Hribar: Samoočiščenje ni vodilo samo do lastnega očiščenja, ampak bo pripeljalo do očiščenja slovenskih ljudi in slovenstva – a proces bo trajal še 30 let.

Hribar: Do javnega in pogumnega priznanja s strani zločincev pa, kakor kaže, ne bo prišlo nikoli.

Na ravni naroda je začelo kliti spoznanje, da si naše rane očistimo le sami.

Od Kocbekove »spovedne izpovedi«, od njegove Izjave naprej smo Slovenci postali tudi samozavestni poustvarjalci »prastarih in nespremenljivih zakonov sočlovečnosti. Njegovo jedro: Svetost živ-

ljenja, posvečenost mrtvih, dostojanstvo človeka in zlato pravilo – tvorijo aksiološki fokus današnjega sveta.» (Hribar).

Če Kocbek le ne bi prisluhnil svoji vesti... bi se slovenska zgodovina konec 20. st. odvijala povsem drugače. (Hribar).

Resnica o komunističnem Zločinu ne bi stopila v slovensko zavest, Pirjevec ne bi napisal svojih dnevniških zapisov in spominjanj z radikalno obsodbo komunistične revolucije in iz nje izvirajoče državljanske vojne, Spomenka Hribar ne bi napisala Krivde in greha, ne bi se torej ponovno sprožila komunistična oblastniška histerija sredi osemdesetih let, katere posledica je bilo režimsko sesutje navznoter; to pa pomeni, da tudi Prispevki za slovenski nacionalni program (1987) ne bi mogli biti objavljeni, ne bi se razvila masovna kampanja, ki je prebudila vse Slovence, ne bi prišlo do oblikovanja Tez za ustavo Republike Slovenije (88) in veliko vprašanje je, če bi prišlo do osamosvojitvenega gibanja.

Za vse to ima v pripravljalni fazi neprecenljivo zaslugo Boris Pahorj (Zbornik cit. str.130).

* * *

V čem je nova luč, ki bi naj Kocbeka prikazala malo drugače?

Predvsem v tem, kar je njegovo pričevanje sprožilo detraymatizacijski proces. Konec zarote molka in začetek očiščevanja. Čeprav **Izjava** ni dovolj radikalna (osebno obžalovanje se mu zapiše drugje), je vendar poziv za priznanje krivde, je mea culpa enega od vodilnih, kar je sprožilo proces narodovega očiščevanja. Paradoks pa je v tem, da ga na to pot ni pripeljal njegov domnevni spovednik: duhovno vodstvo je prevzel agnostik B. Pahor, gnan po globokem narodnostnem čutenju in človečanstvu.

Važna je bila vloga, pri obeh, emigrantske pričevajske literature.

Tudi za ta korak – po svoje junaški – se je moral Kocbek na nekoga opreti. Sam ne bi bil prišel do te odločitve. Tudi ni kaj junaško stal za svojo Izjavo, nasprotno, žal mu je bilo, da je šel v to soočenje. Hribar tudi meni, da bi verjetno sploh ne šel v to, če bi ga za 70-letnico primerno častili. A če je končno le uslišal glas vesti in je spregovoril o Zločinu, je to storil kot kristjan.

MATIJA ŠORLI

GLASBENO PEDAGOŠKO IN GLASBENO POUSTVARJALNO DELO MARKA BAJUKA

Na oddelku za Muzikologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je v okviru študijskega programa Muzikologija, 1. letnik Matija Šorli pripravil sledeče delo. Mentor je bil doc. dr. Aleš Nagode; somentor pa asist. Jernej Weiss. Datum predstave je Ljubljana, 03. 06. 2006.

1. UVOD

V seminarskem delu bom predstavil glasbeno pedagoško in glasbeno poustvarjalno delo Marka Bajuka, vsestranske osebnosti, dejavnega na glasbenem, kulturnem in šolskem področju, ki je generacijam, rojenim na Slovenskem po drugi svetovni vojni slabo poznan, ker je po drugi svetovni vojni deloval v Argentini, pri nas pa je bil zamolčan. Tudi po slovenski osamosvojitvi se o njem ni veliko govorilo, čeprav je v obdobju med obema vojnama pustil na Slovenskem in na avstrijskem Koroškem pečat na glasbeno pedagoškem in glasbeno poustvarjalnem področju. V obdobju med obema vojnama je pri nas opravljal pomembne funkcije tudi na kulturno šolskem področju. Veliko bolj je Marko Bajuk poznan generacijam, ki so živele na Slovenskem pred drugo svetovno vojno, najbolj pa Slovencem, ki so po drugi svetovni vojni zbežali na avstrijsko Koroško in kasneje emigrirali v Argentino oziroma generacijam, ki so se rodile in živele po drugi svetovni vojni v Argentini. V Mendoza, kjer je v Argentini živel in med argentinskimi Slovenci je bil Marko Bajuk nesporno najpomembnejša osebnost na celotnem kulturno prosvetnem področju, vse do svoje smrti leta 1961.

Marka Bajuka ne smemo primerjati npr. z Stankom Premrlom, ki je dvigoval raven cerkvene in posvetne glasbe, uvajal nove stilne tokove v slovensko glasbo, dvigoval kvaliteto skladb na

področju harmonije, kontrapunkta itd. Prav tako ne moremo primerjati Marka Bajuka z različnimi znanimi slovenskimi dirigenti. V tem ni poanta njegovega dela. Marku Bajuku so se celo poznale pomankljivosti v poznavanju harmonije, kontrapunkta in kompozicijskih tehnik. Njegove skladbe so preproste. Prav tako je bil amater na področju dirigiranja. Ni ustvarjal velikih novosti na področju glasbene pedagogike. Marko Bajuk je bil po izobrazbi klasični filolog. V službah je deloval najprej kot profesor, nato kot ravnatelj in šolski inšpektor. Po drugi svetovni vojni pa je bil delavec v industriji, parkih, nameščenelec v botaničnem oddelku. itd. Z glasbo se je ukvarjal le ljubiteljsko. Poanta Bajukovega glasbeno pedagoškega in glasbeno poustvarjalnega dela je, da je povezoval cerkvene in posvetne zборе, ki so pod njegovim vodstvom združeno nastopali na različnih prireditvah ob pomembnih dogodkih. S tem je dvigoval glasbeno prevsko raven preprostega človeka. To povezovanje ljudi in pevskih zborov iz različnih koncev Slovenije je bilo posebno pomembno v času ko še ni bilo telefonov, mobilnih telefonov, internetov itd. Prebivalci iz različnih koncev takratne Dravske Banovine oz. večine današnje Slovenije so bili takrat slabo povezani. S tem pa je bila tudi slaba povezanost pevskih zborov. Bajuk je te zборе povezoval prek Pevske zveze, katere soustanovitelj je bil. Zbori so se povezovali, bolje organizirali, postopoma izvajali tudi zahtevnejše skladbe. Izboljševala se je vokalna tehnika in veselje do petja pri pevcih, ki so peli v teh zborih. Preko glasbe pa je rasla tudi narodna zavest. Povezovanje pevskih zborov in vodenje učenja petja je prenašal tudi med koroške Slovence na avstrijsko Koroško. To je bilo v tem času posebno pomembno, saj se je izvajala aktivna germanizacija koroških Slovencev. S tem je vsaj delno prispeval k ohranitvi slovenskega petja med koroškimi Slovenci. Najpomembnejša pa je bila njegova vloga po drugi svetovni vojni v Argentini, kjer je postavil, vodil in ohranjal slovensko petje in ostalo glasbeno življenje v Argentini poleg vseh drugih stvari, ki jih je počel na kulturno prosvetnem področju. S tem je opravil zelo pomembno vlogo pri ohranjanju slovenske skupnosti v Argentini in povezovanju argentinskih Slovencev. Lahko rečemo, da je bil eden najpomembnejših argentinskih Slovencev. Na glasbenem področju pa je bil za časa svojega življenja najpomembnejša osebnost med argentinskimi Slovenci.

Marko Bajuk je želel, da bi pevski zbori, ki so jih sestavljali preprosti ljudje izvajali od najbolj preprostega do zahtevnej-

šega pevskega repertoarja. V ta namen je zbiral, skladal in prirejal pesmi tako, da so bile po težavnosti dostopne zborom, ki jih je vodil. Vse to bom natančneje opisal v tem seminarskem delu.

Pri raziskovanju glasbeno pedagoškega in glasbeno poustvarjalnega dela Marka Bajuka sem naletel tudi na elemente skorajšnjega kulta osebnosti Marka Bajuka, posebno med starejšimi argentinskimi Slovenci, kar je razumljivo če upoštevamo razmere, ki so vladale med argentinskimi Slovenci po drugi svetovni vojni.¹ A Marko Bajuk ne potrebuje kulta. Potrebuje le priznanje za opravljeno delo, da ga spoznajo tudi generacije, ki so se rodile in živele po drugi svetovni vojni v Sloveniji. Naj tudi ljudje drugačnih svetovnonazorskih in političnih pogledov kot jih je imel Marko Bajuk,² ne glede na ideološke razlike, vrednotijo njegova dela na glasbenem in kulturno prosvetnem področju, ki jih je zapustil slovenskemu narodu. Pevski zbori pa naj poznajo in izvajajo njegova glasbena dela in se čim bolj povezujejo in izpopolnjujejo, kot je on želel.

2. OBRAVNAVA

2.1. Kratek življenjepis Marka Bajuka

Marko Bajuk se je rodil 29. marca 1882 v Drašičih pri Metliki. Ljudsko šolo je zaključil v Metliki, maturiral pa v Ljubljani l. 1903. Vojaški rok je odslužil l. 1904. Na Dunaju je študiral na Filozofski fakulteti grščino in latinščino kot glavna predmeta, slovenščino in nemščino pa kot stranska predmeta. Diplomiral je l. 1909. V letih 1909 do 1910 je bil profesor na gimnaziji v Kranju, v letih 1910 do 1914 pa profesor na 2. državni realni gimnaziji v Ljubljani. Leta 1913 je prvič opravil profesorski izpit za srednješolskega profesorja. V letih 1914 do 1918 se je udeležil prve svetovne vojne v avstro-ogrski vojski, kjer je

1. Žalost, ki so jo Slovenci doživljali v begunstvu v Argentini, želja po samostojni in neodvisni Sloveniji, ki se je že takrat porajala med mnogimi Slovenci v Argentini in čustvenost, ki so jo doživljali ob petju slovenske pesmi na tujem.
2. Marko Bajuk je bil veren katoličan, zastopnik katoliškega političnega tabora, po drugi svetovni vojni pa je moral pobegniti v tujino, ker se je s tem izognil gotovih problemov, ki bi jih imel s povojno komunistično oblastjo.

prejel vojaške čine od poročnika do stotnika. Po prvi svetovni vojni od leta 1918 do 1937, je bil profesor na klasični gimnaziji, na 3. realni in na 1. realni gimnaziji v Ljubljani. Drugi profesorski izpit za srednješolskega profesorja je opravil l. 1924. Nato pa je bil od l. 1924 do 1935 poleg profesorja tajnik in ravnateljev pomočnik na gimnaziji. Leta 1937 je bil imenovan za prosvetnega inšpektorja in vodjo srednješolskih ustanov na banski upravi v Ljubljani. V letih 1940 do. 1945 je bil ravnatelj klasične gimnazije v Ljubljani.

Po drugi svetovni vojni l. 1945, je odšel v Avstrijo kjer je organiziral slovensko šolstvo.³ V Peggezu, nato v Spittalu, je bil ravnatelj slovenske begunske gimnazije. Leta 1948 je odšel v Argentino, kjer je bil najprej tovarniški delavec v Buenos Airesu in kasneje v Mendози. Nato pa je bil v Mendози delavec dnevničar v parku »General San Martin« in v živalskem vrtu. Kasneje je bil nameščeneec v botaničnem oddelku iste direkcije do smrti 20. junija 1961.

Na glasbenem področju je ustanavljal in vodil pevske zборе, ustanavljal razna pevska in druga glasbena društva.⁴ Zapisoval, zbiral in prirejal je slovenske ljudske in cerkvene pesmi. Najpomembnejše so zbirke: *Slovenske narodne pesmi I-V*, *Odmevi naših gajev I-II* in *Še bomo peli*. Izdal je več učbenikov za glasbeni pouk in petje in objavil glasbeno razpravo *Mera v slovenski narodni pesmi*.

Izdal je tudi več učbenikov in gimnazijskih beril za pouk latinščine in drugih neglasbenih publikacij.

2.2. Bajukovo glasbeno pedagoško in glasbeno poustvarjalno delovanje od njegovih gimnazijskih let do prve svetovne vojne

Petje je bilo v Bajukovi družini, v Bajukovem otroštvu zelo prisotno. Posebno petje nabožnih, narodnih, ljudskih in ponarodelih pesmi. To je vplivalo na Marka Bajuka, da je v Novem mestu, kjer je obiskoval malo gimnazijo, pričel peti v cerkvenem pevskem zboru, ki ga je vodil Ignacij Hladnik. Zbor je pel

3. Ustanovil slovenski begunski gimnaziji v Peggezu in Spittalu. Njuni maturi so priznali Avstrijci in Angleži.

4. O tem bom pisal v nadaljevanju seminarja

pri svetih mašah, imel je tudi koncerte. Od Ignacija Hladnika je Bajuk dobil tudi prve osnove glasbene teorije. V Ljubljani, kjer je obiskoval gimnazijo, je pel v cerkvenem pevskem zboru, ki ga je vodil Anton Foerster. Začel se je učiti najprej klavir, nato harmonij in orgle.⁵ Nekaj osnov v igranju klavirja, harmonija in orgel je dobil od Foersterja, drugače pa je bil samouk. Pri zboru, ki ga je vodil Foerster, je Bajuk igral harmonij kot korepetitor na pevskih vajah, pri sv. mašah pa orgle. Foersterja je pričel celo nadomeščati pri vodenju pevskega zbora v njegovi odsotnosti. Tu je Bajuk pridobil prve izkušnje pri vodenju pevskega zbora. Doma v Beli krajini pa je v počitnicah igral na orgle in vodil petje pri svetih mašah.

Na Dunaju, kjer je študiral na Filozofski fakulteti latinščino, grščino, slovenščino in nemščino je pričel aktivno vaditi pianino. Osnoval je kvartet za godala skupaj s Hubadom, Jeričem, Ješetom in kasneje z Majcnom (nisem dobil imen in drugih podatkov od teh oseb). Nastopili so na večih koncertih. Znan je koncert z repertoarjem Bethovnovnega Adagia in Mozartovega rondoja. Marko Bajuk je igral na čelo. Na Dunaju se je začel učiti tamburico. Sčasoma je po malem obvladal vse instrumente, ki jih je moral igrati v ansamblih. V njem je pričela vse bolj rasti želja postati dirigent in zborovodja. V ta namen je veliko hodil po koncertih, kupoval cenejše partiture, ki jih je na koncertih spremljal. S tem je spoznaval skladbe, ki jih je nekatere kasneje posredoval svojim pevcem. Vedno bolj je spoznaval, da se bo poklicno posvetil klasični filologiji, stroki katero je študiral, amatersko pa se bo popolnoma posvetil glasbi.

Ko se je vrnil z Dunaja in poučeval najprej na gimnaziji v Kranju, nato pa v Ljubljani, je hodil na počitnice v Belo krajino, kjer je skrivaj zapisoval petje domačinov. Hodil je tudi po drugih koncih Slovenije, poslušal petje prebivalcev pokrajin in zapisoval petje domačinov. Te notne zapise je harmoniziral za vokalne in instrumentalne zasedbe. Tudi s tem je pridobival nov glasbeni repertoar, ki so ga kasneje izvajali pevski zbori in razni orkestri pod njegovim vodstvom. Okoli l. 1912 je že vodil tamburaški zbor, ki je tega leta gostoval na Dunaju. Tamburaški zbor je štel 32 članov.

Drugače pa na področju Bajukovega glasbeno pedagoškega in glasbeno poustvarjalnega delovanja ni veliko podatkov, ker se

5. Na skrivaj pa je v domačem gozdu okoli Drašičev vadal tudi okarino

je njegovo pomembnejše obdobje na tem področju pričelo šele po prvi svetovni vojni.

2.3. Bajukovo glasbeno pedagoško in glasbeno poustvarjalno delovanje med obema svetovnjima vojnama

V tem času začne Marko Bajuk z ustanavljanjem pevskih društev, povezovanjem pevskih zborov. Izdaja glasbeno pedagoško publikacijo. Pri tem mu pomagajo znani slovenski skladatelji in glasbeni poustvarjalci tega časa, npr. Franc Kimovec, Stanko Premrl, Hugolin Sattner, s katerimi se povezuje in je z njimi v korespondenci. Z njihovo pomočjo izboljšuje kvaliteto organizacije in vodenja pevskih zborov. Vse to počenja ljubiteljsko, poleg svoje službe.

Leta 1919 je dokončal glasbeno publikacijo *Pevska šola*, ki jo je tedanja šolska oblast odobrila za pouk v vseh šolah.⁶ Izdana je bila l. 1922 v 8000 tiskanih izvodov. O njej se je pohvalno izrazil skladatelj Hugolin Sattner.

Pomembna preloma na področju Bajukovega glasbeno pedagoškega in poustvarjalnega dela sta bili leti 1920, ko je ustanovil *Pevsko zvezo* katere pevovodja je bil do l. 1941 in je vodil vse njeno notranje delo, ter leto 1924, ko so združeni zbori imeli svoj prvi skupni nastop pred Uršulinsko cerkvijo v Ljubljani. Leta 1919 je organiziral *pevsko društvo* katerega pevovodja je bil do leta 1924. Leta 1924 je ustanovil *Društvo učiteljev glasbe* katerega predsednik je bil do l. 1938. Leta 1923 je ustanovil *Učiteljski pevski zbor* in ga kot predsednik vodil do l. 1927. Bolj natančno bom opisal delovanje Marka Bajuka v *Pevski zvezi* in pomembnejše pevske nastope zborov v okviru *Pevske zveze* doma in med koroškimi Slovenci na avstrijskem Koroškem ker to predstavlja osrednje področje Bajukovega delovanja na glasbeno pedagoškem in glasbeno poustvarjalnem delovanju med obema vojnama.

Namen ustanovitve *Pevske zveze* je bil povezati pevske zборе v enotno pevsko društvo, ki bi s svojim delom, in z nastopi po deželi navduševala ljudi za petje, jim predstavljala pesmi, tudi zahtevnejše in zviševala kvaliteto petja med slovenskimi pevskimi zbori.⁷ *Pevska zveza* je imela tudi svoje glasilo *Pevce*,

6. *Pevska šola* je bila prvi slovenski pevski učbenik.

7. Pod besedo zbori so mišljeni cerkveni in posvetni pevski zbori. Večina pevcev in ostalih glasbenikov so bili takrat tudi cerkveni pevci in glasbeniki. Marko Bajuk je skušal izboljšati kvaliteto cerkvene in posvetne glasbe.

ki je pričel izhajati leta 1921, prenehal pa leta 1937. Nekaj časa je bil urednik revije Pevec tudi Marko Bajuk, vendar ne ves čas njenega obstoja.⁸

Poleg Marka Bajuka so bili soustanovitelji pevske zveze Franc Kimovec, Stanko Premrl, Hugolin Sattner, Rudolf Wagner in morda še kdo, za katerega ni podatkov. Pevska zveza se je delila na okrožja. Kjer je bilo na kakšnem predelu takratne Dravske banovine več pevskih zborov skupaj, so jih družili v okrožja. Tako so nastala ljubljansko, kamniško, radovljiško, jeseniško, cerkniško, stiško, žužemberško in druga okrožja. Sedež Pevske zveze je bil v Ljubljani. Okrožja so vodili lokalni pevovodje, delo vseh okrožij je vodil glavni pevovodja. Glavni pevovodja Pevske zveze je bil vse do leta 1941 Marko Bajuk. V osrednje vodstvo Pevske zveze so vabili vse aktivne in zmožne pevovodje iz dežele. V zvezi je sodelovalo 205 zborov. Zbori so hitro napredovali, tako na področju vokalne tehnike kot v spoznavanju in izvajanju novih pesmi. Tako se je zelo zvišala kvalitete petja teh zborov. Zbori so prirejali prireditve po okrožjih. Vsako leto 2 ali 3 prireditve če ni bilo tisto leto priprav za skupni veliki koncert v Ljubljani.

Prvi veliki skupni nastop teh zborov je bil leta 1924 v Ljubljani pred Uršulinsko cerkvijo na kongresnem trgu. Pevci so peli pri sveti maši. Peto je 2431 pevcev in pevk v narodnih nošah. Sodelovalo je 112 zborov, ki so bili razdeljeni po okrožnih skupinah. Iz cerkniškega območja so sodelovali 3 zbori z 61 pevci, iz logaškega 2 zbori z 51 pevci, »Krško polje« 10 zborov z 191 pevci, ljubljansko okrožje 16 zborov z 274 pevci, novomeško 4 zbori z 84 pevci, radovljiško 11 zborov z 274 pevci, savsko 5 zborov z 109 pevci, stiško 7 zborov z 148 pevci, škofjeloško 2 zbori z 37 pevci, trebanjsko 8 zborov z 154 pevci, trziško z 5 zborov z 116 pevci, višnjegorsko s 3 zbori z 40 pevci, Peto je še 5 zborov z 93 pevcev izven okrožij iz Kranjskega.⁹ 16 zborov z 330 pevcev je prišlo iz Štajerskega. Prišel je tudi pevski zbor od Svetega Križa pri Ljutomeru. Izmed ljubljanskih pevskih zborov je sodeloval samo zbor služkinj. Za zadnja dva zbori ni podatkov koliko pevcev in pevk sta sestavljala. Zborom je dirigiral Marko Bajuk. Nastop je zelo dobro uspel.¹⁰ Za Marka

8. Nisem dobil podatkov od katerega do katerega leta je bil Marko Bajuk urednik revije Pevec

9. Tu je mišljeno gorenjsko, dolensko, notranjsko in ljubljansko območje.

10. Za ta nastop ni znan pevski repertoar. Ker je bil ta nastop združen s sv. mašo so izvajali mašo (nimam podatkov od katerega skladatelja) in mašne pesmi.

Bajuka je bil to prelom na področju njegovega zborovodskega dela. Marko Bajuk je v naslednjih letih vodil še nekaj pomembnih zborovskih nastopov. Leta 1931 so bili izvedeni trije pomembni nastopi. Veliki koncert pred Uršulinsko cerkvijo, na katerem je pelo okoli 2400 pevcev in pevk, izvajali so med drugim Fleismanov Triglav ter veliki koncert ob Sattnerjevi 80 letnici, na katerem je pelo 800 pevcev v Unionski dvorani in so med drugim izvajali oratorij Jeftejeva zaprisega z orkestrom.¹¹ Tega leta so nastopili združeni pevski zbori 8. septembra v okviru »kraljevega tedna« ob odkritju spomenika kralja Petra I. pred kraljico Marijo in 15.000 poslušalcev v Ljubljani na Kongresnem trgu. Pelo je 2450 pevcev iz 125 zborov.¹² Leta 1933 so peli združeni zbori na proslavi ob 1900 letnega jubileja Kristusove smrti. Na velikem vokalnem koncertu so izvajali Tomčev oratorij »Odrešeniku sveta« in Premrlovo himno »Križu povišanemu«. Marko Bajuk je vodil združene zборе na Evharističnem kongresu, ki je bil na ljubljanskem stadionu leta 1935. Ob tej priložnosti je pelo nad 2400 pevcev. Poleg drugih pesmi so odpeli Tomčevo kantato »Kruh iz nebes« in Tomčev oratorij »Sedem besed Kristusovih«.¹³

Ti omenjeni nastopi so bili le najpomembnejši in največji. Vodil pa je še več manjših zborovskih in orkestrskih nastopov. Ti nastopi so zelo dvignili našo pevsko umetnost. Povečala se je kvaliteta petja pri preprostih podeželskih ljudeh in povezanost pevskih zborov. Ob tem je močno rasla slovenska narodna zavest. Ti dosežki so bili v marsičem uničeni po drugi svetovni vojni.

Marko Bajuk je tudi sam hodil po raznih vaseh in krajih po Sloveniji, npr. v Stično, Žužemberk, Trebnje in druge kraje, preverjal kvaliteto pevskih zborov ter občasno vodil njihove pevske vaje. Prirejal je tudi pevske tečaje za pevovodje, ki so trajali po štiri dni. Pevovodje so dobili notno gradivo, ki so ga morali doma preučiti in se pesmi naučiti. Nato so jih pri

11. Za prvi koncert ni podatkov kakšen je bil glasbeni repertoar poleg Fleismanovega Triglava. Za drugi koncert pa ni podatkov kakšen je bil glasbeni repertoar poleg oratorija Jeftejeve zaprisege z orkestrom.

12. Pevski repertoar za ta nastop ni znan.

13. Za ostali glasben repertoar na evharističnem kongresu ni podatkov. Ker je bila sv. maša sestavni del evharističnega kongresa so med drugim izvajali mašo (ni podatkov od katerega skladatelja) in mašne pesmi.

skupnih vajah, ki so potekale pod vodstvom Marka Bajuka, vsebinsko predelali, dodobra zvadili in navadno že drugi ali tretji dan tečaja imeli koncert predelanih pesmi. Ti tečaji so bili za pevovodje kvalitetna zborovodska šola, kjer so vidno napredovali in se povezovali. Svoje znanje so nato uporabljali pri vodenju svojih zborov. Pevski zbori so se na ta način bogatili z novim pevskim repertoarjem, ki so ga tudi izvajali. Ti tečaji za zborovodje so imeli tudi družabni značaj. Marko Bajuk je to obdobje ko je deloval v Pevski zvezi, kasneje označil za eno najlepših dob svojega življenja.

Pevska zveza je pod vodstvom Marka Bajuka razširila svoje delovanje tudi med koroške Slovence na avstrijsko Koroško. Razmere na Koroškem so bile v tistem času za Slovence težke. Potekala je aktivna germanizacija koroških Slovencev. To se je kazalo tudi na glasbenem področju, posebno v župnijah, ki so jih vodili nemški duhovniki. Slabo je bilo tudi gmotno stanje slovenskih glasbenikov. Zato je pričelo primanjkovati slovenskih organistov in pevovodij, mnogi so bili odpuščeni, ker so se udeležili turneje koroških pevskih zborov po Sloveniji januarja, leta 1933.¹⁴ Pevske zборе so vodili pevovodje, ki so imeli pomanjkanje glasbene teorije, zbori so imeli težave pri učenju novih skladb. Marko Bajuk je na avstrijskem Koroškem leta 1935 organiziral tri dvodnevne tečaje za pevce: na Brnici, v Celovcu in v Škocijanah (v Dobrli vasi). V Škocijanah so prišli tudi pevci iz Mežice, ki so mejo prestopili ilegalno. Nekdo jih je denunciral in so imeli težave. V okviru teh tečajev je organiziral tudi dvodnevne tečaje za pevovodje. Na Koroškem so potem po vzoru Pevske zveze prirejali pogosto skupne pevske nastope, ki jih je vodil Foltej Hartman. Koroški klub Slovencev je kasneje organiziral 7 velikih turnej koroških pevskih zborov po Sloveniji. Koroški klub je kulturno delovanje koroških Slovencev finančno podpiral. Pevska zveza je pod vodstvom Marka Bajuka skrbela za boljšo povezavo med koroškimi Slovenci in Slovenijo. Marko Bajuk je imel zaradi organizacije pevskih tečajev na avstrijskem Koroškem težave z avstrijskimi oblastmi, a mu niso prepovedali vstopa v Avstrijo.

14. Januarja leta 1933 je bila v Sloveniji organizirana velika turneja koroških pevskih zborov.

2.4. Bajukovo glasbeno pedagoško in glasbeno poustvarjalno delovanje po drugi svetovni vojni do njegove smrti

Marko Bajuk takoj po drugi svetovni vojni leta 1945 odide v Avstrijo, kjer je živel v begunskem taborišču Peggez blizu Lienza in kasneje v Spittalu. Med slovenskimi begunci, ki so živeli v Peggezu in Spittalu je organiziral in vodil pevske zборе. Vendar ni ostalih podatkov na področju njegovega glasbeno pedagoškega in glasbeno poustvarjalnega dela med slovenskimi begunci v teh taboriščih.

Leta 1948 pa emigrira v Argentino, kjer živi do svoje smrti 20. junija 1961. V letih 1948 do 1949 je živel v Buenos Airesu, nato pa od 1949 pa do svoje smrti 1961, v Mendozi, kjer je na novo začel s svojimi glasbenimi in ostalimi kulturno prosvetnimi dejavnostmi. Organiziral in vodil je zborovsko življenje v Argentini, ni pa mu uspelo povezati vseh zborov v izseljensko pevsko zvezo, kot prej v Sloveniji. Leta 1949 je začel kot organist v mendoški cerkvi, v slovenskem pevskem zboru, ki ga je vodil njegov sin Božidar Bajuk. Leta 1954 je prevzel in reorganiziral Slovenski pevski zbor iz Mendoze ter ga spravil iz krize, ki je izbruhnila tri leta prej. Ta zbor je vodil do svoje smrti. Pomagal je pri vodenju tudi drugih slovenskih pevskih zborov. Vse svoje delo je opravljal ob svojih službah, v katerih je opravljal fizična dela vse do svoje smrti. Pri svojem zborovodskem delu se je povezoval tudi z izseljenskimi skupnostmi drugih narodov, s katerimi so organizirali 1. decembra 1957 na izseljensko nedeljo skupni koncert v Mendozi. Slovenski pevski zbor iz Mendoze (SPZ) pod vodstvom Marka Bajuka je ob tej priložnosti zapel daljši spored slovanskih ljudskih pesmi (slovenskih, hrvaških, srbskih, ukrajinskih in slovaških).¹⁵

SPZ iz Mendoze pod vodstvom Marka Bajuka je redno pel pri svetih mašah, imel je številne nastope v Mendozi in drugod po Argentini. Najpomembnejši del Bajukovega zborovodskega delovanja v Argentini je bil skupni nastop slovenskih pevskih zborov iz Argentine, skupaj s SPZ iz Mendoze ob 150 letnici argentinske samostojnosti 22. maja leta 1960, pod vodstvom Marka Bajuka. Ta skupni nastop bom natančneje opisal.

Leto 1960 je bila tudi 40 letnica ustanovitve Pevske zveze. Slovenski pevski zbori iz Argentine so nastopili združeno pod

15. Natančnejši pevski repertoar ni znan, pevcev in pevk pa je bilo okoli 34 kot jih je štel Slovenski pevski zbor (SPZ) iz Mendoze.

vodstvom Marka Bajuka, podobno kot so nekoč že večkrat nastopili slovenski zbori npr. na Kongresnem trgu v Ljubljani in na bežigranskem stadionu v Ljubljani na Evharističnem kongresu, v okviru Pevske zveze. Le da v manjšem številu.

Še nikoli prej ni bilo toliko zanimanja med argentinskimi Slovenci. Koncerta so se udeležili člani in predstavniki organov slovenske skupnosti (Narodni odbor, predstavniki slovenskih društev, organizacij, ustanov, listov in revij) ter mnogo argentinskih Slovencev. Člani SPZ iz Mendoze so peli v narodnih nošah. Marko Bajuk je bil takrat že ugledna in zaslužna osebnost med argentinskimi in mnogimi drugimi Slovenci, ki je doma in v tujini veliko storil za dvig in rast slovenske pevske kulture. Njegovo dosedanje delo, posebno nesebično delovanje za lepoto slovenske pesmi med mendoškimi Slovenci, je pohvalil predsednik Društva Slovencev (DS) Alojzij Horvat. O tem je poročal članek v glasilu argentinskih Slovencev, Svobodni Sloveniji.¹⁶ Po govoru predsednika DS Alojzija Horvata se je začel izvajati koncertni spored.

Koncert slovenskih pevskih zborov (glasbeni repertoar)

Slovenski zbori so zapeli najprej argentinsko, nato slovensko himno. Koncert je bil razdeljen na tri dele:

- 1. del:** H. Volarič (*Slovenski svet*); E. Adamič (*Tožba*); H. Volarič (*Pogovor z domom*); A. Nedved (*Nazaj v Planinski raj*); A. Parma (*Večerna pesem*), izvajal je dvoglasni zbor s klavirjem iz opere *Amaconke*; I. Hladnik (*Vesele pevke*); F. Gerbič (*Bučelar*); A. Foerster (*Ljubica*); A. Schwab (*Zlata kangljica*), izvajal mešani zbor s klavirjem in harmonijem. Klavir je igrala Anka Savelli, harmonij pa Božidar Bajuk.
- 2. del:** M. Bajuk: *Vigred približa se, Jaz pa vrtec bom kopala* (sopranski solo je pela G. Javoršek), *Sijaj, sijaj sončece, Jaz pa grem*, izvajal moški zbor z baritonskim solom (baritonski solo je pel B. Bajuk), *Slovenska deklica*, izvajal ženski zbor s sopranskim solom (sopranski solo je pela G. Javoršek), *Dekle na vrtu zelenem sedi*, izvajal 6 glasni zbor s sopranskim solom (sopranski solo je pela G. Javoršek); E. Adamič: *Rožice cvetijo in Kaj pa fantič dela*.

16. *Slovenci v proslavo 150 letnice argentinske svobode*. Svobodna Slovenija (Eslovenia libre). Buenos Aires: 26. 5. 1960: str. 2

V Prvem in drugem delu koncerta je nastopil Slovenski pevski zbor (SPZ) iz Mendoze pod vodstvom Marka Bajuka.

3. del: S. Premrl (Slovanska pesem); M. Bajuk (Slovenca Slovenca vabi); Mav-Bajuk (Ej zato); J. Flajšman (Triglav).

V tretjem delu koncerta so nastopili Združeni zbori: SPZ iz Mendoze, Spz Gallus, SPZ iz San Martina, SPZ iz Lanusa, SPZ iz San Justa in SPZ iz Ramos Mejie pod vodstvom Marka Bajuka. Združeni zbori so šteli 200 pevcev.

Navdušenje med poslušalci je bilo zelo veliko, zbori so ponovili Mav Bajukovo pesem *Ej zato* in Flajšmanov *Triglav*.

Pomemben del Bajukovega zborovodskega delovanja je bil koncert SPZ iz Mendoze, ki je bil izveden dva dni kasneje za skupnim nastopom slovenskih pevskih zborov. Koncert je bil izveden 24. maja 1960, ob 19. uri v dvorani na ulici Carlos Calvo 922 v Buenos Airesu, na katerem so prepevali slovanske pesmi. Pelo je okoli 34 pevcev in pevk, kot jih je takrat štel SPZ iz Mendoze, pod vodstvom Marka Bajuka.

Glasbeni repertoar:

- argentinska in slovenska himna
- tri ukrajinske pesmi: M. Bajuk (*Ej tam na hori za moški zbor, Kolesa Zajenka za ženski zbor in Ej hmelju za moški zbor*)
- dve poljski pesmi: Leon-Bajukovi (*Černovne Jabluška in Krakovnjaček*)
- slovaške pesmi: M. Bajuk (*Tečie, voda tečie za moški zbor s sopranskim solom, Tancuj za mešani zbor*); N. Pokorny (*Pasol Jano tri voli za moški zbor s samospevi*)
- srbska: F. Kimovec (*Lepa Mara*)
- črnogorska: M. Bajuk (*Teško travi*)
- hrvaške: M. Bajuk (*Djevojka je ruže brala za mešani zbor z baritonistom Rudijem Hirscheggerjem*); medžimurske: Žganec (*Grad se beli, Čin in Dil dil duda*).
- slovenske: M. Bajuk (*Tam kjer teče bistra Zila, Al me boš kaj rada imela, Meglica za mešani zbor s sopranskim solom, Žalost za ženski zbor, Čukova ženitev in Potrkan ples*; F. Kimovec (*Marko Skače*).

Zaradi velikega navdušenja poslušalcev so ponovili slovaški pesmi v Bajukovi priredbi Tečie voda in Tancuj. Slovenski: Bajukov Potrkan ples in Kimovčevega Marko skače. Dodali pa so Kdor ima srce, En hribček bom kupil, ter Nageljček in rožmarin.¹⁷

S tem koncertom je SPZ iz Mendoze sklenil svoj obisk v Buenos Airesu, ob 150 letnici Argentinske samostojnosti.

Po teh dveh koncertih SPZ iz Mendoze pod vodstvom Marka Bajuka ni imel več večjih nastopov. Eno leto po tistem je Marko Bajuk umrl. Verjetno je imel zbor pod vodstvom Marka Bajuka manjše nastope, redno je pel pri sv. mašah. Marko Bajuk je bil na zborovodskem področju dejaven skoraj do smrti. Na tem področju je imel še veliko načrtov, kljub starosti 79 let. Gnala ga je močna volja do dela. Za vse te zgoraj omenjene nastope si je moral vzeti dopust v službi, v katero je hodil do svoje smrti.

Marko Bajuk je argentinskim Slovencem pustil pečat na glasbenem in drugih področjih. Prav prek vodenja pevskega zbora mu je najbolj uspelo povezati mendoške Slovence, saj je mendoški pevski zbor štel 34 pevcev in pevk. Vseh Slovencev pa je bilo v Mendozi okoli 150. To pomeni, da je več kot vsak peti mendoški Slovenec pel v Slovenskem pevskem zboru, ki ga je vodil Marko Bajuk. Marko Bajuk ostaja na glasbenem področju eden najpomembnejših argentinskih Slovencev znotraj vseh generacij, ki so živele in živijo v Argentini.

3. SKLEP

Namen seminarja je bil združiti predstavitev Bajukovega glasbeno pedagoškega in glasbeno poustvarjalnega delovanja skozi vsa obdobja, v katerih je deloval in sestaviti iz tega celoto ter jo dopolniti s podatki, ki jih posamezni viri niso vsebovali. Npr. Letopis glasbenega življenja v Argentini dobro opisuje Bajukovo delovanje v Argentini, slabo pa opisuje njegovo delovanje pred drugo svetovno vojno. Prav tako to velja za glasilo argentinskih Slovencev, Svobodna Slovenija. Pri preučevanju Bajukovega delovanja pred prvo in drugo svetovno vojno sem se oprl na rokopisne spomine Marka Bajuka, ki so bili objavljeni v knjigi Božidarja Bajuka Še bomo peli in na članke časopisov

17. Za zadnje tri pesmi ni podatkov v priredbi katerega skladatelja so bile.

in revij, ki so izšle pred drugo svetovno vojno. Namen seminarskega dela je bil predstaviti po drugi svetovni vojni pri nas rojenim generacijam nepoznano osebo, ki je pustila na Slovenskem pečat na pevskem in zborovodskem področju med obema svetovnjima vojnama, po vojni pa med slovenskimi begunci v Avstriji ter nato med Slovenci v Argentini. Verjetno tudi mlajše generacije argentinskih Slovencev, ki so se rodile v Argentini ne vedo več veliko o Bajukovem delovanju pred prihodom v Argentino. Zato je bilo potrebno združiti celotno Bajukovo glasbeno pedagoško in poustvarjalno delovanje, saj to sodi med njegova največja dela. Bajuk je bil tudi glasbeni ustvarjalec, ker je skladal in prirejal skladbe. Ukvarjal se je z izdajo šolskih učbenikov za pouk latinščine itd. A največ je storil za dvig narodne zavesti, razvoj narodove kulture in omike ter včasih celo prispeval k obstoju slovenskega naroda (posebno v Argentini) s svojim glasbeno pedagoškim in glasbeno poustvarjalnim delovanjem.

V seminarju sem podrobno opisal najpomembnejša obdobja in sadove Bajukovega glasbeno pedagoškega in glasbeno poustvarjalnega delovanja, npr. pevske nastope 1924, 1931, 1935 v Sloveniji in 1960 v Argentini. Premalo pa sem dobil podatkov o njegovem glasbenem delovanju pred prvo svetovno vojno in takoj po drugi svetovni vojni v begunskem taborišču. Potrebno bi bilo raziskati Bajukovo zborovodsko delovanje med Slovenci v begunskih taboriščih v Avstriji, ker so tudi med slovenskimi begunci obstajali zbori. Potrebno bi bilo tudi podrobneje raziskati glasbeni repertoar, ki so ga izvajali združeni zbori na skupnih nastopih med obema vojnama (l. 1924, 1931, 1935).

4. VIRI IN LITERATURA

BAJUK, MARKO. *Še bomo peli*. Buenos Aires: tiskarna Baraga, 1988: str. 7-47.

GANTAR, KAJETAN. *Bajuk Marko*. Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba d.d., 2002: str. 7.

NEMEC, NOVAK, JASNA IN NAGELE, ANTON. *Živeti hočemo*. Krščanska kulturna zveza. Celovec: Littera picta, d.o.o., 2004: str. 116, 147, 234, 263, 404.

SVOBODNA SLOVENIJA (Eslovenia libre). *Slovenci v proslavo 150 letnice argentinske svobode*. Buenos Aires, 26.5. 1960: str. 2, 3. (ni podatkov o avtorju članka, o tiskarni, ki je izvod izdala, imam le podatke, da je bil lastnik Miloš Stare).

SVOBODNA SLOVENIJA (Eslovenia Libre). *Ravnatelj Marko Bajuk umrl.*. Buenos Aires, 29.6. 1961: str. 2 (ni podatkov o avtorju članka, o tiskarni, ki je izvod izdala, imam le podatke, da je bil lastnik tiskarne Miloš Stare)

ŠKULJ, EDO. *Bajuk Marko*. Leksikon cerkvenih glasbenikov. Ljubljana: Družina d.o.o, 2005: str. 23.

ŠKULJ, EDO. *Letopis slovenskega glasbenega življenja v Argentini*. Celje: Mohorjeva družba, 1995: str.87,114, 118, 119, 120.

ŠORLI, MATIJA. Razgovor z Bajukovim vnukom baritonistom Marcosom Bajukom. Ljubno na Gorenjskem, 2005.

**DR. MILAN KOMAR
ČASTNI SENATOR**

V tednu Univerze v Ljubljani v letu 2005 je bila osrednja prireditev slovesna seja univerzitetnega senata. Na njej je častni senator univerze postal naš član, sedaj že pokojni prof. dr. Milan Komar. Naziv je v ponedeljek 2. decembra v imenu prof. Komarja sprejel Matija Ogrin. Utemeljitev za podelitev tega priznanje pa sta napisala in z datumom 25. maja podpisala red. prof. dr. Janez Juhant in doc. dr. Robert Petkovšek. Besedilo objavljamo v celoti.

Ljubljana, 25. maja 2005

Univerza v Ljubljani
Senat Teološke fakultete
Poljanska 4
1000 Ljubljana

Zadeva:

Predlog za podelitev naziva »častni senator Univerze v Ljubljani« prof. dr. Milanu Komarju

Katedra za filozofijo in Inštitut za filozofijo in družbeno etiko na Teološki fakulteti predlagata senatu, da zaprosi senat Univerze v Ljubljani, naj prof. dr. Milana Komarja odlikuje z nazivom »častni senator Univerze v Ljubljani«.

OBRAZLOŽITEV

Biografija prof. dr. Milana Komarja

Prof. dr. Milan Komar se je rodil 4. junija 1921 v Ljubljani. Danes živi v Boulogne sur Mer v provinci Buenos Aires (Ar-

gentina), je poročen in oče šestih otrok. Rodil se je kot sin primorskih beguncev po prvi svetovni vojni. Po osnovni šoli v Škofji Loki je obiskoval klasično gimnazijo v Ljubljani, kjer je leta 1939 maturiral.

Pravo je začel študirati na ljubljanski univerzi – tu je bil tudi predsednik akademskega društva Pravda – in ga leta 1943 v Torinu (Italija) dokončal z doktoratom na temo *Pravična vojna pri Vitoriji in Suárezu*. Kakor sam pravi, jo je »iz prava mahnil kar naravnost v filozofijo.« Filozofijo je študiral zasebno in istočasno s pravom že v Ljubljani, kjer so ga najbolj zaznamovali Aleš Ušeničnik, Evgen Spektorski in Josip Turk, nato v Torinu na novoustanovljeni filozofski fakulteti salezijanske univerze, kjer je poslušal predavanja Frana Wallanda, Giuseppeja Gemellara in Carla Mazzantinija. Filozofija Franceta Vebra mu ni bila blizu, med omenjenimi učitelji pa je nanj najmočneje vplival Evgen Vasiljevič Spektorski, ruski emigrant, zadnji nekomunistični rektor kijevske univerze. Spektorski je na ljubljanski pravni fakulteti predaval sociologijo, ki pa je bila bolj socialna filozofija. Navdušil ga je za študij Valvasorjevega sodobnika, kranjskega državoslovca, jurista in pravno-političnega filozofa Franca Alberta Pelzhofferja, obenem pa tudi za študij racionalističnega filozofa Christiana Wolffa.

Po drugi svetovni vojni se je iz domovine umaknil v Argentino, kjer se je naselil leta 1948 in se najprej preživljal z ročnim delom, obenem pa nadaljeval študij filozofije in pedagogike (Consejo Superior de Educación Católica ali CONSUDEC, Buenos Aires, Argentina). Humanistično kulturo in zgodovino filozofije je leta 1949 začel poučevati na Visoki novinarski šoli. Od leta 1952 dalje je več let poučeval grščino na Instituto de Cultura Religiosa Superior. Istočasno je bil profesor klasičnih jezikov na Instituto del Profesorado del Consejo de Educación Católica in profesor filozofske antropologije na Escuela de Psicología, ki se je leta 1960 preosnovala v Svobodno fakulteto za psihologijo.

Leta 1959 je začel poučevati na Argentinski katoliški univerzi (Universidad Católica Argentina), ki je bila ustanovljena istega leta in kjer je bil v letih 1981–1982 dekan filozofske fakultete. Začel je s komentiranjem besedil iz antične filozofije, leta 1963 pa je postal redni profesor za zgodovino moderne filozofije. Mesto profesorja za zgodovino moderne filozofije mu je bilo dodeljeno, ker je nemški predkantovski racionalizem poznal že od prej, zanimanje za zgodovino moderne filozofije pa je pokazal

tudi s študijem španske druge sholastike, ki je bila tema nje-gove doktorske disertacije (de Vitoria, Suárez). Od leta 1971 do upokojitve leta 1998 je na Argentinski katoliški univerzi poučeval tudi etiko.

Poleg rednega univerzitetnega dela je veliko časa posvečal predavanjem iz filozofske antropologije na različnih argentins-kih akademskih ustanovah: na Višjem inštitutu za religiozno kulturo (Instituto Superior de Cultura Religiosa/ISCR) v Buenos Airesu in v San Isidru, na teološki fakulteti v Isidru, na Inštitutu za špansko kulturo (Instituto de Cultura Hispánica), v benedik-tinski opatiji sv. Sholastike v Victoriji in na raznih učiteljskih, ki so pripadala »Delu kardinala Ferrarija« (La Obra Cardenal Ferrari), Višjemu svetu za katoliško vzgojo (Consudec) in Inš-titutu Srca Jezusovega. Predaval je tudi na medicinski fakulteti Državne univerze, na Obalni univerzi v Rosariu, na Centru za humanistične in filozofske študije (Sabiduría Cristiana) in na različnih fundacijah: na Fundaciji za duševno zdravje, na Fundaciji Jackson in na Fundaciji Arché. Pomembna so bila njegova predavanja v slovenski skupnosti: za Slovensko kulturno akcijo, za Katoliško akademsko starešinstvo, za Akademsko društvo, na visokošolskem tečaju itd. Poleg teh tečajev pa je še vedno poučeval klasične jezike in imel tudi druga predavanja za različne katoliške ustanove in v slovenski skupnosti.

Največkrat so bila to svobodna poljudna predavanja s humanis-tično vsebino na akademski ravni, ki jih je obiskovala akademska mladina in so doživela velik odmev (fr. *haute divulgation*). Nam-ten teh predavanj je bil, uravnovesiti pridobitno in scientistično oblikovano misel s študijem humanistično-filozofskih vsebin, s poudarkom na antropoloških, eksistencialnih vprašanjih. Z zah-tevno, a obenem poljudno razloženo filozofsko mislijo se je Komar boril proti vulgarnemu širjenju filozofskih vprašanj med laičnim občinstvom. Sam pripoveduje: »To so bili zelo obiskani celoletni tečaji s humanistično vsebino, ki so postopoma prešli v splošno tematiko filozofije o človeku in zajeli tudi sodobno problematiko. Poljudno obdelovanje teh vprašanj pa ni lahko; zahteva veliko več navora kakor strokovni tečaji za študente filozofije. Vendar je to 'poljudovanje' nujno potrebno. Slabe filo-zofije vedno pridejo v poenostavljenih, banaliziranih oblikah do množice in povzročajo mnogo zla.« To divulgacijo (poljudo-vanje) je razumel kot aplikacijo filozofije na sprotna življenjska vprašanja, ki so pereča za vsakega posameznika in zahtevajo filozofskih rešitev. Tako je opravljal pomembno vlogo buditelja

kakor nekdanj Sokrat, oče zahodne misli, ki svoje filozofije ni nikoli zapisal, ampak jo je živel in jo prenašal naprej v živem stiku s svojimi učenci. Prav s tega vidika Komar v sodobni filozofiji velja za nekaj posebnega. Zdi se, da mu je bila pomembnejša od zapisane besede govorjena beseda, s katero je oblikoval svojega slušatelja in sogovornika. Zato njegov tiskani opus ni obsežen, ampak zajema »le to, kar je tako rekoč padlo z delovne mize«. Akademik Zorko Simčič, njegov dolgoletni slušatelj, govori o stotinah posnetih trakov s filozofskih tečajev, posvečenih najrazličnejšim temam, kakor je na stotine tudi razmnoženin s teh tečajev.

Komarjeva filozofska misel

Na njegovi znanstveni poti sta bila ključna dva misleca: Christian Wolff (1679–1754) in Tomaž Akvinski (1225–1274).

Eden temeljnih namenov Komarjevega dela je rehabilitacija tradicionalne filozofije, zlasti Tomaža Akvinskega, to pa ima za posledico tudi nujnost reperiodizacije srednjeveške in novoveške zgodovine filozofije. K temu delu, ki ga je imel za svoje življenjsko poslanstvo, je Komarja napotila neutemeljena teza sodobne filozofije, da je Tomaž racionalist. V Ljubljani sta pod vplivom francoskega eksistencializma in personalizma pred vojno to tezo že zastopala profesorja francoske književnosti Jakob Šolar in Edvard Kocbek, v Argentino, deželo z močno predvojno tomistično tradicijo, pa je te očitke po vojni prinesel val francoskega eksistencializma.

Očitek Tomažu Akvinskemu, da je racionalist, je Komarja najprej usmeril k študiju racionalistične filozofije, natančneje Christiana Wolffa, »najbolj sistematičnega racionalističnega filozofa«. Za Wolffa ga je še v času ljubljanskega študija navdušil Spektorski, sam velik poznavalec tega obdobja. Spektorski se je za univerzitetno kariero habilitiral v znameniti badenski novokantovski šoli, v svoji habilitacijski tezi pa je obdelal nemški predkantovski racionalizem. Ker so bila Wolffova dela v petdesetih letih 20. stoletja v knjižni obliki težko dosegljiva, si jih je dal Komar v večjih svetovnih knjižnicah posneti na mikrofilme in začel študirati.

Od Wolffa je šel nazaj k Suárezu, od Suáreza h Kajetanu, pomembnemu komentatorju Tomaža Akvinskega. Ugotovil je, da je že to izročilo Tomaža razumelo racionalistično, a Tomaž to ni

bil; da je v njem poudarjalo aristotelški element, pozabljalo pa platonskega. V resnici je pri Tomažu aristotelizem uravnotežen s platonizmom, ki se kaže v ideji o deleženju končnega bitja v neskončnem, o esencah, ki so božje ustvarjalne ideje, vtisnjene v stvari, zato pa so te umljive in jasne. Po drugi strani je preučeval vpliv, ki ga je imel Wolff na nemški idealizem, zlasti na Kanta in na Hegla. Pri Wolffu se je misel dokončno ločila od biti in nastopila pot konstruktivizma.

Iz Wolffovskega izročila so nastale interpretativne sheme, ki zgodovino novoveške filozofije razlagajo v racionalistično-konstruktivističnem smislu kot vedno večjo neodvisnost razuma od realnosti in biti. Nenazadnje je Komarjev somišljenik, italijanski filozof Del Noce, tudi fašizem razumel kot izrastek konstruktivizma, ki ima z marksizmom skupno to, da oba gradita na prevladi »prakse« nad opazovanjem realnosti. Človeka razumeta kot bitje prakse, ki stvarnost ustvarja, in ne kot bitje, poklicano, da se s svojo mislijo pogloblja v skrivnosti stvarnosti in njene biti. »Za filozofijo, ki ustvarja in spreminja svet, je motrenje biti nepotrebno.« Takšen konstruktivistično zasnovan model filozofije je bil v novem veku postavljen nad druge. V *Kritičnem zgodovinskem slovarju* ga je konec 18. stoletja kodificiral Pierre Henry Bayle, ko je definiral tri temeljne ideje novega veka: 1) renesansa pomeni prelom s srednjim vekom; 2) reformacija pomeni prelom z Rimom; 3) Descartes kot filozof dvoma je steber moderne filozofije. Prek francoskih enciklopedistov in Hegla je ta konstruktivistično-modernistični model razumevanja filozofije postal prevladujoči model razumevanja zgodovine filozofije. V obliki tradicionalizma mu je nasprotoval antimodernizem, ki pa je zgolj njegova negacija in ga zato ne more preseči.

Komar pravi, da se mu je s študijem Wolffa »tako rekoč vsilila nujnost reperiodizacije vse moderne filozofije«. Reperiodizacija pomeni revizijo ali dekonstrukcijo konstruktivističnega modela, to pa bi omogočilo vrnitev k izvirnemu Tomaževemu realizmu. Komar najprej pokaže, da renesansa prvotno ni protitomistično, ampak protiaveroistično gibanje. Proti aristotelističnemu averozizmu je renesansa uveljavljala platonistično idejo o absolutnem značaju vsakega posameznika, ki jo je dobila iz bizantinskega izročila in jo Komar povzame v izrazu *dignitas hominis*. Ta ideja je v skladu z naukom 5. lateranskega koncila (1513), na katerem je papež obsodil padovski averoizem in ponovil, da je duša vsakega človeka ustvarjena posamično. Napačno interpretacijo

o renesansi kot nekrščanskem gibanju pa je ustvarila že reformacija, ki je človeka razumela kot padlo, grešno bitje, to pa je v nasprotju z renesančno idejo o *dignitas hominis*, ki jo je reformacija vzela kot nekrščansko. Tudi Descartesa ne smemo razumeti kot libertiniističnega filozofa, ki bi si najprej prizadeval za širjenje dvoma. Nasprotno, Descartes je svojo filozofijo razvil kot obrambo proti libertinizmu in ateizmu na pobudo kardinala Bérulla, ki je bil v Franciji nosilec oratorijanske duhovne preнове, katere cilj je bil, prenesti duhovnost v vsakdanje življenje. S podobnega zornega kota je začel reinterpretacijo Kanta njegov učenec dr. Iturralde, sam Komar pa se je lotil reinterpetacije Hegla. Kljub temu da ima Heglova ontologija idealistični predznak, vendarle pomeni upor proti Kantovi kritični, konstruktivistični drži.

Po Komarju torej zgodovine novoveške filozofije ni mogoče brati le v smislu vedno večjega oddaljevanja od biti, kakor to predlaga konstruktivistični model, ampak tudi v realističnem smislu kot prizadevanje, usmerjeno k mišljenju biti in stvarnosti. Prebirati zgodovino filozofije z drugega, to je realističnega zornega kota je namen tega, kar sam imenuje reperiodizacija zgodovine filozofije. Podobne reinterpretacije zgodovine filozofije sta se lotila dva druga filozofa, s katerima je Komar sodeloval: Augusto Del Noce in poljski filozof Stefan Swiezawski, učenec znamenitih filozofov Twardowskega in Gilsona in učitelj poznejšega papeža Janeza Pavla II.

V središču Komarjeve misli pa je Tomaž Akvinski: »V bistvu se držim Tomaža Akvinskega. Ne pišem in ne predavam o njem, ker to ni moj predmet, a filozofsko živim iz njega. Vedno bolj sem prepričan, da je učitelj za vse čase.« Komarjeva filozofija je vrnitev k Tomaževemu realizmu, po katerem je neposredno umsko zrenje kriterij razuma (*intellectus est rationis principium ac terminus*). Po tem realističnem načelu je um vodilo razuma, spoznavna vsebina pa narekuje spoznavno obliko. Zlasti pomembna je bila Komarjeva recepcija tomistične antropologije. Izhaja iz ontološkega načela, da »se more vsako bitje izpopolnjevati le v smereh lastne narave, v mejah svojega bistva, iz svojega in na svojem«. Na tem načelu temelji antropološka premisa, da je bila človekova narava ustvarjena kot nekaj umnega in umljivega. Človek je zato zmožen spoznavati samega sebe in to tudi mora storiti. Toda ker je človek ustvarjen po Božji podobi, ostaja po svojem bistvu skrivnost. To nespoznatnost življenja imenuje misterij. Življenje ni skrivnostno zaradi umanjkanja nje-

govega smisla, ampak zaradi presežne in umu nedosegljive zgoščenosti smisla človeške biti, ki ima svoj izvor v božji podobi. Smisel filozofije vidi v prodiranju uma v polnost resnice, dobrote in lepote, ki se skriva v jedru stvari in zlasti v človeku. V tem smislu razlaga tudi latinsko besedo za umevanje: *intelligere* razloži kot *intus legere*, to je brati v stvareh, prodirati v notranjost stvari, v njen skrivni smisel. Naloga filozofije je iskanje poslednje jasnosti, ki odgovarja na vprašanja: »Kdo sem?«, »Kam grem?« itd. Takšno filozofsko iskanje vodi do najglobljih resnic, ki so same po sebi preproste in enovite (*simplex et unum*). Prav zaradi njihove preprostosti resnice nikoli ni mogoče izreči v vsej njeni polnosti. Vsak sklep, do katerega pridemo, odpira vrata novemu, globljemu misteriju, za to pa Komar uporabi izraz svojega torinskega učitelja Mazzantinja: *conclusioni aperitive*.

Tomistična in tudi antična antropologija, za katero se je Komar zanimal, je bila podlaga za njegovo delo na področju psihologije in psihiatrije. V to ga je uvedel dr. Ernest Edward Krapf, psihiater svetovnega slovesa, ki je pozneje postal predsednik Mednarodnega urada za duševno zdravje pri OZN v Ženevi. Krapf je izhajal iz prepričanja, da nekatere duševne motnje izhajajo iz duhovnega nereda. Urad za duševno zdravje pri OZN je zato organiziral za psihologe in psihiatre dodatno izobraževanje iz filozofske antropologije. Na podlagi predloženega programa je bil za predavatelja izbran Milan Komar in tako je od leta 1952 v Buenos Airesu psihologom in psihiatrom razlagal poglede klasične filozofije na človeka, dušo in etična vprašanja. Po njegovem nauku so grška filozofija, patristična in sholastična misel prodrle do nekaterih temeljnih resnic o človeški duši, ki jih sodobna globinska psihologija le potrjuje.

Po Freudu, ki je zahodno kulturo obtoževal, da je zgrajena na represiji, nosita »libido« in »thanatos« v sebi slo po rušenju in smrti, ki ju je mogoče zadržati le z obvladovanjem, to je z represijo. Represija pa ustvarja reprimirane značaje. V nasprotju s psihoanalizo aktualizira Komar antično-tomistični nauk o krepostih, ki čustev ne oblikujejo z represijo, ampak v skladu z naravno mero, navzočo v stvareh. Kreposti urejajo izražanje čustev. Za antično-tomistični nauk o krepostih je značilno, da negativna čustva podreja pozitivnim ciljem, to je dobremu, ki pa ni lahko dosegljivo (*bonum arduum*). Prav ideje »težko dosegljivega dobrega« sodobna zahodna kultura, podrejena totalitarizmu potrošništva, ne pozna več. Negativna čustva zato prehajajo v agresivnost. Komar poudarja tudi enkratnost vsakega posa-

meznika. Naloga vzgoje ni, da posameznika oblikuje nasilno po splošnih merilih, ampak da mu pomaga odkriti njegovo enkratnost in jo razviti v krepost.

Komarjevo delo med slovenskimi zdomci

O Komarjevem vzgojnem delu, ki ga je opravljal med slovenskimi zdomci, govorijo besede, ki jih je zapisal leta 1965 v *Zborniku Svobodne Slovenije*:

»Slovenska dediščina mi je dajala moč za hude napore in v njej sem vedno našel neizčrpane možnosti osebnostne prenovitve in poglobitve. Vsak naš fant in dekle, ki ima glavo za to, naj gre študirat. Starši naj se več brigajo za vzgojo otrok. To je važnejše kot komfort, avto ipd. To je osrednje opravilo družine. Brez njega je družina sama lupina. Če otroci ne bodo ukoreninjeni v domači družini, se nikdar ne bodo mogli resno uveljaviti v tujem okolju.«

Med Slovenci je opravljal tudi vlogo narodnega buditelja. O tem govori naslov zbirke njegovih člankov *Iz dolge vigilije* (2002). Z zapisi, namenjenimi slovenski skupnosti, ki so govorili o pomembnih likih iz polpretekle slovenske in tudi svetovne zgodovine, ni le prebujal misli, ki bi težila k slovenski državni samostojnosti, ampak željo duha po notranji svobodi. Notranja svoboda je pogoj zunanje: o tem govori v sestavku »Država je v nas samih« (*Pot iz mrtvila*). Osvobajanju duha so bili namenjeni »filozofski popoldnevi«, ki jih je imel v Slovenski hiši v Buenos Airesu. Zorko Simčič je zapisal nekaj naslovov predavanj, ki jih je Komar imel za slovenske zdomce: »Filozofske korenine sodobnega erotizma« (1976); »Razsvetljenstvo – luteranstvo – Hegel – Marx« (1977); »Senzizem ali 'groba estetika'« (1978); »Filozofske osnove za razumevanje slovenske problematike« (1979); »Tomaževa etika, prevedena v jezik sodobne problematike« (1980 in 1981); »Uvod v krščanski realizem« (1982); »Strah pred svobodo« (1983 in 1984); »Edvard Kocbek — Emmanuel Mounier, radiografija usodne zmede in zablode« (ob desetletnici študijskega filozofskega tečaja, 1985); »Notranja kriza marksistične filozofije« (ob analizi tekstov Leszeka Kolakowskega, Karla Kosíka in Ernsta Blocha, 1986); »Osnove krščanskega personalizma« (1987).

Publiciranje in jezik

Najodmevnejše Komarjevo knjižno delo je *Red in misterij* (Emecé, Buenos Aires, 1996; slov. prev. *Red in misterij*). V njem

je zbral svoje najpomembnejše razprave. V zadnjem času pa so njegovi učenci pri založbi Ediciones Sabiduria Cristiana (Buenos Aires) začeli sistematično izdajati knjige na podlagi predavanj, ki jih je Komar pripravljajl za redna tedenska srečanja ali pa na povabilo raznih ustanov. V filozofske kroge je najprej prodrl s študijami o Christianu Wolffu (npr. »La virtud de prudencia en la 'Ethica' de Christian Wolff«, v: *Sapientia XVII*, 89). Zunaj Argentine so bile njegove študije odmevne zlasti v Španiji, Franciji in Italiji (prof. Jean Ecole iz Angersa, prof. Marcel Thomann iz Strassburga, prof. Mariano Campo iz Trsta).

Svoje znanstvene in poljudne razprave je Milan Komar objavljajl v številnih znanstvenih, strokovnih in poljudnih revijah (*Criterio, Sapientia, Universitas, Psychologica, Valores* idr.). Sodeloval je tudi v publikacijah slovenske skupnosti v Argentini (*Meddobje*, zborniki Svobodne Slovenije idr.). S pesniškimi prevodi in zapisi o življenju pomembnih kulturnih delavcev je še pred vojno sodeloval v *Domu in svetu* (Villon) in *Slovencu*, pozneje pa v publikacijah, ki jih je izdajala slovenska skupnost v Argentini (npr. prevod grškega bizantinskega pesnika Pavla Silenciarija v *Meddobju*). Pred odhodom iz Slovenije je bil urednik mladčevskih *Mladih borcev* in med vojno *Goriškega lista*. Pisal je v *Mentorja*, v *Svit*, v *Domoljuba*. Balantič mu je nosil v presojo prve pesniške poizkuse. Sodeloval je tudi pri italijanskih listih v Italiji. Nekaj pesmi, ki jih je napisal, nosi psevdonim Anton Brezovnik (npr. *Vsakdanje pesmi*), druge je objavil s pravim imenom (npr. ciklus *Škofjeloški soneti*).

Ob vsem tem ne smemo spregledati tankočutnosti, s katero je Komar uporabljal slovenski jezik. Dr. Matija Ogrin (ZRC SAZU) pravi o njem naslednje: »Komarjeva slovenščina je jasna in strnjena, varčna z besedami, hkrati barvita in nazorna, ob tem pa nam hrani čudovito zaledje starejših, redkih, pristno slovenskih izrazov. Šele če bi te izraze preverili s slovarji in pravopisi, bi se jasno zavedli, kako bogat knjižni jezik obvladuje Milan Komar v svojih esejih, govorih in člankih.«

Priznanja in imenovanja

Za svoje delo in misel je Milan Komar prejel različna priznanja in imenovanja:

- Prof. Milan Komar je edini Slovenec v Argentini, čigar ime je od leta 1963 dalje v argentinskem *Kdo je kdo* (*Quien es quien en Argentina*).

- Višji svet za katoliško vzgojo v Argentini (CONSUDEC/Consejo Superior de Educación Católica) ga je leta 1988 odlikoval z redom *Divino Maestro* (božanski učitelj).
- Papež Janez Pavel II. ga je leta 1992 odlikoval z redom komendatorja viteškega reda sv. Gregorja Vélikega.
- Leta 1995 je bil s španskim filozofom Juliánom Maríasom imenovan za častnega člana Argentinskega medicinskega društva.
- Leta 1998 je od ljubljanskega nadškofa in metropolita dr. Franca Rodeta prejel odlikovanje svetih bratov Cirila in Metoda.
- Leta 1941 je na ljubljanski univerzi prejel svetosavsko nagrado za razpravo iz cerkvenega prava o jugoslovanskih škofijskih sinodah.

Povzetek utemeljitve

Milan Komar sodi med najvidnejše argentinske filozofe. Odlikuje se po svoji erudiciji, globokem humanističnem čutu, bogati kulturi in po obsežnem, natančnem znanju. Izvirnost njegove filozofske misli se kaže v reinterpretaciji novoveške filozofske historiografije, utemeljeni na racionalistično-idealistični paradigmi. Realistični model, ki ga je sam zagovarjal, mu je omogočil, da je zgodovino filozofije »prebral« v novi smeri kot zблиževanje in ne kot oddaljevanje misli in biti. Označujejo ga kot misleca, ki se vrača k stvarnosti. Kritično pa je posegal tudi na področje sodobne kulture. Pri tem ga je usmerjalo izjemno poznavanje psihologije, psihiatrije, teologije, prava, umetnosti in politike, prav posebno pa univerzalno poznavanje zgodovine.

Poleg znanstvenega je bilo v njegovem delovanju pomembno vzgojno, pedagoško delo. Pedagoškega dela ni opravljal samo na rednih visokošolskih predavanjih, ampak na množično obiskanih tečajih, ki jih je več kakor štirideset let iz tedna v teden pripravljajl za laično občinstvo med Argentinci in Slovenci. Iz teh predavanj in srečanj se je razvila »Komarjeva šola«. Ker je večino svojih filozofskih dognanj posredoval ustno, je obseg njegovega knjižnega dela resda manjši.

Z deli, ki so bodisi ponatis njegovih v Argentini izdanih slovenskih knjig in člankov bodisi prevod njegovih del iz španščine, se je Komar po slovenski osamosvojitvi znova predstavil Sloveniji, kjer je doslej kljub svoji pomembnosti ostal zamolčan

in nepoznan. Objave njegovih del popravljajo krivico, ki se je mislecu zgodila ob koncu druge svetovne vojne, ko je moral zapustiti domovino. Razlog, ki utemeljeno navaja k nadaljnji rehabilitaciji tega misleca v slovenskem akademskem prostoru, pa sta predvsem izvirnost in veličina njegove misli in dela, opravljenega na različnih akademskih področjih. Zato Zorko Simčič s pravico ugotavlja: »Podoba slovenske sodobne filozofije brez poznanja Komarjevega opusa bi bila okrnjena.«

Na podlagi navedenih zaslug, ki jih ima Komar za razvoj filozofske misli in humanistično-etičnih vrednot, za kulturno in intelektualno vzgojo slovenskih zdomcev v Argentini in za vzorno predstavitev slovenskega akademskega duha v tujini, predlagamo senatu Teološke fakultete, naj na Univerzi v Ljubljani sproži postopek za podelitev naziva »častni senator« njenemu nekdanjemu študentu, prof. dr. Milanu Komarju.

red. prof. dr. Janez Juhant

Katedra za filozofijo
Teološke fakultete UL

doc. dr. Robert Petkovšek

Inštitut za filozofijo in
družbeno etiko
Teološke fakultete UL

JOŽE RANT

PREDOBJAVA IZ KNJIGE »SLOVENSKI EKSODUS 1945«

Na prošnjo bivšega sošolca na Slovenski begunski gimnaziji v Avstriji, Rudija Kolariča, ki živi v VZDA, sem v zadnjih dveh letih napisal knjigo, namenjeno predvsem potomcem beguncev iz leta 1945, ki ne berejo več slovensko. Zaradi tega je del načrta tudi to, da bi knjiga izšla v španščini in angleščini. Španski prevod je že dokončan, v ZDA pa v grobem zapisu angleški že skoraj v celoti.

Najvažnejši je seveda odgovor na vprašanje, zastavljeno v prvem poglavju, ki ga tukaj z dovoljenjem predobjavljam. Vendar obsega vsebina knjige daljšo in širšo dobo, kar je razvidno iz Vsebine, ki jo tudi tukaj priobčujem. Da bi bil vsem morebitnim kupcem in bralcem bolj jasen namen knjige, prilagam tudi Uvod.

Knjiga bo verjetno najprej izšla v slovenščini. Imela bo približno 350 strani in številne fotografije.

Upam da bo knjiga mogla kmalu iziti tudi v španščini. Namenjena bo predvsem tistim potomcem beguncev iz leta 1945, ki lažje berejo špansko kakor slovensko. Prepričan sem pa, da bi bila knjiga zelo primerna kot darilo argentinskim prijateljem in znancem, predvsem pa tistim osebam, ki jim navadno poklanjamo nekaj v zahvalo, kot, npr., zdravnikom, odvetnikom idr.

VSEBINA

Uvod	5
1. Vprašanje in odgovor	7
2. Slovenci in Slovenija	12
3. Vojna in zasedba Slovenije	21
1. Jugoslavija pred vojno	
2. Vojna	23
3. Razdelitev Slovenije med tremi okupatorji	25
4. Vseslovenski odpor proti okupatorju	30
1. Predvojne prevladujoče miselnosti na Slovenskem	
2. Razna demokratična odporiška gibanja	33
3. Narodni svet	35
4. Prizadevanje za enotno delovanje: Slovenska zaveza .	36
5. Oborožen odpor	38
1. TIGR	
2. Jugoslovanska vojska v domovini (JVvD ali četniki)	
3. Začetki "Osvobodilne fronte" (OF ali partizani)	45
6. KPS/OF si prilastita izključnost osvobodilnega boja	54
7. Vaške straže (VS), samoobramba pred uboji, ropi in požigi	62
1. Začetek in ustanovitev Vaških straž (VS)	
2. Delovanje OF konec leta 1942 in pomladi/poleti 1943 ...	68
3. Usoda Vaških straž	71
4. Množični poboji leta 1943	77
8. Slovensko domobranstvo (SD)	79
1. Ustanovitev	
2. Rast domobranstva in glavni boji	6
3. Druge protikomunistične ustanove in delovanja	92
4. Domobranska prisega	94
9. Stališče slovenske Cerkve do okupatorja in komunizma	97
1. Odnos do okupatorjev	
2. Odnos do komunizma	99
10. OF/KPS pripravlja prevzem oblasti	104

1. Glavni revolucijski organi	
2. Politična in vojaška dejavnost v letih 1944 in 1945 ..	113
11. Protirevolucionarji pred koncem vojne	125
1. Naivno zaupanje v zaveznika	
2. Politično in vojaško delovanje	131
12. Umik čez Ljubelj in Vetrinjska tragedija	138
1. Umik čez Ljubelj	
2. Britanci izročijo Titu Slovensko narodno vojsko	145
3. Večina civilnih beguncev se reši	152
13. Povojni poboji: genocid	156
14. Življenje in delovanje v begunskih taboriščih	162
1. Taborišča v Avstriji	
2. Taborišča v Italiji	170
15. V svobodnem svetu	180
1. Evropa	
2. Severna Amerika	184
3. Južna Amerika	202
4. Avstralija	209
16. Delo za svobodno in samostojno Slovenijo	220
1. Kulturno delovanje slovenske politične emigracije (SPE)	
2. Delo za svobodno in zedinjeno Slovenijo	
3. Prizadevanje za mednarodno priznanje Rep. Slovenije	231
17. Po šestdesetih letih	230
1. Če se ne bi umaknili, bi bila verjetno večina beguncev pomorjena	
2. Slovenski protirevolucionarji so bili v Sloveniji edini resnični zavezniki zahodnih velesil	233
3. Zavedni Slovenci in zavedni slovenski potomci	236
Povzetek	238
Resumen	240
Summary	243
Pomembnejše kratice	I
Viri	II

UVOD

Prvotni namen te knjige naj bi bil predvsem odgovor na vprašanje mnogih potomcev številnih Slovencev v zdomstvu: zakaj so njihovi predniki leta 1945 zapustili rodno domovino? V njihovem primeru namreč ni šlo za ekonomsko emigracijo, torej ne, kot se pravi slovensko: s trebuhom za kruhom. Odgovor na zastavljeno vprašanje je sila kratek: rešiti si življenje! Ali jasneje: zaradi prevzema oblasti po komunistični partiji, ki je po napadu nacistične Nemčije na bivšo Sovjetsko zvezo pod krinko tim. narodnoosvobodilne vojne izvajala svojo že pred vojno načrtovano revolucijo.

Seveda je to trditev treba utemeljiti s čim bolj predmetnim (objektivnim) popisom dejstev.

S tako predstavitvijo je mogoče zadostiti še drugemu namenu knjige: možnosti, da bi se tudi člani drugih narodnosti seznanili s tem, kaj se je dogajalo v Sloveniji med 2. svetovno vojno in po njej.

Tema dvema namenoma je treba dodati še tretjega: kaj se je zgodilo s slovenskimi povojnimi begunci; kam se je razpršila glavnina slovenskih povojnih beguncev, kje se je naselila in ustalila; kako so se privajali na življenje v novi domovini; in kako večina nikoli ni pozabila na svojo rojstno domovino. Zato poročilo zajema kratek popis umika na tuje, vetrinjsko tragedijo, življenje in delovanje v prvih povojnih letih v begunskih taboriščih, razpršitev po vsem zahodnem svetu in dosežanje življenja teh beguncev v njihovem dvojnem svojstvu: v stanju izseljencev in istočasno kot članov politične emigracije, ki je vedno delovala za svobodno Slovenijo, v zadnjih desetletjih pa skoraj soglasno tudi za samostojno državo Slovenijo.

Res imamo sedaj na voljo že veliko znanstvenih del s celotno tematiko in krajših razprav, ki se omejujejo na ožje področje oz. na del celotne tematike. Vendar večina teh del še ni prevedena ne v angleščino ne v španščino, to se pravi, v jezika večine potomcev tistih, ki so se leta 1945 morali umakniti iz domovine. V tem spisu tudi ne gre za zgodbo posameznih, sedaj še preživelih beguncev, ali predvsem za pripovedi ("oral history") nekaterih izseljencev, kot v pomembni knjigi "Slovenia 1945 - Memories of Death and Survival after World War II", ki sta jo spisala Corselis-Ferrar (gl. Vire). V pričujočem spisu potemtakem ne gre za dosežke kakega izvirnega raziskovanja po raznih arhivih in knjižnicah in še manj za nova zgodovinska od-

Irena Žužek - POT V NOTRANJOST
Mešana tehnika na platnu, 1m x 80 cm
2006

kritja. Gre samo za sorazmerno zelo kratek zapis, sestavljen na podlagi v Virih navedenih del.

Zaradi pravkar povedanega je razumljivo, da je popis neke vrste povzetek najrazličnejših del, in da se zato v popisu more zaslediti odražanje teh del. Na njih dejansko temelji resničnost in dokazljivost popisa.

Treba pa je poudariti, da skuša knjiga popisati dogodke tako, kot so se dogajali, to se pravi, predmetno (objektivno). To pa nikakor ne pomeni, da bi morala biti nepristranska (imparcialna): resničen in resnicoljuben prikaz dogodkov nujno odraža samo dejstva, ne njihovih najrazličnejših razlag. Zakaj zgodovinska dejstva so enkratna, naj bodo izjave ali dejanja: ni dveh resnic ali več! Možno pa je več razlag: toda samo ena se približuje resničnosti in s tem resnici!

Iz avtorjev, ki jih uporabljam, naj bi bila razvidna objektivnost popisa: od tim. režimskih zgodovinarjev (Saje, Mikuž, Pleterski, Šnuderl idr.) do "protirevolucionarnih" (Martinc-Debeljak, Kos-Jeločnik, F. Grum-S. Pleško, J. Grum idr.); od strokovnih domovinskih zgodovinarjev (nekateri iz knjige "Temna stran meseca" pa Godeša, Mlakar, Griesser-Pečar, Šturm idr.) do nekdanjih pripadnikov OF oz. KPS, (Bajt, Svetina, Vode itn.), katerih je zadnje čase vedno več.

Z upoštevanjem na morebitne bralce ni bila izbrana samo vsebina, ampak tudi sestava knjige, predstavljanje posameznih poglavij in ne nazadnje način zapisa.

1. VPRAŠANJE... IN ODGOVOR

Vzrok za to knjigo je bilo vprašanje tistih potomcev slovenskih beguncev iz leta 1945, ki iščejo svoje korenine: "Zakaj so moji starši, stari starši ali celo prastarši morali zapustiti svojo rodno Slovenijo leta 1945?"

V tem sorazmerno kratkem poglavju najprej zatrdimo: če se ne bi bili umaknili, bi bila verjetno večina pomorjena.

Razlogov za to trditev je veliko:

1. Za milijone oseb, predvsem v delu Srednje Evrope in v vsej Vzhodni Evropi leto 1945 ni pomenilo konca 2. svetovne vojne in zmage nad fašizmom in nacizmom, temveč je bilo začetek

novega, še hujšega zaslužjenja pod komunistično diktaturo in strahovlado.

2. Begunci iz leta 1945 nikakor niso bežali, ker bi bili česa krivi! To je že 11. julija 1945 vzpostavila duhovščina ljubljanske škofije v *Spomenici*, v kateri zatrjuje, da naših beguncev "ni pognala iz domovine zavest kake resnične krivde".

3. Druga svetovna vojna ni bila v Sloveniji samo žalostno obdobje okupacije, temveč tudi doba velike narodove razdvojenosti in bratomorne vojne. (Slovenska škofovska konferenca - SŠK, Izjava ob 50. obletnici konca vojne)

4. Partija je izrabila osvobodilni boj za izvedbo revolucionarnega prevzema oblasti, za kar je zlorabila domoljubje mnogih Slovencev, ki so nasedli njeni prevari. (SŠK, prav tam)

5. Vaške straže in potem Slovensko domobranstvo so se začeli "kot povsem legitimna samoobramba pred poboji civilnega prebivalstva, ki so jih izvajali komunistični revolucionarji. Na začetku vsega (...) stoji torej revolucionarni načrt partije, voden od zunaj, da prevzame oblast in vzpostavi totalitarni komunistični režim." (SŠK, prav tam)

6. Domobranci niso bili izdajalci naroda, saj "večina domobrancev ni hotela nič drugega kakor svobodno in demokratično Slovenijo". Do spopada s partizani je prišlo, ker so protikomunisti nasprotovali temu, da bi v Sloveniji zavladal totalitarni komunizem (SŠK, prav tam)

7. Samo tako je mogoče razumeti pretresljivo dejstvo, da je OF pobila že med vojno veliko Slovencev in da je po končani vojni množično in brez vsake obsodbe pomorila ne samo ujete domobrance, temveč mnogo civilistov, ki bi se utegnili upirati novi komunistični oblasti. (SŠK, prav tam)

Skušajmo na kratko dokazati navedene razloge:

1. Slovenski demokrati so takoj po zasedbi Slovenije ustanovili več odporiških gibanj

Ni mogoče podcenjevati dejstva, da je odpor proti okupatorjem že prve tedne po okupaciji zajel slovenske demokratične stranke in skupine. Glavni nameni tega odpora so bili: 1. Slovenci moramo priti iz vojne s čim manjšim številom smrtnih žrtev in s čim manjšo tvarno škodo. 2. Slovenci moramo videti okupacijo kot izziv za odpor in upor: v prvem obdobju civilni odpor najrazličnejših oblik in priprava na oborožen upor; v drugem

obdobju oborožen upor in osvoboditev skupaj z zahodnimi zavezniki. 3. Med okupacijo je **treba združevati in ne ločevati člane in dele narodnega telesa** za skupni cilj Zedinjene Slovenije.

Slovenske demokratske politične stranke so se večinsko odločile za neoboroženi odpor, zamišljen v skladu z navodili jugoslovanske kraljevske vlade v Londonu. To je bil tim 'evropski model' odpornišтва in upornišтва, ki ga je sprejela večina evropskih vlad in političnih vodij v državah, zasedenih po nacistih.

Prvo slovensko odporniško gibanje po zasedbi je bila Slovenska legija (SL), ustanovljena 27. aprila 1941 v Rokodelskem domu v Ljubljani. Zajela je predvsem mladino iz katoliških krogov in društev.

2. Komunistična partija je s svojimi "zavezniki" začela "oborožen" upor

Komunistična partija se je naslanjala na Sovjetsko zvezo, po podpisu nemško-sovjetske pogodbe 1939 pa je kolaborirala tudi z nacisti in fašisti. Skupni cilj teh kolaborantov – trojnega velezla 20. stoletja! - je bil boj proti demokratskim državam Evrope. Že predvojni načrt jugoslovanske komunistične partije pa je bil razbitje Jugoslavije (kar so poizkusili vsaj dvakrat), izvedba komunistične revolucije in ustanovitev sovjetskih republik.

Tudi po okupaciji Slovenije je komunistična partija kolaborirala z Nemci do napada na Sovjetsko zvezo. Šele po napadu na ZSSR, 22. junija 1941, je partija spremenila svoje stališče. Kot krinko za svojo revolucijo je KPS ustanovila Osvobodilno fronto in začela s provokacijami, ki jih je KPS imenovala oborožen upor.

Ob začetku vojne je živelo na slovenskem ozemlju v Jugoslaviji (Dravski banovini) približno 1.400.000 prebivalcev. KPS je imela samo 600 članov, torej niti pol tisočinke prebivalstva. Zato si je KPS poiskala "zaveznike", ki jih je našla predvsem pri krščanskih socialistih in levičarskih Sokolih. Zaradi teh "zaveznikov" je OF trdila, da je postala zadeva vsega slovenskega naroda. Potem ko so si partiji zatrdno pridobili oblast v OF, so s tim. Dolomitsko izjavo leta 1943 odžagali vse te svoje "zaveznike"

Prvi in poglobitveni namen tim. narodno-osvobodilne borbe torej ni bil osvoboditi Slovenijo treh okupatorjev, temveč izvesti revolucijo in vzpostaviti diktaturo partije.

3. KPS si je nasilno prilastila izključnost upora okupatorju. Že 16. septembra 1941 je KPS odločila, da po njej ustanovljeni Slovenski narodno-osvobodilni odbor "v boju proti okupatorju edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju". Ta sklep določa tudi, da je vsako organiziranje zunaj okvira Osvobodilne fronte v času tujčeve okupacije škodljivo borbi za narodovo svobodo. Zato drug odlok še natančneje izraža to izključnost: **vsak partizan sme ubiti na licu mesta kogarkoli bi zalotil z orožjem v roki in ne bi pripadal OF.**

KPS/OF sta si torej nasilno in popolnoma nezakonito prilastili izključnost do upora proti okupatorju in do prevzema oblasti, kar sta potem dosledno in z nasiljem začeli izvajati.

4. Komunistična Varnostno-obveščevalna služba (VOS) je vzpostavila teror

Komunistična partija je na svojo roko ustanovila "Varnostno obveščevalno službo" (VOS), ki je takoj začela moriti demokratične voditelje in druge vplivne osebnosti. **Vse to se je dogajalo še pred kakršnimkoli oboroženim uporom proti OF!** Poznejši prvi predsednik Ljudske republike Slovenije, Boris Kidrič, je leta 1942 izjavil, da se moralnemu političnemu pritisku vsenarodne osvobodilne borbe priključuje še narodnoosvobodilni teror Varnostne obveščevalne službe.

Samo komunistična dvoličnost in cinizem moreta istovetiti dva med seboj se izključujoča pojma, kot sta osvoboditev in teror. **S tem nam postane razumljivo, kako da je tako opevana "osvoboditev" leta 1945 v resnici bila samo začetek "državnega terorja" in strahovlade, ne pa svoboda, demokracija, pluralizem, pravna država, osebne svoboščine idr.**

5. Prve žrtve v letih 1941/1942

Do konca leta 1942 so bile umorjene po VOS naslednje ugledne in pomembnejše osebe: inž. Fanouš Emmer, industrijalec Avguštin Praprotnik, univerzitetna študenta Jaroslav Kikelj in Franc Župec, duhovnik, znanstvenik in ideolog gibanja za samostojno slovensko državo dr. Lambert Ehrlich, katoliški organizator Ivo Peršuh, katoliški delavski aktivist Fortunat Majdič, višji policijski funkcionar Kazimir Kukovič, bivši ban Dravske banovine, najvišja civilna oblast v Sloveniji dr. Marko Natlačen idr. Ubitih

je bilo tudi veliko podeželskih voditeljev, županov, kmečkih veljakov, duhovnikov, članov Katoliške akcije ter med sovrstniki vplivnih fantov in deklet.

Do začetka leta 1943 je bilo pobitih na slovenskem ozemlju pod Italijo (nekaj čez 300.000 prebivalcev) 347 oseb. Za te ljudi ne obstojajo nobeni dokazi o kakšni njihovi krivdi, ki bi opravičili obsodbo na smrt. Po večini so bili pred smrtjo okrutno mučeni. Verjetno najstrahotnejši so bili poboji celih družin ali več družinskih članov, tudi z mladoletnimi otroki: 3 iz Kolenčeve družine, 2 iz Zavodnikove, 7 iz Jakopinove, 4 iz Lončarjeve, 4 iz Dolinarjeve, 4 iz Faturjeve, 5 iz Grudnove, 4 iz Kozinove, 4 iz Mravljetove itn. Zelo poznan je umor noseče učiteljice Ivanke Novak.

Za mnoge od teh žrtev se niti ni vedelo, kje so bile - evfemistično rečeno - "pokopane". Ostanki žrtev, ki so bili izkopani v letu 1944, kažejo na strašna mučenja pred smrtjo. (*"V znamenju Osvobodilne fronte"*)

Primerno je dodati, da je VOS pobijala samo Slovence, ne pa okupatorjev

6. Samonikla samoobramba

Partizani so z napadi iz zased in z majhnimi sabotažnimi dejanji izzivali in malenkostno vznemirjali okupatorje Nemce in Italijane, pred vsako nevarnostjo pa so se takoj umikali. S tem so prisiljevali okupatorje na maščevanje, ki pa so ga ti mogli izvajati samo nad nedolžnimi Slovenci. Tako so se predvsem Slovenci na podeželju znašli med dvema ognjema.

Na eni strani partizani, ki so morili posameznike ali cele družine, po sovjetskem zgledu ožigosane z nazivom "bela garda", ne da bi že kje obstajalo kakšno oboroženo gibanje proti OF. S to pretvezo so bili pomorjeni na zelo krute načine ne le pomembni posamezniki, ampak tudi njihove družine, katerim so pogosto požgali vso njihovo lastnino.

Na drugi strani so bili nemški ali italijanski okupatorji, ki so izvajali nasilje nad istimi vasi in istimi družinami, češ da podpirajo partizane ali da jih ne ovajajo. Tako so požgali cele vasi, odpeljali številne osebe v konfinacijo ali koncentracijska taborišča ali pa jih kot talce postrelili.

Brez vsakega pridržka smemo trditi, da je do oboroženega odpora prišlo zgolj zaradi nenehnih in krutih umorov, ki so

jih komunistični partizani izvajali nad nedolžnim in domoljubnim slovenskim ljudstvom. Takega odpora ne bi bilo, če bi se samo brezobzirno ropalo, plenilo in požigalo. Časovno zaporedno sta tako nastali dve samoobrambni oboroženi organizaciji: **Vaške straže (VS)** in **Slovensko domobranstvo (SD)**.

7. Upravičenost samoobrambnih oboroženih enot

Odpor proti partizanskemu terorju najprej v obliki Vaških straž je nastal popolnoma spontano, kot samoobramba, **ker okupator ni hotel, ni znal ali ni mogel skrbeti za varnost prebivalstva.**

V zvezi z zakonitostjo VS so se mnogi upravičeno sklicevali na haaško konvencijo, ki v členih 42 do 56 govori o vojaških zasedbah. "Za slovenske razmere je najpomembnejši 43. člen z vidika ustanovitve vaških straž (MVAC) in domobrancev, ki pravi: **'Kjer je legitimna oblast prešla v roke okupatorja, mora ta podvzeti vse, kar je v njegovi moči, da obnovi in zajamči javni red in varnost, kolikor je to mogoče...'**" (P. Urbanc)

Mednarodna praksa za zasedeno Evropo 1941-1945 kaže na to legitimno kolaboracijo, ki je povsod vključevala z nemškim orožjem oboroženo policijo in celo vojaške oddelke v Grčiji in Češki, ki so bili pod prisego. Haaška konvencija izrecno dovoljuje prisego lojalnosti, seveda z nevtralnostjo do okupatorja. Urbanc pravi, da nahajamo v sodbi o kolaboraciji **paradoks: v Sloveniji je zločin, kar je bilo drugod sprejeto kot legitimno normalno in celo vredno časti.** Anglija je odlikovala s plemiškimi naslovi vse visoke uradnike, ki so med zasedbo otokov v Rokavskem prelivu sodelovali z Nemci, v Sloveniji pa so bili nagrajeni s strelji VOS-ovskih teroristov ali s poboji v Teharjah ali v Rogu.

Vendar se je tako v VS kot v SD večina spraševala o upravičenosti svoje odločitve samo pod npravnim (etičnim) vidikom, to se pravi, po svoji vesti.

8. Prvi množični poboji leta 1943

Septembra 1943 je kapitulirala Italija. Italijanska vojska je dobila od zaveznikov ukaz, da odda orožje in bojno opremo partizanskim silam. Ker so takrat krožile vesti, da se bodo zavezniki izkrkali na slovenski obali in preko Slovenije vdrli v Srednjo Evropo, so se protikomunistične sile (Vaške straže in četniki) pripravljale, da bi jim pri tem po svojih močeh pomagale. Komu-

nistični partizani so se že prej z Nemci sporazumeli, da se bodo skupaj z njimi uprli zavezniškemu izkrcaju. Vaške straže so se znašle v hudo neugodnem položaju v nasprotju s partizanskimi silami, oboroženimi z italijanskim težkim orožjem. Vsa ta partizanska sila se ni obrnila proti Nemcem, pač pa proti Vaškim stražam in četnikom. Največja skupina vaških stražarjev se je utrdila v starodavnem gradu Turjaku na Dolenjskem.

Ob napadih na postojanke je bilo veliko vaških stražarjev zajetih in odpeljanih v Jelendol in Kočevje, kjer so bili **množično pobiti**. Ko je po večdnevnem obstreljevanju padel Turjak, so partizani skoraj vse ranjence takoj pobiti, okrog 800 zajetih vaških stražarjev pa so odpeljali v Kočevje in Novo mesto. V Kočevju so uprizorili **parodijo sodnega procesa** proti 21 ujetnikom, od katerih so jih 16 obsodili na smrt. Razen **nekaj ujetnikov**, ki se jim je posrečil beg, so bili vsi drugi na skrivaj pomorjeni.

9. Slovensko domobranstvo

Po tragediji, ki so jo doživeli vaški stražarji ob razpadu italijanske vojske, je nastalo pravo brezvladje na prej po Italijanih zasedenem slovenskem ozemlju. Ljudje so bili na milost in nemilost prepuščeni partizanskemu divjanju. Mnogi so tedaj iskali rešitve z begom v Ljubljano, ki so jo takoj zasedle nemške čete in držale red. V pomoč jim je bila slovenska policija - meščanska straža - pod pristojnostjo civilne uprave, ki ji je načeloval ljubljanski župan, bivši jugoslovanski general Leon Rupnik. Po naročilu gen. Rupnika je stotnik Suvajdžič z rešenimi vaškimi stražarji pomnožil meščansko stražo na blizu 1.000 mož, nemški poveljnik pa jo je takoj priznal kot protikomunistični vojaški oddelek. Ta straža in nekatere postojanke VS v okolici Ljubljane (Sv. Urh, Orle, itd.) so partizanom preprečili vdor v Ljubljano in izvedbo načrtovanega poboja 20.000 svojih nasprotnikov.

Slovenski protikomunisti so po nemški zasedbi Ljubljanske pokrajine imeli na izbiro **samo dve možnosti**: ali se **priključiti komunistom** in se s tem odreči svojim idealom ter tvegati svoje življenje, ali pa se **delno nasloniti na okupatorja v boju proti komunizmu**.

Odločitev za sprejem orožja od okupatorja v začetku ni bila po volji Slovenske zaveze (SZ) ne Slovenske legije (SL) ne vodstva Slovenske ljudske stranke (SLS) v domovini in v

eksilu. Toda večina prizadetih je v tem videla edini izhod za to, da se obvaruje gotove usmrtnice.

Edina skupna točka z Nemci je bil torej boj proti boljševizmu in sovjetizaciji Slovenije. Slovensko domobranstvo (SD) je bilo v tem pogledu samo nadaljevanje Vaških straž (VS), čeprav je s časom postalo bolj povezano, manj samoobrambno in bolj udarno. Vodstvo protirevolucionarjev je priznavalo Slovensko domobranstvo kot slovenski del Jugoslovanske vojske v domovini (JVvD), demokratični parlament pa je maja 1945 preimenoval Slovensko domobranstvo v Slovensko narodno vojsko (SNV).

“Slovenskemu protikomunističnemu vodstvu je ob ustanavljanju domobranstva postalo jasno tisto temeljno dejstvo, ki ga skoraj do italijanske kapitulacije ni spregledalo, da je namreč treba partizane vojaško premagati, če hočejo komunistični partiji izviti iz rok temeljno sredstvo, ki ji odpira pot do monopolne oblasti.” (France Bučar)

Nemci so se morali v Sloveniji zadovoljiti z vedno večjo kontrolo nad domobranstvom, nikoli pa niso uspeli kaj več: **“Tako so Slovenci ostali med redkimi evropskimi narodi, ki niso imeli ‘svoje’ SS enote – kot dela skupne evropske vojske proti boljševizmu..”**(B. Mlakar)

10. Nemci preprečijo pripravljano oboroženo vstajo demokratov

Nemci so proti koncu leta 1944 in januarja 1945 zaprli veliko število protirevolucionarnih častnikov, s čimer so preprečili priprave za oboroženo vstajo vseh demokratičnih sil v okviru JVvD. S tem je protirevolucionarnemu taboru, sestavljenem iz raznih organizacij in struj, še bolj manjkalo enotnega poveljstva, ki so ga vojne razmere zahtevale in kateremu bi se vse vojaške enote pokoravale.

11. Razne vojske se umikajo čez Slovenijo pred Rdečo Armado

Verjetno gre v stotisoče število tistih, ki so se preko Slovenije umikali pred sovjetskimi vojaškimi enotami. Že proti koncu leta 1944 so prišli vojaški oddelki Srbov (Ljotičev Srbski dobrovoljni korpus, Nedićeva Srbska narodna straža in nekaj JVvD-četnikov). Za njimi so prišle hrvaške enote (domobrani, ustaši). Nato se jim je pridružil del Ruske osvobodilne armade gen. Vlasova, Kozaški konjeniški korpus, Čerkezi idr. Vsi ti so ostali

mesece na Primorskem. Nekateri so se tam predali zahodnim zaveznikom, drugi pa so nadaljevali z umikom proti Avstriji. Potem so od začetka leta 1945 začele prihajati desetine tisočev nemških vojakov, ki so prav tako hotele doseči vsaj avstrijsko mejo. Vemo, da se mnogim od vseh omenjenih beg ni posrečil, ker jih je zajela Titova Jugoslovanska vojska (od 1. marca 1945 imenovana Jugoslovanska armada, JA) in jih v velikem številu pobila. V novembru leta 2006 že skoraj 500 grobišč v Sloveniji priča o teh povojnih množičnih pobojih.

V tej strahotni zmedi so se znašli slovenski protirevolucionarji, tako politiki kot tudi nova Slovenska narodna vojska (SNV), nekdanji domobranci, legionarji in slovenski četniki. Postal je nemogoč kakršenkoli vojaški podvig, npr. oborožen upor. Ostala je le še možnost pomembnih političnih odložitvev, kot, npr., 3. maja 1945 zaradi okupatorja tajno zasedanje še pred vojno na zadnjih volitvah izvoljenih slovenskih poslancev (parlamenta) in imenovanje demokratične vlade, a vse to ni moglo več vplivati na spremembo razmer.

Na vzhodu so vdrle v Prekmurje in na slovensko Štajersko, vključno v Maribor, ruske in bolgarske sovjetske čete. Na zahodu je zaprla umik v Italijo 4. jugoslovanska armada.

12. Vetrinjska tragedija

Preostala je torej samo še najslabša možnost: umik proti severu, čez Ljubelj, v nanovo ustvarjeno Avstrijo - česar so se zadnje tedne zlasti politični voditelji najbolj bali, in kar je dr. Šmajd imenoval „najslabšo“ rešitev: dati videz, kot da se umikajo skupaj z nemško vojsko in kot da bi bili njen del.⁽¹⁾

Vendar so si morali domobranci sami s silo odpreti pot čez most v Borovljah, ki je bil v partizanskih rokah, nato pa so bili ob prehodu čez Dravo prisiljeni predati orožje britanski vojski. Ta je civilne begunce in SNV naselila v **dveh taboriščih na Vetrinjskem polju.**

Kljub obljubam, da bodo prepeljali SNV v Palmanovo v Italiji, so **Britanci z lažmi in zvijačami prevarali politično in vojaško vodstvo, katerim so zastavili svojo vojaško čast, da vozijo**

(1) O tem več v poglavjih 11 (Priprave protirevolucionarjev za konec vojne) in 12 (Umik čez Ljubelj)

slovenske vojake v Italijo, v resnici pa so jih izročali titovcem. Predvsem vojaško vodstvo ni verjelo prvim domobrancem in četnikom, ki so pobegnili, dokler se ni 30. maja vrnil dr. Janez Janež, ki je bil izročen dan pred tem.

Potem ko je polk. Ames sporočil dr. Valentinu Meršolu, da mora 1. junija odpraviti iz taborišča 2.700 slovenskih civilnih beguncev ter jih izročiti titovcem, je dr. Meršol kot predsednik taboriščnega odbora proti tej odločbi odločno protestiral. Pri tem ga je podprl kanadski major Barre. Po njenem nastopu pri majorju Johnsonu jima je ta sporočil sklep, da ne bodo nikogar več izročali.

O angleškem izdajstvu v Vetrinju je v sedanjosti znanih precej tujih očitvidcev in novo odkritih dokumentov. Severnoameriško (Eisenhower) in britansko poveljstvo (Alexander) sta ukazali prevoz vseh beguncev v Italijo. Poveljnik 5. korpusa, gen. Keighthley, pa je sabotiral Alexandrova navodila. Glavni krivec za predajo SNV Titu je bil načelnik štaba 5. korpusa, Toby Low, kasnejši lord Aldington. Po povelju 8. armadi, ki ga je 5. korpus prejel 17. maja, ne bi smeli sklepati nobenega dogovora z jugoslovanskimi poveljniki glede umika s Koroške. Low se je 15. maja sestal s Titovim predstavnikom, polkovnikom Hočevarjem, 19. maja pa kljub prepovedi s polkovnikom Ivanovičem. Na tem sestanku so se domenili, da se partizani umaknejo s Koroške, zelo verjetno pa so se sporazumeli tudi o izročitvi vseh Jugoslovancev.⁽²⁾

Zdi se, da ni mogoče popolnoma oprostiti kakršnekoli krivde britanskega osebja v glavnem štabu za Sredozemlje, morda vključno feldmaršala Alexandra, kar dokazuje odgovor načelnika štaba, gen. Williama Morgana, z dne 31. julija 1945, le trdi, da so se vrnjeni Jugoslovanci bojevali skupaj z Nemci, da so zato z njimi ravnali kot s sovražnimi osebami in da so jih kot take po navodilu glavnega štaba predali jugoslovanskim vojaškim enotam.

Treba je tudi zatrditi, da so Severnoameričani (State Department) že 8. avgusta 1945 vložili formalen protest pri poveljniku zavezniških sil za Sredozemlje, maršalu Alexandru, kjer se izjavlja, da se odklanja britansko ravnanje, ki da je v nasprotju z zavezniško politiko.

(2) Mitchell (Viri)

13. Povojni množični poboji

Še vedno ni natančno znano, koliko domobrancev je bilo pobitih. Izginili so jugoslovanski sezname, ki so obstajali še do srede osemdesetih let 20. stol. Že leta 1964 so emigranti v Buenos Airesu sestavili spisek, ki navaja številko 11.750. Mlakar je potem opozoril, da v tem seznamu niso navedeni tisti, ki so ostali doma in so jih zaprli pozneje. Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani je do konca leta 2005 ugotovil skoraj 13.000 Slovencev, ki so bili pobiti v Sloveniji po vojni. Predsednik komisije Državnega zbora za raziskavo poveljnih pobojev, Jože Pučnik, je sodil, da je bilo po 9. maju 1945 v Sloveniji umorjenih od 14 do 18 tisoč Slovencev. V Sloveniji je do zdaj že 410 poznanih poveljnih morišč (okrog 13.000 Slovencev, na deset tisoče Hrvatov, Srbov, Nemcev, Rusov idr.)

* * *

Po vsem povedanem smemo torej zaključiti:

1. slovenski begunci leta 1945 so se morali umakniti iz domovine v tujino, če so hoteli ostati živi;
2. če bi bili Britanci vrnilo vse civiliste, bi jih Titovci prav tako pomorili kot so civiliste, ki so bili vrnjeni z domobrancami.

KAM (NAJ) GRE SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA?

Skrb za usodo naše ustanove ni nova. Že ob ustanavljanju so se velikani povojne izseljenske kulture spraševali po smislu in cilju Slovenske kulturne akcije. Ta skrb pa dobi močno dramatičnost v sedanjem času, ko je večina ustanoviteljev že pomrla, ni močnega prirastka, slovenski jezik, ustvarjalnost in tudi sodelovanje pa nenehno upadajo.

Gotovo lahko široka debata pripomore, da končno najdemo najboljšo pot in se zanjo odločimo in zavežemo. Strani Meddobja so odprte za vsa mnenja članov, bralcev in prijateljev. Danes objavljamo najprej analizo, ki jo je dr. Jože Rant zapisal že julija 2004, mnenje Branka Rebozova ob občnem zboru 2006 in končno pismo istega dr. Ranta v odziv na uvodnik v zadnji naši številki.

JOŽE RANT

POMEN SKA

Rajši bi temu spisu dal naslov »Nekaj o pomenu SKA« ali »Kaj mislim, da je bil pomen SKA in je še«, ali pa morda najraje »Kaj zame pomeni SKA«. Toda kot že tolikokrat, sem se tudi v tem primeru spomnil Einsteinovega izreka: »Če imaš namen pisati resnico, pusti eleganco za krojača«.

Kdo bo izrekel končno sodbo?

Prepričan sem, da bodo šele prihodnji rodovi mogli izreči nepristransko sodbo o pomenu SKA za zdomstvo, zamejstvo in domovino. Prav tako pa sem tudi prepričan, da bo njihova

sodba po eni strani prizanesljivejša od sodobnikov, po drugi pa bo znala bolje ceniti zajetnost in bogastvo delovanja te zdaj že polstoletne kulturne ustanove in njenega delovanja na različnih področjih.

Kar bom torej tukaj napisal, je samo pogled z mojega sedanjega zornega kota, ki je nedvomno premalo obširen, vsekakor pa tudi delno obremenjen s sodelovanjem v SKA.

Od začetnega nasprotovanja do vseslovenske ustanove

Ko se je SKA ustanovila v letu 1954, je – resnici na ljubo povedano – kar zavrelo v slovenski skupnosti. Zadeva namreč ni bila kaj vseč vodilnim v Društvu Slovencev, bržkone Poverjeništvu SLS za Argentino, a tudi ne dušnemu pastirstvu. Naši družini ni bilo lahko, saj je bilo prvo bivališče SKA na ulici Granaderos, pol kvadre od avenije Rivadavije, v hiši mojega pokojnega brata dr. Petra, kakih 8 kvader na zahodu od prvega slovenskega središča na Martincu in kakih 20 kvader na vzhodu od Slovenske hiše.

Vsi omenjeni so se upravičeno bali razcepljanja, kar da bi pomenilo samo še manjšo dejavnost in uspešnost. Saj prejšnji poskusi z raznimi kulturnimi sveti v okviru Društva Slovencev niso dosegli drugega kot to, da so izumirali drug za drugim. Zato je razumljivo, če berem v dopisovanju z mojim bratom Pavletom nekako tako-le: »Dozdaj smo komaj zmogli izdati nekaj knjig in nismo prišli do revije; zakaj naj bi se odslej razmere spremenile in naj bi objavljali več, ali bi bili zmožni več in boljših kulturnih prireditev?«

Seveda je spočetka povzročalo to neutemeljeno nasprotovanje proti SKA tudi dejstvo, da so nekateri člani SKA najbrž kar preveč poudarjali »visoko« kulturo. Čemur so z druge strani odgovarjali ali ugovarjali, da bo ta samo za petdeset ali šestdeset oseb, ne pa za vseh pet tisoč novonaseljencev v Argentini, ki naj bi se morali zadovoljiti z »nižjo« kulturo, tedaj imenovano prosveto.

Zorko Simčič je že v 2. št. *Glasu SKA*, maja 1954, utemeljil na njemu svojski način obstoj in s tem delno tudi pomen SKA: »Sto ljubiteljev gledaliških desk želi imeti svoj listič, ker o njihovih problemih drugi ne bodo mogli pisati. Skupina ljudi, zavzetih za gospodarsko osamosvojitve, prične za svoj krog izdajati lastno revijo. Sedemsto duhovnikov, raztresenih po svetu,

se zbere okrog svojega glasila ... ne da bi pri tem kdo zaradi tega pretrgal zveze z ostalim tiskom. A zakaj bi zdaj prav oni, ki so najbolj poklicani, da se v tujini izpopolnjujejo, zakaj bi morali prav slovenski izobraženci in vsi oni, katerim je domača in tuja kultura več kakor kos kruha, ostati navezani samo na osebne pismene stike, zakaj bi tisoči morali posegati po 'tuji učenosti'. / Pa vendar mnogi tega ne razumejo.« (*Zbornik, Slovenska kulturna akcija, 1954-1994, str. 23*)

Kmalu se je pokazalo, da so bile vse začetne skrbi odveč. Nasprotovanje se je pomirilo. In tako je kar hitro prišlo do zblizanja in sodelovanja. SKA pa je postala vseslovenska. Čeprav so bile njene prireditve omejene na Argentino, so njene knjižne izdaje, revija *Meddobje* in *Glas SKA* dosegale rojake v vsem zdomstvu, pa tudi v zamejstvu in v domovini.

Tukaj imamo torej enega prvih in važnih pomenov: **SKA je po namenu in dejavnosti bila za vse Slovence** – razen tistih, ki so se s svojo mednarodno ideologijo odtujili narodu in ga dolga desetletja kruto usužnjevali in raznarodovali.

Za štiridesetletnico SKA je Zorko Simčič pripisal v omenjenem *Zborniku* svojim izbranim spisom te-le besede (str. 37-38): »Današnjemu opazovalcu v domovini, takemu, katerega 'izvirni greh', spočet leta 1945 ni dokončno ranil intelekta in volje in ki se ne boji sneti naočnikov, ki so mu bili (včasih povsem neopazno) nadeti, se utegnejo prikazati neznane pokrajine. Ne velika platna. Bolj miniature. Prikazale pa se mu bodo tudi kdaj že pozabljene 'črte' našega narodnega značaja, ki zna biti drugačen, kakršnega nam ga še danes od časa do časa skušajo pokazati razni epidermiki. Ti namreč ne nehajo govoriti o naši majhnosti, zaprtosti.«

Simčič je zelo primerno in duhovito uporabljal izraz »epidermiki«. Torej ljudje površneži. Kar morda velja za nekatere. Drugi pa so bili in še ostajajo pakidermiki, trdokožci, ki jih nobeno dejstvo ne prepriča, ker so tako zaverovani v svojo ideologijo, ali pa imajo za boga svoj trebuh in lasten žep.

Stvarni dokazi za pomen

Za marsikoga bo zadosten in dokončno prepričljiv dokaz že samo dejstvo, da SKA **obstaja 50 let**. Drugim to ne bo zadosti, kar je razumljivo oz. upravičljivo.

Zato je verjetno boljši način za popis pomena SKA, pokazati na **njeno delovanje**. Tako nekako, kot je to predstavljeno v omenjenem *Zborniku*.

Tam, npr., Jure Vombergar piše o štiridesetletnem delovanju »Umetniške šole Slovenske kulturne akcije« (108-117), Edo Škulj o glasbenem delovanju (118-148), Lojze Rezelj o gledališkem odseku (149-154), Alojzij Geržinič o »Slovenski kulturni akciji v petnajstletju 1954-1969« (155-177), Milena Ahčin-Stanko Jerebič pa o »Slovenski kulturni akciji v petindvajsetih letih 1969-1994« (178-197).

Seveda je tak prikaz nujno zelo omejen, vendar pa je najboljši dokaz, kakšnega pomena je bila SKA v tistih letih za »slovensčno celo«.

Manjka pač še popisa iz zadnjih 10 let. Razumljivo je, da je bilo v zadnjem desetletju delovanja in dosežkov številčno manj. Zakaj? Ne vem, ali zaradi »zakona narave« ali zaradi vsekakor nujnega zgodovinskega razvoja ali morda zaradi preveč poudarjane družbene pogojenosti ali zaradi česarkoli že.

Kot nepoboljšljiv optimist se sprašujem, ali zmanjšanje delovanja nujno in samo po sebi pomeni počasno odmiranje. Lahko da gre samo za enega izmed padcev krivulje – brez katerih sploh ne bi bilo krivulje!

Bila so leta v argentinski slovenski emigrantski skupnosti – proti koncu petdesetih let prejšnjega stoletja in skoraj vse sedmo desetletje – ko je celo direktor msgr. Orehar govoril o letargiji, ali pa so drugi kazali na posplošeno stanje malodušnosti. Vendar je po Čučku sramota umirala (pre)počasi. In doslej ni izumrla. Zato se mi zdi silno važen odgovor na vprašanje, ali je v teh zadnjih desetih letih SKA povečala ali zmanjšala svojo pomembnost v vseslovenskem kulturnem območju. Tega odgovora ne more dati SKA in še manj kakšen njen ustvarjalni član, ampak mora priti »od zunaj«, od oseb, ki niso na kakršenkoli način neposredno zavzete za delo SKA.

SKA se je rodila in delovala »iz življenjske sile«

Ob 25-letnici SKA se je dr. Vinko Brumen (pravi, da menda s Tolstojem) vprašal, čemu lipa cvete. Lipa po Tolstojem nima za cvetenje nobenega določenega namena: ne cvete, da bi nam dala čaja in zdravja; ne cvete, da bi v tem cvetu čebele srkale med; ne cvete, da bi odišavila zrak; ne cvete, da bi jo občudovali; ne cvete iskaje lepote ali koristi. Lipa cvete iz življenjske sile, iz samega čistega življenjskega razkošja, ker je to v njeni naravi in je to vsebina ter smisel njenega življenja. Za lipo je cveteti isto kot živeti.

Delno je podobno s človekom, a le delno. Človek sam išče poti do cilja, ki mu je zastavljen, kar pa ni vedno prijetno in lahko. Zato si išče načine in sredstva, da bi si to delo olajšal. Med drugimi se druží z enako mislečimi, da v skupnem delu laže dosežejo svoj cilj. Tako nekako je bilo s Kulturno akcijo. (»K srebrnemu godu Slovenske kulturne akcije«, *Zbornik*, str. 81-82)

Vprašanje je seveda: **do kdaj bo v nas dovolj življenjske sile in čistega razkošja, da bi še nadalje kulturno ustvarjali in se razdajali, in da bi – kot nekoč – bili zmožni premagovati vse težave.**

Vendar v tem spet nahajamo **nov razlog za pomen SKA**. SKA še obstaja in še deluje: prirejajo se kulturni večeri; ne tako redko se more doživljati slikarske ali likovne razstave; *Meddobje* še izhaja in v njem so nove stvaritve, ne ponavljanja; tudi *Glas* se redno, čeprav manj pogosto, oglašá. Še je torej v SKA delovanje iz življenjske sile. In volje in truda in zavzetosti za premaganje tolikih težav je najbrž še več.

»Kulturna akcija je poznala svoj zlati vek, pa tudi čase suše. Poznala je dobe navdušenja pa tudi malodušja. Ves čas pa so njeni člani ustvarjali. Na kakšno pot torej zdaj, v novih časih?« (Zorko Simčič, o.c., str. 38). Na to vprašanje Simčič sam sebi in vsem drugim odgovarja tako-le: »... kakor je res, kar so že 'stari' vedeli, da 'človeški rod živi (pravzaprav) od maloštevilnih', tako je tudi res, da človeštvo marsikdaj živi od ljudi, ki so komaj opazni.« (ib.)

Število ustvarjalnih članov in ustvarjalnih področij SKA se je nedvomno zmanjšalo. Verjetno nas je precej, ki smo prepričani, da kakovostno dela SKA tudi ne dosegajo nekdanjih viškov. Toda kdo bo izrekel sodbo o tem? Edino, kar z gotovostjo trdim, je to, da bi bilo še slabše, če bi prenehali s še tako bornim ustvarjanjem.

Težave od zunaj in od znotraj

Omenil sem začetne težave v SKA, ki so prihajale **od zunaj**. Toda je doživela in preživela tudi še hujše težave, ki so nastajale **od znotraj**.

Gledano z današnjega vidika je svojčas dejansko malenkosten spor povzročil oddaljitev pomembnih ustvarjalnih članov. To pa je imelo tudi druge posledice, ne nazadnje finančne. Z voljo do življenja je SKA premagovala eno težavo za drugo.

Naj tukaj omenim pismo pok. Brulca, ki mi ga je sicer poslal v času, ko je bil urednik *Meddobja*, nanaša se pa na dogodek iz nekaj let prej. Ko je urednik Rot sklenil objaviti moje pripombe h Kosovi novi opredelitvi filozofije in mi je Kos odgovoril, nato pa jaz Kosu, se je Brulc resnično zbal, da bi taka polemika lahko spet nehote privedla do novega razkola. To pa se ni zgodilo.

Kot tudi ni in ne bo prinesel razkola precej trdi članek prelata dr. Gogala v eni zadnjih številc *Meddobja*, v katerem je imensko napadel tiste, ki v določeni zadevi mislijo drugače kot on, in to v prepričanju, da je njegovo mnenje v popolnem skladu s papeževim naukom.

Vzroki notranjih težav

Kaj je bil in je še vzrok teh notranjih težav? Dr. Brumen je sodil, da je bil glavni vzrok nesporazumov v **pomanjkanju dialoga oz. v naši nesposobnosti za dialog.**

Za dr. Brumna je bil to tudi vzrok dejstva, da SKA ni dosegla še več (o.c., str. 86). Toda izkušnje so marsikoga veliko naučile. Tudi SKA je postala še bolj odprta za dialog. Ne vemo pa, če bo to res omogočilo večjo uspešnost.

Ta sposobnost za dialog je naloga za vse, ki hočejo živeti v svobodni družbi složno in ustvarjalno. Ki nedvomno rado-voljno sprejemajo in zagovarjajo ista osnovna katoliška načela. Ki pa v vseh ostalih zadevah upravičeno zahtevajo in uveljavljajo pravico do drugačnosti. »In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas«, je učil sv. Avguštín.

Ta jasno izpričana in izvajana različnost mnenj je nov dokaz za pomen SKA v slovenski zdovski skupnosti. Pa tudi za druge rojake, predvsem v domovini, ki želijo dihati čisti zrak in ki v dosedanji domovinski časopisni 'enumnosti' (besedno in vsebinsko tako blizu neumnosti!) – ki pa se začenja krhati! – težijo k dejanskemu, ne le k »trobljenemu« pluralizmu.

Razmerje med »nazadovanjem« in »izpolnitvijo cilja«

Že po 30 letih SKA se je moral Ladislav Lenček vprašati v *Glasi SKA (Zbornik, str. 91-92)*, odkod »nazadovanje«. Zastavlja si vprašanje, zakaj da ob spominu na prvo desetletje SKA ne zaznavajo več tistega živahnega in vplivnejšega delovanja, kot da bi SKA ne bila več tisto, kar je bila svojčas.

In odtod se zanj poraja vprašanje, ali je SKA zastavljeno nalogo izpolnila ter dosegla svoj cilj.

Neizogibna je misel, da se ta vprašanja dvajset let kasneje še zaostrojujejo in nam predstavljajo skoraj neizogibno usodo ne tako daljne smrti. Kljub temu, da hočemo obrniti Prešernove besede: preljuba smrt, še dolgo se (za)mudi ...

Tudi to je ena izmed stalnih nalog SKA: spraševati se vedno znova, če še dosega pred pol stoletja zastavljeni cilj, in če še teži k njemu. V kolikor bo odgovor pritrdilen, bo pomen SKA še bolj utemeljen.

»V letu 1954, 20. februarja, je skupina naših kulturnih pionirjev ustanovila Slovensko kulturno akcijo. Iz duš velikanov je prekipovalo, ko so v sli po ustvarjanju v lepoti in slovenstvu poleteli visoko nad celine in morja. Zajemali so iz globin spominov, a se odprli tudi svetu, ki je postal 'ves naš'. Nobene tragike ni bilo v njih, le malce domotožja, z obilico zaupanja v Pravico, v lepšo bodočnost Slovenije. / Tako so se s prešerno slastjo podali na pohod iz pozabljenosti v življenje. Niso vedeli, kako dolga bo njihova pot, kje se bodo ustavljali, kdo od njih bo omagal. Njihova vera je bila močnejša od negotovosti, v njih ni bilo strahu pred prihodnostjo. Imenovali so se 'generacija brez meja, ki je šla v svet, a ne more v tujino'. Do dna duše prepričani, da jim slovenstva nikdar nihče ne more ukrasti, ker ga nosijo trdno zapečatenega v svojih srcih, so se kmalu prepričali, da 'izgnanstvo' in 'brezdomstvo' za njih ne obstajata«. (Tedanji predsednik SKA, arh. Marijan Eiletz, Uvodne misli, *Zbornik*, str. 5)

Arh. Eiletz nadaljuje: »V takem vzdušju se je rodila Slovenska kulturna akcija. Razpeta med lepoto in tragiko preteklosti in med upanjem na Jutri. Tako se je začela in vztraja do danes. Dolga štiri desetletja, dvoje generacij. Mnogi upi so se izpolnili, zamolčanost in nadvladje laži v domovini tudi že skopnevata pod toplimi žarki resnice in pravice. Vrste zdamskih kulturnikov so se zredčile, jesen in zima sta nas dohiteli. Le nekateri se vračajo domov, drugi, preživeli in mlajši, ostajajo v tujini. Spet upamo in čakamo na slovensko zdamsko pomlad, na tretjo generacijo 'slovenskega čudeža'.« (ib., str. 6)

Nekdanji vzroki za nazadovanje

V že omenjenem spisu je Ladislav Lenček naštel nekaj vzrokov za nazadovanje po tridesetih letih. Kulturni delavci Slovenskega

Primorja, ki so se v začetku v veliki meri oklenili SKA, so si kmalu ustanovili svoja lastna kulturna žarišča, ki so tedaj (1984) delno še obstajala. Mnogi slovenski kulturni delavci so v izseljenstvo prinesli žlahtne plodove svojega duha, ki so jih v območju SKA še naprej gojili in razvijali, sčasoma pa je to bogastvo usahnilo. Nekateri slovenski kulturniki so v izseljenstvu našli velike možnosti za kulturno delo, vsak v svoji deželi in njenem jeziku. Počasi je tudi smrt začela redčiti vrste kulturnikov in organizatorjev SKA.

Toda zaradi tega SKA ni prenehala s svojim delovanjem. Včasih imamo vtis, kot da bi se v tistih letih kolikostnega in morda tudi kakovostnega nazadovanja preostali člani še bolj zavzeli za obstoj in nove dosežke svoje ustanove.

Kar bi bil samo dokaz, da življenjska sila v SKA še ni ugasnila.

Že dvajset let vprašanje: do kdaj?

Lenček si je v istem članku zastavil tudi vprašanje, ki se potem zmeraj bolj pogosto ponavlja: koliko časa bo ustanovi še dano živeti? kakšno bo njeno delovanje v bližnji in daljni bodočnosti? Za bližnjo bodočnost, piše Lenček, je pomembno dejstvo, da vstopa v vrste SKA, zlasti v Argentini, zmerom več slovensko čutečih in išočih mladih kulturnikov. O daljni pa ni zapisal nič.

Tudi mi bi danes o bližnji bodočnosti rekli, da še vedno SKA privlačuje nekaj mladih ustvarjalnih sil iz različnih področjih kulturnega delovanja – seveda v precej manjšem številu, Mogoče je vzrok samo v tem, da nam sedanje razmere niso naklonjene in je družbeno-gospodarsko stanje mnogih postavljeno pred hude preizkušnje.

Morda manjka več članov, naročnikov, bralcev; morda več denarne podpore ali mecenov. Toda že v *Glasi SKA* sem si upal ob vstopu v leto 2000 zapisati nekaj, kar zveni kot hud oksimoron: važnejše je, da SKA ima ustvarjalce, kot pa da bi na njene prireditve prihajali ljudje, ki samo trpno sprejemajo (ali še to ne); ali da bi imela samo naročnike, ki morda niti ne bi bili bralci. Da, važnejše je imeti ustvarjalce kakor bralce!

Po petdesetih letih: srce in utopija

Dr. Brumen je leta 1976 na predavanju v Slomškovem domu rekel:

»Ko stvarno in trezno presojava pot pred seboj, obenem zaupno zremo v nebo nad seboj.

Nočemo umreti, živeti hočemo, živeti v nadaljevanju svojega dela. Verujemo v življenje in vzklikamo s Cankarjem: Kje je smrt, če je življenje v nas?« (Zbornik, str. 107)

Tudi po petdesetih letih vsekakor uspešnega delovanja bi morali člani SKA in njeni prijateljski sodelavci ponoviti iste besede. In verovati vanje. V besedo pa se ne veruje le z umom ali trdno voljo, ampak predvsem s srcem: z vso razvneto čustvenostjo. Pa tudi z **bujno in skoraj skrajno domišljijo**, s tisto, ki je tako blizu čisti utopiji. Brez vere v neko utopijo pa noben narod ne preobstoji. Še manj bi naša zmeraj manjša skupnost.

Pomen SKA je bil tudi v tem, da je **znala buditi in gojiti** neko čutno-razumno (ne pa vedno razumsko!) **vero v utopijo**. Morda zato, ker je vedela, da je marsikatera utopija v resnici le za nekatere nezaznavna ali zelo oddaljena možnost.

Česa nam manjka

Gotovo širšega kroga članov in sodelavcev ter naročnikov in bralcev *Meddobja*. Pa verjetno še česa drugega.

V prvi številki nove »neodvisne revije za Slovence po svetu«, *Slovenija.svet*, je mag. Rozina Švent v dopisu *Meje slovenske književnosti v svetu* (str. 27) zapisala (op.: mastne črke so moje): »Predvsem pa bi morali poskrbeti za to, da ne bo prenehal izhajati noben slovenski časopis, revija ali glasilo v svetu, kar zlasti velja za osrednjo kulturno revijo 'Meddobje', ki izhaja v Argentini (v Buenos Airesu). Prav Meddobje slavi letos skupaj s Slovensko kulturno akcijo zlati jubilej delovanja. V daljni Argentini so jo spomladi leta 1954 ustanovili požrtvovalni kulturni delavci, da bi ustvarili svoj 'dom ohranitve (...) kjer se človek obvaruje pred odtujenjem in spremenjenjem' (France Papež, Zapisi iz zdomstva, Buenos Aires, SKA, 1977, str. 30)«.

Potem mag. Švent piše o tem, kako nam že skoraj preroško zvenijo Papeževe besede (navajam dobessedno, a odlomkovno): »Knjiga nikdar ne odstopi (...) Tudi ko jo zažgeš na grmadi, ostane njen duh in vpije. Sadovi slovenskega zdomstva – knjige

– žive in zore za čas, ko ne bo morda nihče od vnukov in pravnukov naših otrok govoril slovensko. Takrat bodo govorile knjige, ki leže na naših policah, o ljudeh, ki so se ubijali za svobodno besedo in misel in so kot tisti slavni vitez iz Manče žrtvovali dneve in noči, da bi sprejeli vzvišeno 'norost', ki je v vseh časih znamenje kulture, človeškosti in svobode.«

(Bog daj, da bi knjige v takem primeru še vedno ostajale na policah. Zdi se mi pa, da je to zaupanje kar preveliko in neutemeljeno – posebno če se spomnim na nekatere primere, ki so mi poznani. Bojim se, da bodo počasi izginjale, ker jih pač nihče več ne bo bral. Ali pa bodo šle kam na podstrešje, kjer jih bodo počasi uničevale vlaga in mrčes. Zato toliko vztrajam na pomembnosti, da se ti zakladi prepuste poklicnim in primernim arhivom.)

Morda nam za to manjka vere in zaupanja v nas same. Ali pa samo veselja do življenja. Če bi SKA privedal kakšno posebno zaslugo, je to, da je znala zbuditi v zdaj že več rodovih veselje do kulturnega ustvarjanja in s tem zavest, ponos in veselje do življenja v slovenskem kulturnem območju.

Kljub vsemu zaupno veselje?

Morda bi bile tukaj primerne Shakespearove besede: »Rajši imam bedaka, ki me razveseljuje, kakor izkustvo, ki me zagreni«. Ernest Hemingway pa je zapisal: »Če se nekoliko pomisli, so bili dobri ljudje vedno veseli«. Sicer ima prav Henrik Ibsen, ko piše, da sem pa tja dobro dene, če pomislimo na mračno stran življenja. Toda Albert Camus trdi, da kdor ustvarja, živi dvakrat.

SKA do sedaj še ustvarja! Ustvarja z veselim zaupanjem, čeprav stalno ima pred očmi mračne dneve, ki se morda prehitro bližajo.

T.E. Huxley je dejal: »Čas, katerega zobje spodjedajo vse drugo, ne more nič proti resnici«. Resnica je, da je SKA še živa. Nekoliko ostarela? malo okrnjena? delno ohromela? Morda. Ali pa: seveda, kako da ne! A ni ne zastarela, ne umsko ohromela, ne čustveno otopela, ne zaprta za novosti. In odprta je večni utopiji o življenju, ki bi naj se ne nehala nikoli.

MNENJA K OBČNEMU ZBORU SKA

Naša prva generacija takorekoč odhaja in z njo tudi njen čas. Prihaja nov čas in čas, ko mora vodstvo in delo v zdomstvu prevzeti druga in tretja generacija. To velja še posebej za SKA, katere namen je gojiti in predstavljati slovensko zdomsko kulturo in jo povezovati z ono v matični domovini.

Vprašanje je, v našem slučaju v Argentini, če so tukaj rojeni in tukaj doštudirani Slovenci sposobni, predvsem pa voljni nadaljevati delo svojih staršev iz prve generacije?

Prva generacija se je rodila in rasla, hodila v šolo in v mnogih primerih tudi diplomirala v Sloveniji; neposredno je doživela 2. svetovno vojno in prisostvovala aktivno ali pasivno revoluciji; ob koncu vojne in revolucije je bila prisiljena bežati iz domovine in zgubiti vse in iti na tuje, kjer je doživela strahotno tragedijo izročitve in množičnega poboja svojih sinov in mož; dve leti ali več se je morala potikati v negotovosti po begunskih taboriščih in končno emigrirati preko oceana v najdaljni svet. Prva generacija je na ta način nabita še s svojo mladostno srečno, idilično domovinsko preteklostjo, nabita pa tudi z grozotnimi spomini. Oboje je bila zanje izredna pogonska sila, s katero so, zlito s silno ljubeznijo do slovenstva, skušali na tujem ustvariti izgubljeno domovino.

Te in take pogonske sile mlajši Slovenci druge in tretje generacije nimajo, ker je enostavno niti ne morejo imeti. Oni so o vsem tem slišali pripovedovati svoje starše, tako o krasotah domovine in o mirnem življenju v njej, kakor tudi o grozotah, ki so jih doma in v begunstvu morali prestopiti; medtem pa so sami vase vsrkavali življenje in svet, ki je bil njim nova domovina. Jasno je, da je miselni in čustveni svet ter psihološki ustroj teh generacij drugačen in sile, ki jih proizvajajo, usmerjajo svoj pogon po značilnostih in po potrebah življenja v novi domovini.

Vprašam, kaj bi jih potem tako motiviralo, da bi si upali in hoteli prevzeti delo svojih staršev prve generacije? Rojeni so v zdomstvu, svoje otroštvo so doživeli v zdomstvu, v šolo so hodili in univerzo končali v zdomstvu, in čeprav jih je slovenska mati oddejila v svojem slovenskem jeziku, oni znajo, razumejo in čutijo, v našem slučaju, v argentinskem jeziku, ki je kastiljski. Če znajo slovensko, je to tako imenovana kuhinjska slovenščina;

mnogi znajo tudi gladko in lepo slovenščino in jo znajo tudi pisati, vendar, resnici na ljubo, da bi v slovenščini predavali, ali pisali znanstvene filozofske članke ali eseje, ali da bi lahko v slovenščini pisali ali pesnili, pa je njihova slovenščina nezadostna. Kulturno delo kot je urejanje kulturne revije kot je Meddobje, ali vodenje ustanove kot je SKA, je brez obvladanja knjižne slovenščine nemogoče.

Težko je z optimizmom misliti na prevzem zahtevnejših vlog v kulturni dejavnosti od strani druge in tretje generacije. In vendar se bo to moralo na nek način zgoditi.

Lahko jih navduši – in navdušenje so energije – ljubezen do staršev in njihovih želj, sanj in njihove doživete ljubezni do skupnosti, v katero so skupaj hodili, se učili, igrali, sodelovali, se s svojimi starši v njihovi ljubezni ter vrednotenju slovenstva srečno identificirali, vse to in zdaj še perspektive lepih povezav in doživetij v matični Sloveniji, vse to jih lahko vzpodbuja.

Kulturniki, ki ustvarjajo v univerzalnem jeziku glasbe, petja, gledališke umetnosti, posebno slikarstva in kiparstva in so s svojim udejstvovanjem že dolgo prisotni v skupnosti – kar lepo število jih je in so tudi dokazali svojo talentiranost – ne bi imeli posebnih težav. Težave nastanejo pri tistih, katerih ustvarjanje in organizacija zahtevata obvezno obvladovanje slovenskega knjižnega jezika, ki so ga v prvi generaciji mnogi dobro obvladali.

Rešitev problema slovenskega jezika vidim v naslednjem:

- a. Urednik in predsednik SKA mora ostati nekdo, ki slovenščino obvlada.
- b. Idealno bi bilo, če bi mladi kulturniki s talentom, bili pripravljeni iti v Slovenijo na študij slovenščine, kjer bi si poleg jezika pridobili tudi druge vrednote slovenstva, kot je globlje poznanje Slovencev in Slovenije. Slovenska država bo morala to omogočiti že iz svojih lastnih interesov.
- c. V primeru, da ne bi bil nihče iz kakršnega koli razloga pripravljen na daljšo odsotnost od doma, ki ga učenje jezika zahteva, bi jaz iskal v Sloveniji lektorja in prevajalca, da bi bilo omogočeno objavlanje revije ali glasila SKA.
- d. V slabšem primeru bi se omejil na občasno izdajanje zbornika SKA namesto Meddobja, ali pa bi se omejil na izdajanja Glasa; v zadnjem primeru, bi pa izdajal vsaj kulturno prilogo SKA v dnevniku Svobodne Slovenije (če bi le-ta prenehala biti strankarska, seveda!).

Velika prednost znanja slovenščine za tiste po svetu, ki pišejo v tujem jeziku je, da niso odvisni od prevajalca, odvisnost, ki ne more biti pesniku, filozofu ali znanstveniku v bodrilo. Čeprav ni nujnost prevajanja v slovenščino nobenemu v vzpodbudo in z ozirom na dejstvo, da je v današnji Sloveniji okoli 500 prevajalcev, med njimi vse več tudi iz kastiljskega jezika, obstoja realna možnost, da si mlada SKA oskrbi v Sloveniji svojega stalnega prevajalca in lektorja, s katerima bi SKA sodelovala v okviru državne kulturne dejavnosti. Tu bi SKA imela tudi prednost, da ne bi prevodi njenih objavljenih del bolehal na okorni arhaični slovenščini izpred 60 let, ki jo kritika v Sloveniji očita zdomcem, ki aktualne žive slovenščine ne znajo. Tudi bi se v sodelovanju s kulturniki in prevajalci v Sloveniji povečala doslej pomanjkljivo medsebojno poznanstvo in kulturna izmenjava, ki je bila doslej zelo revna (iz političnih ali ideoloških vzrokov).

Drug problem pri SKA je financiranje, ki ga sedanja vlada v Sloveniji obljublja ugodno rešiti. Predvsem pa obstoja problem usode v SKA objavljenih del. Baje je vse manj zanimanja za SKA med zdomci, da je naročnikov znatno manj in so redki, ki Meddobje sploh berejo. In baje gre med zdomce samo okoli 100 publikacij, dasiravno ni njih cena zdaleč tako visoka, kot so cene podobnih publikacij v Sloveniji. V Slovenijo se iz Argentine pošilja okoli 40 revij Meddobja, kar skupaj s prejšnjim podatkom načenja tudi vprašanje smiselnosti kulturnega prizadevanja samega in objavljanja. Prej je bil kriv emigraciji sovražen režim, ki je omejeval prejem emigracijskih publikacij na UDBO in na nekaj izbranih knjižnic kot je NUK, dočim pa je bil emigrantski tisk povsod drugje po Sloveniji ljudem prepovedan, nedosegljiv in neznan, da bi se zanj sploh mogli ljudje zanimati. In še dandanes ni najti emigrantskih kulturnih ali političnih publikacij nikjer, ne v izložbah knjigarn, ne v kioskih, kaj šele v krajevnih knjižnicah. Nastane vprašanje, za koga tolikšen trud v emigraciji in zdomstvu? Stanje izzveni samomorilsko. Tako stanje je porazno za vsakega kulturnega delavca, ki običajno – to je tudi značilnost med nami Slovenci – ne dobi ne plače, kaj plače, ne dobi pohvale za svoje delo, niti omembe ne, kaj šele, da bi žel kako priznanje. Izzveni, kot da je vse ničvredno, tako za zdomstvo kot za narod v Sloveniji.

Nova SKA bo morala torej na merodajnem mestu v Sloveniji izposlovati, da bodo publikacije SKA postale po vsej Sloveniji znane in potem tudi lahko vsem po Sloveniji dosegljive.

Pozitivno bi tudi bilo, da ne bi bilo v SKA kakšne domene med dvema ali tremi člani uredniškega odbora, ali da bi glavni urednik arbitrarno določal v smislu osebne ambicioznosti in okusa, kaj se bo objavilo in kaj ne. Idealno bi bilo, da bi izbiro vodila čim večja kompetentnost in pri tej interkonzulta že zato, ker imamo na razpolago hipno elektronsko komunikacijo in možnost internetnega odpošiljanja tekstov za ocenitev in izbor. Očitne ali prikrite cenzure naj ne bi bilo od strani katerega koli fundamentalizma, ki nas je v preteklosti pahnil v nesrečo.

V primeru, da ne bi bil za objavo na razpolago primeren material v slovenščini, bi raje objavil prevode prvovrstnih svetovno znanih umetnostnih ali znanstvenih spisov, ki jih v Sloveniji še nimajo. Važno se mi zdi v kulturi bogatiti, ne siromašiti. (Za primer navedem, da sem v preteklosti poslal SKA v svojem prevodu G. K. Jungov Epilog k njegovi svetovno znani knjigi Človeški tipi, ki jo je Jung na podlagi svojih psihiatričnih opazovanj in izkustev pisal in študiral 20 let in v Epilogu sintetizira vse dognano v obširni knjigi in navede prepričljive psihološke fundamente demokracije, ki bi komunistom v takratni Sloveniji lahko vzdramili totalitarno vest. Žal pa jo je razburil znanemu katoliškemu fundamentalistu pri KA in SKA, ki je objavo tega Epiloga odsvetoval... zaradi njemu dozdevnega relativizma, ki naj bi ga Jung v Epilogu učil, ko je res prav nasprotno. To je tudi primer prevajalčevega truda, izjalovljenega tako za zdomstvo kot za Slovenijo.)

Če bi pa spoznali, da smo se kot emigracija izčrpali, ali da nam realnost sveta, v katerem moramo živeti, ali pa se nam izplača živeti, ni več milostljiva da bi mogli še naprej izražati vrednote svojega slovenstva, nam v vsakem primeru ostaja možnost, da posredujemo Sloveniji kulturno bogastvo vsaj drugih narodov, kakor jih ti hranijo in arhivirajo v svojem jeziku, ki ga slovenski narod doma ne razume brez posredovanja prevajalcev. Vsaj možnost prevajanja nam ostaja v zdomstvu in v Sloveniji.

Glede izvolitve novega odbora oz. novega predsednika SKA se mi zdi potrebno, da bi kandidirali novi in mladi, sicer pa bi oddal glas za Dr. Katico Cukjati, dosedanjo predsednico, če bi ona hotela na tem mestu vztrajati. Zakaj? Ona spada že v precej osveščeno drugo generacijo, obvlada slovenščino in še marsikaj drugega in bi bila lahko mlajšim, katerih je bodočnost, v potrebno pomoč, vsem pa v korist.

PISMO UREDNIKU

Tehnični urednik *Meddobja*

g. Tone Mizerit

Spoštovani g. Mizerit!

Dovolite mi, da izrazim svoje mnenje o uvodniku arh. Marijana Eiletza v zadnji številki *Meddobja*.

Na hitro bi mogel reči: »Ne strinjam se z njim«. Rad bi mu pa na lep način odgovoril. Njemu in še komu drugemu. Kako bi to dosegel, je druga zadeva, ker mislim, da za kaj takega nisem bogve kaj usposobljen.

1. Ali je res potrebno zamenjavati ime reviji? Ne bódimo podobni tistim, ki so v domovini do nedavnega zlonamerno stalno spreminjali imena čemurkoli. Tudi ne tistim, ki hočejo ali popolno natančnost že v imenu, ali pa varljive evfemizme, kot je prišlo v navado zadnje čase: ne star, ampak v letih; ne debel, ampak močen; ne umrl, ampak preminul, odšel ipd. Če kaj je res izvirnega, pristnega in svojskega v naši reviji, je njeno ime: *Meddobje*. Seveda moremo govoriti o meddobju v kakršnikoli zadevi. Toda v našem primeru to ime nosi poseben prizvok. In še zdaj ohranja to veljavo! Zakaj? Najprej in najbolj zato, ker nisem čisto nič prepričan o tem, da je konec enoumja (oz. pravilneje: neumja) pomenil konec »meddobja«. Enoumje je trdoživo in se kot klop drži v javnih občilih, v šolskih knjigah, v vsakdanjem govorjenju in pisanju ...

O nekem novem Meddobju (ne: o Novem Meddobju) bi morali govoriti že dolgo let. In to vsaj zaradi spremembe vsebine: objava doktorskih disertacij iz Slovenije, četudi o argentinskih Slovencih; izvirne poezije v španščini, čeprav prevedene itn.

Visoko cenim »našega pesnika iz Tihega oceana«, a zaradi tega ne bom rekel, da je zadel, ko je predlagal novo ime »Obdobje«. Med vsako dobo so obdobja; na katero obdobje misli, oz. na obdobje med katerima dobama?

Sicer pa sprememba imena ne bo prinesla ne več naročnikov ne bralcev ne ustvarjalcev.

2. Takšne in podobne misli kot so arh. Eiletza sem že večkrat slišal. Zanimivo je, da tudi od sourednikov *Meddobja* Branka Rebozova in Vinka Rodeta. Ni napak, če si zastavljajo takšna vprašanja prav tiste osebe, ki so odgovorne za vsebino revije! Sicer vsaka primera šepa, a tako kot se vedno znova sprašujemo o marsičem (od vsakdanjih malenkosti do zadev vere in npravnosti), s tem še ni rečemo, da svoja mnenja ali prepričanja zaradi teh vprašanj ali dvomov potem tudi zamenjavamo!

3. Eiletz pravilno priznava, da danes nimamo več v svoji skupnosti toliko ustvarjalcev na najrazličnejših področjih kulture, kot jih je bilo včasih. Priznava pa tudi, da opaža »zadnja leta kulturno utripanje v mladih srcih druge ali celo tretje generacije«. Torej: pri čem ostanemo, kaj velja?

4. Sprašujem, kdo je kdaj napisal kakšno kritiko o ravni vsebine *Meddobja*, najsibo v domovini ali v tujini? In ne samo o leposlovnih spisih! Bódimó ponižni pa skromni in priznajmo, da se to **nikomur nikoli ni zdelo potrebno**, najmanj pa v domovini, kjer baje kar mrgoli strokovnih kritikov z vseh področij znarnosti in umetnosti (pa tudi neznanosti in neumetnosti)! **Kdo pa nas vzame zares?** Ministrstvo za kulturo, Urad za Slovence po svetu (potem pa nehajmo naštevati), in to **s tem, da dajeta delno podporo**. Tako, **kot jo dajeta tudi kakšnemu športnemu klubu ali prireditvi**. Morda kdaj kak poedinec katero zine ali napiše v osebnem pismu, a ne bo o tem pisal v kaki reviji in se podpisal – niti v *Meddobju* ne, četudi sem skoraj prepričan, da bi bilo *Meddobje* verjetno edina slovenska revija, ki bi si upala objaviti kaj takega, tudi skrajno negativno sodbo o njej sami ali njeni vsebini. Zakaj ne naprosimo nekaj strokovnjakov, da se razpišejo o tem?

5. Že do konca sem naveličan in preobjeden tistega večnega očitka, da pišemo starokopitno. Če primerjam izjave lektorice za slovenščino na UBA iz njenih prvih mesecev v Argentini s tem, kar je rekla po treh letih bivanja ob 46. obletnici Slovenskega doma v San Martinu, potem nismo tako strahotno arhaični. Tudi bivši veleposlanik mag. Grobovšek je v svojih »Razmišljanjih o Bajuklandu« izrazil podobno pohvalno mnenje. Seveda se naša izreka vedno bolj spreminja; toda če je bolj mehka,

je lahko bolj primorska, ne pa že zato romanska! Seveda se naš besedni zaklad manjša. Seveda naš slog postaja romansko zavit – kot da bi bral kak slovenski dnevnik. In tako bi lahko navedel še veliko drugih primerov-dokazov, kako naša slovenščina omaguje. Ali mar v domovini ne?

Nikakor ne verjamem, da bi bila današnja domovinska slovenščina »sočna«, kot kaže, da sprejema Eiletz. Meni se zdi strahotna mešanica angleščine, romanskih jezikov in jugoslovenščine. (Nekaj sem o tem napisal v zadnjem *Meddobju*.) Zame je tak jezik nova ne-slovenščina! V jezikih ni globalizacije! Kmalu bodo morali vsi tim. dekonstruktivisti in konstruktivisti in kolikor je še takih (neresnih) znanstvenikov priznati, da ni slovenščina to, kar danes izumljajo predvsem najstniki s svojimi ikoni in kraticami na »mobilnih« telefonih ali ob klepetu na medmrežju. Zakaj bi torej morala biti pravilna slovenščina tisto, kar so narodu navlekli v možgane v času neumja in jugoslovenarstva. Seveda zveni kot prevedeno iz nemščine »Kako vam gre?« (Wie geht es Ihnen?), toda Slovenci sprašujemo tudi s »Kako kaj?« ali »Kako je z Vami (ali s Tabo)?« in podobno. Do jugoslovenarskega dresiranja pod partijsko diktaturo noben Slovenec ni vprašal drugega: »Kako ste (oz. si)?« Če bi bili še nekaj let v jugosuzenstvu, bi gotovo rekali: »Káko ste?«

6. Bódimo resnicoljubni še v drugem pogledu! Ne mecimo na pomanjkanje gradiva krivde za to, da *Meddobje* ne izhaja vedno do časa! Resnica je v tem, da nimamo denarja za tisk, ker pač ni zadosti naročnikov, predvsem pa zato, ker navadno z zamudo zaprosimo za državno podporo!

Če bi pa res manjkalo gradiva, zakaj ne bi najprej mislili na to, da bi revija izhajala **samo enkrat na leto**. Toliko govorimo o nekdanjih boljših, bolj plodovitih časih. Pozabljamo pa na to, da *Meddobje* obstaja že 52 let, pravkar pa ni izšla prva številka 52. letnika, ampak šele 40.! To se pravi, da so težave vedno bile, nekaj let še hujše kot so sedanje.

7. Kje bi se končno revija tiskala navidezno ni tako važno. Toda če bi se doma, bi bila še manj dostopna za večino »zdomcev«. Če se ne motim, imajo »Slovenci po svetu« še zdaj večino med naročniki.

Kdo nam more zagotoviti, da bi *Meddobje*, ki bi izhajalo v domovini, imelo več sodelavcev in več naročnikov oz. bralcev? Sam sem prepričan, da ne. Večina kritikov bi revijo hitro vtaknila v kako družbo z *Ognjiščem* ali *Družino*...

Spomnimo se na to, kako malo časa je trajala *Slovenija.svet*, ki naj bi nadomeščala neprebavljivo *Rodno grudo*, čeprav je *Slovenija.svet* kar dobro kazala? Katera slovenska kolikor toliko znana, resna, solidna, pluralistična revija – če je sploh katera s temi oznakami – bi hotela iti »v španovijo« z *Meddobjem*? Ne pozablajmo, da nas doma javna občila – ne vem, če tudi javno mnenje – še zdaj gledajo malo postrani, če ne zviška! Bolje častno umreti, kot pa iskati nemogočih povezav z neko vsaj do sedaj zame neobstoječo revijo doma, ki bi bila pripravljena na kaj takega.

V domovini pod marksističnim vplivom namesto o pluralizmu rajši govorijo o multikulturizmu. Toda ta je v bistvu skrajno relativističen! V Evropski zvezi so se naveličali takega multikulturizma, ki navidezno dovoljuje vsakomur, da živi, kot se mu zazdi. Zato ne dovoljujejo mnogoženstva, zato so proti zapostavljanju žensk itn. Ali naj v Argentini pustimo našim prvotnim prebivalcem na severu (mokovijem, vičijem itn.), da naj še naprej pijejo okuženo vodo in naj jim še nadalje dojenčki ter otroci umirajo za tifusom? Poskusite zidati katoliško cerkvicco v kakšni islamski državi, ali iti po cesti s križem v roki, pa boste kmalu nehali biti zagovornik multikulturizma.

8. Brez vsake napačne ponižnosti si upam trditi, da je vsaj sedaj *Meddobje* od vsega zdomskega tiska najpomembnejša revija, ne le najstarejša. Ali smo res pripravljeni, da jo kratko malo zatremo? Če je prvi rod znal prenesti na svoje sinove slovensko ustvarjalno moč in silo, zakaj tega ne bi bil sposoben sedanji rod, ki nosi na svojih ramah breme *Meddobja* in še toliko drugih bremen. Morda nam primanjkuje iznajdljivosti. Morda nam manjka dobre volje, če ne do garanja, pa vsaj do resnega dela. Upira se mi, da bi mislil na evtanazijo in še manj na samomor – oseb in njihovih duhovnih izdelkov, kot je revija. Revije ne umirajo same od sebe. Navadno pa ne preostajajo z naročniki, temveč zato, ker imajo ustvarjalce, in na taki višini, da jim tudi mecenov ne manjka.

Vljudno pozdravljam.

Haedo, 23. oktobra 2006

JOŽE RANT

Jože Žontar
**KAZNOVANA PODJETNOST –
KLANJSKI TRGOVEC IN INDUSTRIALEC
FRANJO SIRC**

Nova revija, Ljubljana 2005

(199 strani, 24 cm x 15,5 cm)

V ZADREGI

Pred kratkim so mi poslali v dar to knjigo. Bržkone z namenom, da bi o njej kaj napisal. Zelo verjetno je kdo že kaj pisal o knjigi. Zato bo to bolj spis v zvezi s knjigo.

Ni mi lahko pisati o tem delu. In to iz več razlogov.

Najprej zato, ker so Nemci zaprli kranjsko gimnazijo in smo kot najstniki z Jožetom Žontarjem (tedaj: mlajšim) in mojim bratom Petrom vsako leto hodili v Celovec na dopolnilne izpite za gimnazijo.

Potem pa predvsem zato, ker je bil moj oče od leta 1926 v trgovski družbi Sirc-Rant s Franjem Sircem in njegovo materjo Magdo Rant vd. Sirc (st. 41). Žal Žontar ne pove, kdo je bil ta družabnik Rant, to se pravi, moj oče, ker bi ga bilo mogoče zamenjavati s kakšnim sorodnikom matere Franja Sirca. Magda Franchetti por. Sirc se je namreč po smrti prvega soproga 1899 poročila s kranjskim trgovcem Albinom Rantom. Čeprav gre za isti priimek, z Albinom Rantom nismo bili ne v bližnjem ne v daljnem sorodstvu in čigar rod je, kolikor mi je znano, izumrl. Zaradi pijančevanja moža Albina se je Magda Sirc ločila od njega, z denarjem iz stečaja (konkurza) pa je leta 1905 začela trgovino v nekdanji moževi trgovini (st. 21). Družba Sirc-Rant se je kmalu razšla, čeprav o tem Žontar ne piše nič. Če sem bil prav poučen, naš oče ni hotel v zanj zlagan stečaj (konkurz), zato je moral prevzeti vse dolgove; šele malo pred začetkom vojne je Vrhovno sodišče (Sedmorica) v Zagrebu razsodilo njemu v prid. (Naš ata je imel navado reči, da v »španoviji«, to je, v družbi, še pes crkne; to je bil eden njegovih razlogov proti

zadruham, ker so zaradi slabega posloводства njihovih upravnikov nekatere res zašle ali v težave ali celo na kant.) V knjigi ni nikjer povedano, zakaj se je družba Sirc-Rant razšla. Samo to, da je bila Magda poslovodkinja, dejansko pa da je dala trgovino v najem, dokler ni leta 1934 obrti odjavila (st. 42). Ko je Franjo Sirc v tridesetih letih začel misliti na svojo tovarno v vedno bolj tekstilskem Kranju – imenovanem včasih jugoslovanski Manchester –, je sprva mislil na družbo, a je misel opustil, ker da »so mu bile v opozorilo slabe izkušnje z družabništvom« (st. 67), ne pove pa, katere in zakaj! Vendar kaže, kot da je potem še večkrat delal v družbi in da se tudi stečajev ni rešil.

»ZGODBA O MOJEM OČETU«

Čeprav je to nekako uvodno poglavje, je zame najbolj pomembno. Napisal ga je sam dr. Ljubo Sirc. V tej zgodbi dr. Sirc prikazuje, kako je vedno bolj mogel razumeti očetov posel in kako je to omogočilo zmeraj boljši odnos do očeta. Vendar si po mojem zmotno očita, da je bil po njegovi krivdi njegov oče v ječi, mučen in da je prezgodaj umrl. Prepričan sem, da bi komunisti z njim ravnali enako, če ne še slabše, če bi v njem in njegovem očetu ne videli »koristnih budal« in začasno potrebnih »sopotnikov«.

Pravzaprav je vsa ta zgodba o očetu bolj zgodba o njegovem sinu. Zdi se mi neprecenljive vrednosti dejstvo, da dr. Sirc javno priznava, kako da se je kar naprej motil v enem ali drugem. Predvsem v tem, da je šel vedno znova komunistom na limanice – do predsedniške kandidature v že samostojni Sloveniji, ko ga je izigral Kučan in njegova klika. Ne vem, če je padel v past še kdaj potem, ker kar tako bi mu v Kranju ne dali častnega občanstva leta 2003! Zame je to dejstvo nekako potrdilo, kako da so v Kranju (skoraj) vedno bili na oblasti nasprotniki Cerkve, če ne naravnost njeni sovražniki ali zagrizeni antiklerikalni liberalci, in to tako pred vojno kot po samostojnosti, delno pa celo v dobi komunistične diktature, najsi so že bili liberalci starega kova ali marksoliberalci ali pa neka spojina obojih.

Dr. Sirc pripoveduje, kako je župan Pirc trpel, ko so leta 1935 prišli na vlado »klerikalci«, kot so jih imenovali vsi, čeprav bi bilo pravilnejše in pravičnejše, če bi jih imenovali »socialce« (zaradi družbene zavzetosti) ali »ljudske« (popularne, kar so bili) ali »narodnjake« (ker niso bili jugoslovenarji) ali kaj podobnega. Sirc piše, da je Pirca moral celo njegov oče tolažiti: »Lepo

te prosim, pusti vendar tudi klerikalcem, da so kdaj na vladi«. Še bolj pa da je potrla Pirca, ker so ga naslednjega leta odstranili kot župana – kot da bi bili v tem kaj drugačni ljudje kake druge stranke, vštevši liberalne. (Če kaj očitam Demosu, je to, da se ni upal ali ni znal pomesti z odločilnih mest vseh odkritih ali potuhnjenih pristašev prejšnjega režima, kot so to naredili z nacisti, fašisti in komunisti marsikje drugje. Tako pa znamo spet kmalu pasti pod kakšnega Putina.) Težko pa je Pirca razumeti in mu odpustiti njegovo tožbo »da se mu kaj takega v Avstro-Ogrski ne bi zgodilo« (st. 106). Seveda se je leta 1945 na svoj način maščeval ...

FRANJO IN LJUBO SIRCI PA DOMOBRANSTVO

Kranjski liberalci so bili liberalni v ekonomiji, ne pa politično-filozofsko. Ali drugače povedano: niso enako spoštovali vseh oseb niti jim niso priznavali enakih pravic. Najprej so zanje bili vedno »naši«, tako kot se zdaj redno izraža naš nepopisni predsednik argentinske države. Prav to enostranskost jim je očital moj oče, potem ko se je odpovedal najprej članstvu JNS za časa Orjune in Aleksandrove diktature; leta 1931 je vrnil še sokolsko izkaznico, čeprav je bil zastavonoša. Zaradi tega antiklerikalnega liberalizma je razumljivo, da Franjo Sirc ni bil za »radikalni antikomunizem domobranstva«, ki da ga je obsojal. Dr. Sirc sicer priznava, da je komunistično »ubijanje in zahteva po absolutni nadvladi pripeljala do domobranstva, toda domobranci so se zaradi boja proti komunizmu povezali z nacisti in jih je čakal poraz« (st.11). V Sirčevem izražanju je še mnogo posledic enoumja (neumja). Ne pravi, da so v skladu s haaško konvencijo domobranci sprejeli od Nemcev orožje za samooobrambo, ampak da so se povezali z nacisti. Kadar so se med vojno in revolucijo komunisti srečavali s fašisti ali nacisti za sporazume, so zmeraj rekli, da se pogovarjajo z Italijani in Nemci, ne pa s fašisti in nacisti!

V dopisovanju med dr. Sircem in bratom Pavletom ju je pogovor večkrat zanesel na domobranstvo. Npr., 11. 2. 1972 piše Sirc, da se doma komunizem krha in to predvsem zaradi vedno večjih razlik med njimi samimi; te razlike da je treba izrabiti, kar pa je mogoče le, če človek napada režim s stališča bivšega partizana in ne bivšega domobranca. (Res ne razumem takega nedemokratskega mišljenja, saj to pomeni isto kot naslednje: če hočeš napadati fašizem ali nacizem, moraš biti (ali si moral

biti) fašist ali nacist; če hočeš napadati Busha, moraš biti WASP (White, Anglosaxon & Protestant); če hočeš pri nas napasti predsednika, bi moral postati »človek K«; itn. Zame je to isto kot tuliti z volkovi! Prav tisto leto 1972 je dr. Sirc nehal biti član NO. Seveda bi nikdar ne mogel biti (markso) »demo-liberalni« predsedniški kandidat, če bi bil ostal član NO!

Sirc je 15. 1. 1982 pisal Pavletu, naj bi se lotil dela s pisanjem o vprašanju domobranstva. Nikoli mu ni niti na misel prišlo, da bi bila večina domobrancev naklonjena Nemcem. »Toda obenem sem imel za velik taktičen uspeh komunistov, da so Vas zrinili Nemcem v roke. To je bilo takrat pogubno (...) Niti danes se stvari še niso mnogo spremenile. (...) Tudi jaz sem mnenja, da med nacisti in komunisti vsaj Slovenci nismo imeli veliko izbirati, četudi /Sirc piše jugoslovensko: dasi/ tudi ne morem razumeti, zakaj vodilni Američani in Britanci niso malo bolj pomislili na to, kaj bo po vojni.« (Sirc tedaj še ni mogel vedeti, da so mislili, a v Angliji so prišli leta 1945 na oblast tedaj še socialistični laburisti, v ZDA so se pa skušali reševati 3. svetovne vojne in niso vedeli, kako nehati s sovjetsko ofenzivno politiko »rezanja salame«.) Dr. Sirc v istem pismu po mojem verjetno pravilno trdi, da se je polk. Vauhnik zmotil, ko je hotel staviti domobrance na razpolago zaveznikom za boj proti komunizmu, namesto da bi jih ponudil v boj proti Nemcem.

Pravzaprav je bilo pravkar navedeno Sirčevo pismo dolg odgovor in zagovor na Pavletovo pismo 4. 12. 1981. V njem je pisal Pavle sledeče: »Odkar berem Tvoje spomine, vedno mislim, da danes tako pišeš, kakor si takrat ne samo delal, ampak tudi mislil. Se pravi, odgovarjajoče tedanjemu času, brez naknadnih popravil in izboljšanj, kakor je pri spominih običajno. Zato sem vse doslej molčal ... Zdaj vidim, da sem ravnal narobe, kajti po pismih, ki jih prejeman ... vidim, da je Tvoje pisarjenje včasih netočno odn. nerodno izraženo, včasih pa celo škodljivo za zdomstvo in koristno za KP (npr. mnenje o domobrancih na str. 35 vol 4 t. 2 /South Slav Journal/) ... Ti se boš spomnil, kako sem se čudil, s kakšno potrebo si odšel iz NO. Dobro veš, da je isti NO, sicer v drugi zasedbi kot danes, 3. maja 1945 sprejel domobranstvo kot tako v celoti za Slovensko narodno vojsko ... Zato je danes zavračanje domobranstva precej podobno stališču Borisa Pahorja, ki sicer komuniste napada, čez OF pa ne pusti reči besede ...«

Kaže, da sta tako oče kot sin vedno iskala najbolj varne poti, to se pravi, biti na tisti strani, ki bo verjetno zmagala. Prav tako je sin sledil očetu v tem, kar je splošno človeška navadnaja: rešiti, kar se da. Njegov oče je rešil nekaj strojev pred Nemci, potem pa je upal, da nekaj reši tudi pod komunistično strahovlado. Razlika je v tem, da za zgolj ekonomske liberalce pač veljajo tvarne dobrine in gospodarstvo več kot človek – in v tem so si enaki s komunisti, saj imajo zgodovinsko in ideološko isti izvor! Zato se ni čuditi, da po drugi strani dr. Širc obsoja tiste, ki so si hoteli samo rešiti življenje, in so jih zato očrnili za izdajalce in kolaboracioniste. Ali v bistvu Franjo Sirc in dr. Ljubo Sirc nista bila kolaboracionista z najhujšim fašizmom, ki je po znanem sodobnem nemškem filozofu P. Sloterdijku komunizem? Priznati pa je treba, da se v zgodbi o svojem očetu vsaj v besedah dr. Sirc silno znaša nad komunisti.

DR. LJUBO SIRC, ČLAN NARODNEGA ODBORA (1965-1972)

Vedno sem se čudil, zakaj je moj brat Pavle pri dr. Kreku tako vztrajal, naj bi dr. Sirca kooptirali v Narodni odbor. Res se je dr. Sirc že leta 1958 sestal s škofom Rožmanom in dr. Mihom Krekom, dobro pa se je razumel z dr. Nacetom Čretnikom in Frančkom Sekolcem, ki je bil tudi član NO; vse to je razvidno iz dr. Sirčevega pisma bratu Pavletu 24. 2. 1958. Potem ko je Žitnik šel obiskat jugoslovansko ladjo, je Pavle prosil Srca (19. 5. 1963), naj se zavzame, da bi liberalna Slovenska demokratska stranka (SDS, slovenski del nekdanje JNS), zavzela enako stališče kot borci pri *Vestniku*. Sirc mu je v pismu 4. 6. 1963 odgovoril, da bo storil, kar bo mogel, a se mora znebiti očitka, kot da se puli za Žitnikovo mesto v NO, zato da bi on predlagal Sancina ali Žerjava. Prepričan pa je, da je **NO odlična ustanova, ki jo je treba ohraniti**. Dne 3. 1. 1964 piše Sirc, da se strinja s Pavletom o potrebi **reorganiziranja NO**, in dostavlja, da zato, ker da se zdaj giblje v ozkih mejah. Pevec (Bevc?) ga je spodbudil, naj bi kandidiral za mesto v NO, a prej bi rad spremembo zastopnika »naprednjakov« v NO, predvsem Drnovška. Dr. Sirc je postal član NO leta 1965. Ostal je pa samo nekaj let, ker se je kmalu premislil in leta 1972 odstopil. Kaj je bil vzrok? Morda delno poslanica NO leta 1972. Morda zato, ker ni mogel doseči hitrih sprememb splošnega mnenja nekoliko zaokostenelih članov NO, in to predvsem v svoji stranki SDS. Pavle mu je ob odhodu iz NO pisal (19.

8. 1972), da sta njega politično šolala Škerbec in Šmajd, oba »zunaj svoje klerikalne skupnosti, a sta jo razumela« in tudi pomagala, da se je držala skupaj. Tako bi moral Sirc ravnati v svoji stranki (SDS) in v NO. Če se stari med sabo prekljajo (kot v SLS Jurčec in Stare), v to mlajši rod ne bi smel zaiti. Zaradi načina Sirčevega pisanja v reviji *South Slav Journal*, pa je Pavle dr. Sircu na dan umora Fanouša Emmra, 4. 12. 1981, poslal nekaj opomb; npr., nekoč je Sirc zapisal, da bi bila Kulovec in Krek dobra samo kot občinska svetnika ... (Kakšno raven pa naj bi potem imel dr. Sirc, ki se je tolikokrat pustil prevarati, če izvzamemo menda zelo politično lastnost, da je mirno skakal iz enega tabora v drugega?)

SLOVENSKO SODSTVO

Dr. Žontar v *Zaključku* na primeru sodnega postopka proti Franju Sircu nekako mimogrede pokaže, kako nepravni so bili vsi »pravni« postopki v komunistični Jugoslaviji. Žal sem tudi iz lastne izkušnje prepričan, da je s tiste dobe v pravosodju ostalo še do sedaj malo več kot samo nekaj usedlin.

Vrhovno sodišče RS je leta 1991 dovolilo obnovo kazenskega postopka proti Nagodetu in drugim 14 obtoženim, med katerimi je bil tudi Franjo Sirc. (Seveda je v tem primeru šlo za bivše komunistične sopotnike in antiklerikalne liberalce, ne pa za škofa Rožmana!) A nov postopek sploh ni bil potreben, ker je javni tožilec obtožbo umaknil in je že maja 1991 sodišče razveljavilo zadevni kazenski postopek. (Medtem pa zahteve emigrantov po povrnitvi škode in popravi krivic trajajo že desetletja in jim ni še videti konca!). Žontar zaključuje, da je z razveljavitvijo sodbe bila dosežena sodna »rehabilitacija« Franja Sirca; da pa Franjo Sirc »zasluži, da se ga rehabilitira tudi družbeno in človeško« (st.171). Franjo Sirc je to »rehabilitacijo« zame vsaj delno dosegel z Žontarjevo knjigo o njem. Njegov sin, dr. Ljubo Sirc, je tako »rehabilitacijo« dosegel pred slovensko javnostjo tedaj, ko je mogel biti predsedniški kandidat na marksoliberalni listi, ali pa s častnim članstvom mesta Kranja. Sam pa najbolj ve, če je s tem kaj pridobil in koliko je morda izgubil.

O PRVIH POGLAVJIH

Ne bom se vtaknil v podrobnosti, posebno zato, ker mi je bolj poznano zgodovinsko ozadje in okolje dobe, ki jih popisujejo

prva poglavja. Tista, ki govorijo o trgovcu, bančnem direktorju, tiskarnarju in tekstilnem tovarnarju Franju Sircu, pa tudi o nekem, ki je hotel izrabiti turistične možnosti za nov hotel (st. 35-101). Seveda nimam na razpolago kakšnih zgodovinskih virov. Tudi nekaterih dogodkov nisem sam doživel. Toda v družinskem okolju s tolikermi obiski se je precej govorilo o vsem tem.

V posebnem poglavju piše Žontar o Franju Sircu kot **politiku** (st. 57-64). Vsaj iz tega dela knjige je jasno razvidno tisto, kar je bilo zame najbolj značilno za moje starodavno rojstno mesto: nadvlada liberalcev, predvsem tim. »žlahte«, to se pravi, župana Pirca in njegovih sorodnikov, med njimi njegovega zeta Franja Sirca. Žontar predvsem govori o Sirčevi družbeno zavzeti politični dejavnosti. Toda kdor je le malo poznal stanje v Kranju, je vedel, da je bilo treba biti liberalec in »nacionalen«, to se pravi, antiklerikalec in jugoslovenarski bolj kot jugoslovanski. In to so liberalci bili dolga leta! (Morda so še. Kako sicer razložiti povabilo predsednika RS, dr. Drnovška, »prestolonasledniku« Karadžordževićev na obisk Slovenije?) Dokler so bili liberalci in jugoslovenarji pri koritu, je šlo Sircu vse precej gladko, tudi in predvsem med Aleksandrovo diktaturo. Žlahta in »liberalni« podjetniki so pač pomagali drug drugemu in krili drug drugega. Zame je bila to mafija na oblasti, proti kateri se ni boril samo moj oče kot liberalec (in potem menda soustanovitelj zgolj gorenjske Gospodarske stranke), ampak tudi socialni župnik Škerbec, čeprav nista dobro vozila skupaj z našim očetom, ker je Škerbec pobujal vsakovrstne zadruge, npr. mlekarsko v Čirčah ali tekstilno Tezo ob izlivu Kokre v Savo. Franjo Sirc seveda po umoru Aleksandra ni hotel več biti kandidat. Deloval pa je še kar naprej v svojem krogu, predvsem sokolskem (st. 104).

ALI JE NASLOV KNJIGE PRAVILEN?

Moti me naslov knjige. Komunisti niso odžagali Franja Sirca, ker bi naj bil prepodjeten! Res je dr. Žontar zgodovinar – tako, kot njegov oče, ki je spisal odlično **Zgodovino mesta Kranja**. Zdi se mi pa, da je v mladosti živel v svojem svetu in ni poznal starega Kranja, razen morda iz knjig ali povojnih nezagodovinskih bajk ali po nekoliko pristranskem pripovedovanju dr. Sirca. Kar dr. Žontar popisuje, je »kranjsko« liberalno čaršijo (mešanico Nemcev, Poljakov, Čehov, Judov - krščenih

in ne), predvsem pa tiste kranjske stremuške predvojne liberalce, ki so iskali samo same sebe in svoj profit – zato pa so se potem šli OF-arstva ali še kaj hujšega (partijstva). Baje je nekdanji liberalni župan Pirc leta 1945 na procesiji Rešnjega telesa nosil pred procesijo rdečo zastavo; prej bi ga za hudiča in s traktorjem ne spravil h kakšnemu cerkvenemu obredu! A treba se je bilo pač žrtvovati za »našo« (osebno in strankarsko) zmago!

INDUSTRIJSKI RAZVOJ IN DRUŽBENI ZASTOJ

Tako dr. Sirc kot Žontar poudarjata, da je industrijski razvoj Kranja prinesel malo več možnosti za delo in s tem manj revščine po deželju in manj odhajanja v tujino s trebuhom za kruhom. Zato celo navajata nekdanje komunistične prvake; npr., dr. Sirc bivšega kranjskega komunističnega župana (predsednika mestnega sveta) Acija Puharja, ki pa je o tem pisal šele leta 1998, da je razvoj industrije v Kranju pomenil »konec vaše revščine in konec izseljevanja v Ameriko«.

Jasno je, da v prostotrnem gospodarstvu podjetniki plačujejo različne plače. Navadno so posebno opazne razlike med manjšimi in večjimi podjetji. Na splošno večja podjetja plačujejo bolje (razen v Argentini), a razlike niso pomembne. Tudi v Kranju so manjši tovarnarji plačevali manj, toda razlika med dnevno plačo je bila previsoka: leta 1935 je Jugočeška plačevala 35,48 dinarjev na dan, Textilindus (lastnika Artur in Dora Heller, pok. člana slov., skupnosti v Argentini; slika na st. 93) 34,80 dinarjev – da ne omenjam drugih –, medtem ko sta slovenska podjetnika Božič (z lepo vilo in razkošnim življenjem) in Sirc plačevala po 21,51 in 23,69 dinarjev na dan (st. 83)! Nedvomno je res, kar piše dr. Ljubo Sirc, da so njegovi starši trdo delali, večkrat pozno v noč in pogosto z nemalimi skrbmi. Kdo pa ni tako delal, če je hotel obstati? Vendar so si mogli privoščiti marsikaj, kar vsem drugim ni bilo dano – ne delavcem ne uradnikom ne učiteljem ne obrtnikom ne trgovcem in niti ne svobodnim poklicem (st. 103-112).

Menda je tako res nastalo 6.000 delovnih mest, od katerih naj bi jih bilo v Sirčevi tekstilni 250. Nekaj je, a res ni veliko v primeri s tedanjim številom prebivalstva na Gorenjskem ali celo samo v bližnji okolici Kranja. Bilo je res malo več dela. A bilo je tudi veliko revščine! In komu je to hodilo prav? Seveda komunistom! Odtod stavke v tridesetih letih, za katerimi je bila partija. In vendar so stavkarjem pomagali celo moji starši

s hrano in denarjem. Ata je bil pač pristen liberalec, a ne antiklerikalec niti jugoslovenar niti stremuh za denarjem in oblastjo, še manj pa sebičen. Moji sošolci v razredu C (ne v mestnem A), kamor so nas pošiljali starši, nikoli niso videli belega kruha – razen kadar sem jim ga prinesel jaz. Skoraj nikoli niso mogli jesti ne mesa ne sadja, poznali so samo krompir, gobe pa fižol in so imeli temu primerno prebavo.

Ali je bilo pod družbenim in celo narodnostnim vidikom res bolje za te ljudi in za kasnejši slovenski rod, da niso šli njihovi starši s trebuhom za kruhom v Ameriko? Mogoče so se rešili vaške revščine, ne pa nezadostne hrane, starih in večkrat podarjenih oblek ter obutev, predmestnih podčloveških bivališč, nezadostne družbene oskrbe itn. Tako borno življenje je mnoge potem zavedlo naravnost tja, kjer jih je hotela partija: sprva so oboževali nacistični družbeni red in hrepeneli po njem, česar ne moremo tajiti, in o katerem so jim toliko govorili celo komunisti, ali pa so začeli sanjati o Sovjetskem rajju, o katerem so jim na ušesa pihali komunisti. V tistem rajju je pa še sedaj, posebno pod Putinovo diktaturo, zmeraj več bogatašev kot kjerkoli in vedno več revežev – tako kot na Kitajskem, na Severni Koreji, Kubi, Venezueli itn.

KONČNA SODBA O KNJIGI?

Že sem omenil, da knjiga ni samo »rehabilitacija« Franja Sirca, temveč mu je skoraj spomenik, ki ne povečuje le podjetnika, ampak tudi njegovo družinsko, družabno in društveno življenje. Čeravno po mojem ne toliko družbenega, ker mu je čuta za kaj takega pač primanjkovalo. Če je knjiga »rehabilitacija« in knjižni spomenik, je to zlasti zasluga dr. Jožeta Žontarja, ki je znal prikazati tako podobo. Sodim, da s precejšnjo pomočjo po pripovedovanju dr. Ljuba Sirca.

Vendar se mi zdi najbolj pomembna »Zgodba o mojem očetu«. Zato, ker gre kljub vsemu za osebno pričevanje dr. Ljuba Sirca in v marsičem za njegov sicer pozni »mea culpa«. Tako postane vsa knjiga dr. Žontarja zelo odkritosrčen spis o Franju Sircu in dr. Ljubu Sircu.

Haedo, 25. oktobra 2006

JOŽE RANT

Silvin Eiletz SKRIVNOST KOMINTERNE

Mohorjeva družba, Celovec, 2006

(253 stran, 27 x 24 cm)

Kar sledi, ni ne kritika ne komentar zgoraj omenjene knjige. Je samo poskus čim krajše predstaviti tega pomembnega dela. Kljub temu si bom mimogrede ali na koncu dovolil nekaj pripomb.

UVODNO POGLAVJE

Z mojega filozofskega vidika se mi naslov ne zdi pravilen. Skrivnost je nekaj, kar tostransko nikoli ne bomo mogli doumeti in razložiti! Nekaj drugega je tajnost, tajna ali morda zakritost, ki jo bo človeški um prej ali slej mogel spoznati, obrazložiti, dokazati. Če bi mi kdorkoli hotel razložiti kako skrivnost, potem bi ga vsaj jaz ne poslušal oz. ne bral. V nekem svojem spisu sem razlikoval med skrivnostjo in skrívnostjo (z naglasom na i); sprejel bi torej naslov »Skrívnost Kominterne«, če bi bil ta izraz v splošni rabi. Res je, da se na splošno izraz skrivnost uporablja v pomenu nečesa še nepoznanega in nerazloženega. Če bi hotel vse zadovoljiti, bi bil lahko avtor naslovil knjigo »Skrivnostnost Kominterne«. Sicer E. že v prvi vrstici začetnega poglavja govori o »skrivnostnosti«, kar potem pojasnjuje kot prevod iz fr. »un halo de mystère«, v šp: bi bilo »un halo de misterio«, slovensko pa morda »zavito v skrivnost« oz. bolje »zavito v tajnost«. E. govori o skrivnostnosti »v glavnem zato, ker so bili ruski arhivi popolnoma zaprti«. Zame v tem primeru izraz »skrivnostnost« pomeni bolj konspirativnost ali zakonspiriranost, v pomenu nekdanje mladčevske, po mojem skromnem mnenju ne resnično demokratične in katoliške miselnosti.

Eiletz (odslej E.) v začetnem poglavju pod tem naslovom govori o »Stanju problematike« (13-14) in o »Paranoji sistema« (14-17)

ter vključuje »Uvod« (17-24). Knjigo samo je razdelil na troje: 1. Stalin si prilasti Kominterno – Nad njo je budno oko GPU; 2. Burna dogajanja v Kominterni 1939-1941; 3. Sovjetska tajna obveščevalna služba. Delo ima tudi dva »Dodatka«: 1 »Filozofsko in ideološko legitimiranje komunizma«; 2. »Internalizirani refleksi bojazni in podzavestna samokontrola pri Rusih« in »Na očeh KGB-ja«. Sledi »Imensko kazalo«, »Kratice« in »Viri fotografij«. Delo spremljajo številne fotografije omenjenih oseb.

Že tukaj bi imel dvoje pripomb: **Prvič**, jaz ne bi govoril o filozofskem legitimiranju komunizma, temveč o poskusu filozofskega legitimiranja; kar zadeva legitimacijo ideologije v marksističnem pomenu, ni potrebna nobena legitimacija, saj se sprejme vse, kar odloči partija. **Drugič**, namesto »Na očeh KGB-ja«, bi rajši videl »V očeh KGB«; najprej zato, ker »na očeh« ne zveni slovensko, potem pa, ker mi ni všeč nemško izgovarjanje črk in odtod sklanjanje kratic: Ka-Ge-Be-ja. To se mi zdi tako smešno-neumna izreka kot »en-o-be« za NOB, posebno še, ker potem pišejo »NOB-ova« in ne »NOB(en-o-be)-jeva«. Doslednost res ni bila nikoli svojska komunizmu, kot tudi ne logika, saj se je vse dogajalo po psihosocioloških sklepih »partijstva«, to se pravi, po odločitvah njenih občasnih glavnih vodij, ne torej v skladu s kakimi splošnimi logičnimi zakoniki.

E. v glavnem nahaja **dve vrsti virov** za svoje delo: 1. potem ko so leta 1991 v Moskvi začasno odprli tajne arhive, ki so jih pa spet zaprli že leta 1994, se je svetovna javnost mogla seznaniti z dogodki v letih sovjetsko-nacistične kolaboracije (1939-1941), in to predvsem z zbirko **brzobjavk** (E.: telegramov) **Kominterne Moscou-Paris-Berlin (2003)**. Uredniki te zbirke trdijo, da te brzobjavke dokazujejo, kar je bilo sicer že splošno znano: ni mogoče razumeti zgodovine evropskih partij, če se ne pozna Kominterne. Sourednik omenjene zbirke, dr. Bayerlein, je osebno izjavil E., da v moskovskih arhivih ni brzobjavk v zvezi z Jugoslavijo (st. 25) - Pripomba: V slovenščini ni treba govoriti o komunističnih partijah, ker se izraz partija uporablja izključno za komunistične »politične« stranke. 2. drug vir so bili za E. **francoski in nemški zgodovinarji, ki so sami raziskovali** v novo odprtih moskovskih arhivih.

Prva trditev, ki jo vzpostavlja E., je o **paranoji sovjetskega sistema**, to pa zaradi osebne Stalinove paranoje, ki da ji je bil podvržen zadnjih 20 let. (Pripomba: paranoja se je tedaj verjetno bolj vidno javljala, a paranoja nima samo duševnih, temveč tudi te-

lesne oz. biološke vzroke, je delno prirojena). Ta paranoja je pomenila, da je »sovražnik med nami«, odtod nezaupljivost, sumničenje, ovajanje, strahovanje in ubijanje. Središčna v vsem je bila povsod pričujoča »grožnja« (E. piše: »ubikvitarna«, izraz, ki ga uporablja večkrat).

V »Uvodu« pravi E., da bo v knjigi predstavil najpomembnejše dokumente, predvsem od poletja 1939 do jeseni 1941. Čeprav se brzojavke nanašajo na partije glavnih evropskih držav, si je E. vzel za namen predstaviti predvsem primer Francije, ker da francoski vzorec (model) prikazuje ozadje stalinistične kulture in razkriva »skrivnost« Kominterne.

Nato E. kratko predstavi vsebino svojega dela: popiše **razvojno gradnjo** (progresivno strukturiranje) Kominterne, dokler ni dobila dokončne oblike v boljševidaciji, leta 1934 pa v izenačenju Kominterne s Sovjetsko partijo. »Politika političnih kadrov« kaže na skupek življenjepisnih vprašanj, na katera so morali odgovarjati vsi člani partije, s čimer so partiji »predali svojo osebno tajnost«. Ta **splošna kontrola** je bila »totalna« in je dosegla vrhunec leta 1945, v stalinističnih državah pa je ta sistem bil v veljavi še nekaj desetletij po Stalinu. Konspirativnost Kominterne (oz. skrivnostnost po E.) se je posebej pokazala s kriptogrami, za katere je Kominterna imela usposobljene osebe s knjigami kod (ne kodov!) oz. šifer. Poleg tega je Stalin **povezal Kominterno s sovjetsko varnostno službo** (GPU oz. NKVD) in njeni agenti so delovali v vseh drugih partijah.

Stalin je hotel svojo **oblast** (E.: domeno) **utemeljiti**. Najprej »filozofsko«, za kar je našel podlago v dialektiki. Ker pa je uvidel tudi nevarnost dialektike, jo je »izvotlil« s tem, da ji je odvzel svojstvo in moč zanikanja (E.: negativitete), s čimer je bil prepričan, da bo zavaroval vzpostavljeni režim pred kakršnokoli kakovostno spremembo. S tem v zvezi je pomembno Stalinovo (?) delo *Priročnik zgodovine komunistične partije (boljševizma)* iz leta 1938, katerega del je spis »O dialektičnem in zgodovinskem materializmu« (ki so ga v Sloveniji vedno znova ponatiskovali, celo po Stalinovi smrti). Leta 1950 je Stalin objavil »Lingvistična pisma«, s katerimi je spremenil Marxov nauk o temelju (bazi) in nadgradnji (superstrukturi): za Marxa je važna le baza, po Stalinu pa se v socializmu spremeni odnos med temeljem (h kateremu spada partija) in nadgradnjo, tako da nadgradnja postane mogočna dejavna sila, ki preoblikuje temelj. S tem je Stalin hotel marksistično legitimirati spremenjeno in spremenljivo komunistično partijo.

Kominternna je bila ustvarjena kot svetovna stranka za izvedbo revolucije. Kominternna je v vseh letih od 1919-1943 imela natančno določeno politično usmeritev, ki pa jo je zaradi zgodovinskih premikov morala stalno spreminjati. Ko so se v času ljudske fronte (1934) upi na revolucijo oddaljili, je Kominternna svoj revolucionarni zagon prenesla na notranjo prenovo, to se pravi, odstranitev »nezdravih elementov« iz partije. Glavna tri obdobja so bila naslednja: 1. ko je prišel leta 1933 na oblast Hitler, je partija zasnovala geslo o ljudski fronti, kateremu je leta 1934 dodala še antifašizem. 2. po sporazumu Hitler-Stalin leta 1939 je partija zavrgla geslo o antifašizmu in uvedla »boj proti imperializmu in kapitalizmu« (od tod v Sloveniji leta 1941 komunistična Protifašistična fronta-PIF), kar pa je potem partija spremenila v »boj proti lastnemu imperializmu« (odtod v Jugoslaviji boj proti predvojnemu režimu). Kominternni ni takoj uspelo povezati vseh partij, a vendar se je leta 1939 izkazalo, da so bile partije brezpogojno vdane Stalinu. Zaradi dvoličnosti moskovskih navodil je prišlo do globoke krize v francoski partiji: dnevnik *L'Humanité* je po nemški zasedbi hotel še nadalje izhajati in partija je skušala dobiti javno priznanje za obstoj in delovanje od okupatorja! 3. Ko so Nemci napadli SZ, je Kominternna spet spremenila geslo in se povrnila k antifašizmu. (V Sloveniji se je PIF spremenila v AF.)

PRVI DEL

Ima 7 poglavij: 1. tajne brzojavke v letih 1939-1941; 2. Stalinov poseg v Kominternno; 3. izenačenje Kominterne s Sovjetsko partijo; 4. podreditev Kominterne; 5. zakulisje Kominterne, ki je »od svoje ustanovitve vodila tajno vojno proti večini držav na svetu«; 6. Stalin se vmeša v Španijo, kar je pomenilo tudi »ognjeni krst« revolucije in čistk; 7. sklepi Kominterne in način njihovega obveščevanja (E.: transmisije).

V 1.pg. najprej E. spomni na to, da je prvo internacionalo ustanovil Marx leta 1864 kot svetovno revolucionarno stranko; druga, socialistična internacionala je bila ustanovljena leta 1889, a se je razbila ob izbruhu 1. svet. vojne; tretjo, Komunistično internacionalo (Kominternno) je ustanovil Lenin leta 1919, tudi kot svetovno revolucionarno stranko. Zato je razumljivo, da je bila Kominternna ves čas svojega obstoja »obdana s skrivnostnostjo« (konspirativnostjo). Vendar so se delavske organizacije že leta 1921 približale socialdemokratom. Lenin je zato izjavil, da na

revolucijo ne smejo čakati, temveč jo je treba organizirati. (Da to ni bilo v skladu z Marx-Engelsovo teorijo o »nujnem« /samo/ razvoju, mu je bilo malo mar.) Lenin je bil prepričan, da je za revolucijo najboljša država Nemčija. Poslal je v Nemčijo svojega ožjega sodelavca, Poljaka Radeka, a nemški desničarji, posebno nacionalsocialisti, so prešli v napad, predvsem proti socialdemokratom (ne: socialni demokraciji!). Boljševiki so zato sklenili, da se vtaknejo v nemške zadeve. Radek, ki je spadal v Trockijev krog, se je uprl, da bi nemško partijo pozvali k akcijam proti »fašistom«. CK je potem hotel, da bi nemška partija napadla nacionalsocialiste in si tako pridobila socialdemokrate. Ker je bil julija 1923 Lenin že smrtno bolan, je trojka Zinovjev-Kamenjev-Stalin delala na tem, da bi Trocki ne postal Leninov naslednik. Kmalu nato (kdaj?) je Zinovjev užaljen odstopil kot predsednik izvršnega komiteja Kominterne; označil je Stalina kot avtokrata in izjavil, da trojka ne obstoji več, temveč samo Stalinova diktatura. Sovjetski CK je odlašal odločitev za dan revolucije v Nemčiji in je šele 4. oktobra 1923 določil za dan oborožene vstaje 9. november 1923. V Nemčijo bi morali poslati štiri tovariše, med katerimi so Nemci hoteli predvsem Trockija. Stalin in Zinovjev sta preprečila potovanje v Berlin Trockiju in njegovim tovarišem, s čimer je prišlo do odkritega notranjega spopada, v katerem so vrgli vse trockiste z vodilnih mest. Trocki se je zaman pritožil na CK. Nakopal pa si je trajno Stalinovo sovraštvo: Stalin je potem izrabljal »trockizem« za to, da se je iznebil drug za drugim vseh svojih resničnih ali umišljenih nasprotnikov.

Radeka so poslali v Nemčijo, kjer je nastopal kot vodja nemške partije. Kmalu pa je moral priznati, da partiji niso zadostno pripravljene za revolucijo. Ker je postalo očitno, da so s tem izgubili ugoden trenutek za vstajo, je nemška partija začela iskati krivce. Trocki je izjavil, da je krivda v slabotnosti vodstva nemške partije, nemški partiji pa so najprej vrgli krivdo na svojega voditelja Brandlerja, ki so ga za stalno poslali v Sovjetsko zvezo, po posvetu trojke z levim in desnim krilom nemške partije pa so predali nemško partijo levemu krilu (Ruth Fischer). Plenum CK ruske partije je potrdil Stalinovo in Zinovjevo stališče, s čimer je bila poražena opozicija, ki jo je predstavljal Trocki. Ta je sicer govoril o »degeneraciji boljševiškega vodstva«, medtem ko so voditelji ruske partije videli vzrok za neuspeh revolucije v Nemčiji v raznih »deviacijah« (tipično boljševiški izraz!), s čimer je teza o »sovražniku med nami« postala važno geslo, ki je pripomoglo k zmagi Stalinovega totalitarizma. Radeka so poslali na Sun-Jat-

senovo univerzo, visoko šolo za kitajske revolucionarje, kjer se je Radek naučil kitajščine, postal rektor te univerze in strokovnjak za probleme Daljnega vzhoda. Stalin je kasneje hotel Radeka ob sebi kot »mojstra za tajne naloge«. Radek je sicer kmalu prestopil v Trockijeve vrste kot strokovnjak za mednarodne odnose, a je bil tudi med prvimi, ki se je tako vdinjal diktatorju, da je napadel »bando Trocki-Zinovjev«. Kasneje so tudi njega zaprli, a je bil med redkimi, ki ni bil obsojen na smrt, pač pa je bil menda umorjen v gulagu, ko so zaporniki v njem spoznali svojega nekdanjega biriča.

2. pg.: E. kratko popiše čistke v letih 1925 do 1928, »elastične preobrate« Kominterne zaradi zgodovinskega okolja in temu ustrezna Stalinova navodila (E.: direktive), potem pa prikaže sklepe III. Kongresa Kominterne leta 1921, ki je razglasil »enotno fronto«, s čimer da se je končala revolucionarna doba od leta 1917.

Pomembno je **3. pg.**, ki pripoveduje, kako je Stalin izenačil Kominterno s Sovjetsko komunistično partijo. Že leta 1924 je Stalin prodrl v Internacionalo in v njej uvedel boljševizem. Najprej tako, da je partije posameznih narodov izenačil s sovjetsko partijo z uvedbo »vzporednih struktur« in »odločujočih instanc«. Nato pa je vsem partijam dodal še kontrolne aparate. Po E. sta pomembni dve zgodovinski prelomnici: **boljševizacija Kominterne** leta 1924 in **stalinizacija Kominterne** leta 1934 (st. 47)¹. E. popiše šolanje v Moskvi, »obdano s skrivnostjo«, nato pa predstavlja naslednje direktive Kominterne: razred proti razredu (1928); antifašistična ljudska fronta (1934); Stalinova zvijača z »ljudsko fronto« (1934). Zakaj zvijača? Kljub navidezni odprtosti k Zahodu, je Stalin (po izjavah gen. V. Krivickija) globoko preziral demokratske narode in je od Hitlerjevega vzpona na oblast leta 1933 iskal možnosti za povezavo z Berlinom. Zato je Stalin postajal bolj ustrežljiv, čim bolj napadalen je postajal Hitler. Na tajni japonsko-nemški dogovor proti Kominterni, ki ga je Stalin imel samo za nemško mahinacijo, je odgovoril s pozivom svojim nekdanjim sovražnikom (socialdemokratom, konservativcem in liberalcem na Zahodu), naj

1. Na tej st. op. 62 govori E. o Slovcu Josipu Kopiniču (1911-1996), članom partije od 1931, ki da je bil edini jugoslovanski komunist z velikim ugledom v Kominterni in osebno pri Stalinu. Po E. naj bi bil edini visoki jugosl. kom. funkcionar, »ki si rok ni imel umazal (sic!) s prelivanjem krvi«. A priori se mi to zdi nemogoče, če je bil res ozek sodelavec Stalina in je Titu še pred vojno dvakrat rešil življenje: čeprav sam ni moril, je bil kot »ožji sodelavec« vsekakor moralno sokriv!

se pridružijo »ljudski fronti«, Sovjetska zveza (SZ) pa je vstopila v Društvo narodov. Antifašistično gibanje je postalo precej močno in je mnogo pripomoglo pri povečanju vohunstva v prid SZ. (Posledice tega smo čutili protikomunistični Slovenci že med vojno, predvsem pa po njej!) Vendar Stalin ni hotel pretrgati stikov z Nemčijo, niti tega niso hoteli ne nemški generalni štab ne nemški industrialci (st. 54). Zato pravilno poudarja E.: »Zvijajača z ljudsko fronto je bila najpomembnejši uspeh Kominterne« (ib. 54).

Ker je francoska partija postala najmočnejša, predvsem »v rdečem pasu okrog Pariza«, in ker so bili v vladi pripadniki ljudske fronte, je leta 1936 prišlo do novega preobrata: francoska partija je postala vzorec za vse druge partije. Na volitvah v zakonodajno skupščino leta 1936 je fr. kom. partija (po zaslugi tajnika Thoreza in nadzornika Kominterne Frieda) dobila skoraj poldrug milijon glasov, s čimer da se je število partijskih poslancev zvišalo na 72 (st.57: E. v elektronskem pismu to popravlja in pravi, da se je to zgodilo leta 1934.) S tem pa je nastalo vprašanje, ali naj partija stopi v koalicijo s socialistom L. Blumom; končno je Kominterne odločila, da naj fr. partija ne stopi v vlado.² Ker se je Stalin bal, da bi mu fr. partija ušla iz rok, ji je postavil na čelo nadzornika češke narodnosti, Frieda. Ta je deloval skrajno konspirativno in čim bolj anonimno; hotel je »Biti nihče, tisti, ki ga ni ...« (st. 59) Tajnost »konspirativnega delovanja« je imela absolutno prednost. Moskva je seveda nadzorovala Frieda in njegove metode. Togliatti ga je obsodil, da ni previden in da policija gotovo ve za vse njegovo delo. Friedu sta pomagala Henry Robinson, oficir Glavne direkcije obveščevalne službe (GRU), in Münzenberg, ki pa je prelomil s Stalinom in bil zato likvidiran.

Medtem se je stalinizem utrjeval z ustvarjanjem »ozračja sumničenja« in iskanjem razrednih sovražnikov. V takem okolju se je pojavil eden najbolj učinkovitih pojavov za okrepitev oblasti: **ovadbe** (denunciacije). K temu je partija svoje člane navajala že od leta 1929, in sicer ne samo na ovadbo dejanj, temveč tudi zgolj

2. Tudi jugoslovanski komunistični voditelji so se leta 1936 z Dunaja preselili v Pariz (sekretar Milan Gorkić, Rodoljub Čolaković, Sreten Žujović, Josip Broz Tito in Franc Leskošek). Gorkića so leta 1937 poklicali v Moskvo, kjer so ga zaprli in obdožili, da je angleški vohun. Ves CK KPK je bil suspendiran in vsi njegovi člani so morali ostati v Parizu na razpolago Kominterne.

sumničenja. To je povzročilo pomembne spremembe v duševnosti članov partije, vplivalo pa je tudi na celotno družbo, ki so ji vcedili v možgane prepričanje, da je SZ obdana od sovražnikov, ki jo bodo vsak čas napadli. Z zapori in obsodbami se je to mnenje samo še potrjevalo. Npr., samo v čistki leta 1933 je bilo 457 obtoženih; kdor se je hotel rešiti, je moral napraviti kritiko samega sebe.

V precej dolgem in zanimivem **4. pg.** (63-105) popisuje E., kako si je Stalin podredil Kominterno. E. najprej vzpostavi, da je Stalin »podredil interese narodnih partij interesom Sovjetske zveze«. (KPJ in KPS sta prva leta vojne in revolucije zelo poudarjali, da je treba pomagati Sovjetski zvezi!) To podrejenost dokazuje E. s številnimi primeri; npr., s 4. direktivo (Stalinovim diktatom) so morale vse partije leta 1939 opustiti politiko antifašizma in se uvrstiti s fašizmom proti imperializmu; s 5. direktivo leta 1941 pa so morale spet sprejeti geslo antifašizma in braniti »prvo domovino socializma«. E. nato s konkretnimi primeri prikazuje, kako je leta 1934 tajna policija GPU oz. NKVD delovala v osrčju Kominterne (64-66). Omenja ovaduhe Kominterne (66-68), med njimi Tita (67-68): srbski zgodovinar Pero Simić je leta 1990 objavil dokumente, ki dokazujejo, da je Tito kot Stalinov agent izvedel čistke nad stotinami članov svoje partije. Tito je stalno ogrožen leta živel v Moskvi in doživljal Stalinovo paranojo. V Jugoslaviji je Tito posnel stalinizem in uvedel isti policijski sistem; od tod E.-eva trditev: »Nikakor ne smemo misliti, da je bil Titov prelom s Stalinom tudi prelom s stalinizmom« (68). Zato so bili glavni likvidatorji v Jugoslaviji tisti, ki so se šolali v Moskvi: najprej Ivan Karavainov, nato Milovan Djilas, potem pa Ivan Krajačić in Matija Maček-Ivan.

Z ustrelitvijo krvoločnega stalinista Kirova je 1. decembra 1934 Rusija stopila »v dobo intenzivnega in sistematičnega terorja« (68), kar opisuje E. kasneje (70-72 in 84-86; o čistkah v Rdeči armadi, posebno o aferi z maršalom Tuhačevskim, 86-90). Najprej so leta 1935 umorili dva stara boljševika, češ da sta onadva sodelovala pri umoru Kirova, potem pa so se začele krvave čistke, ki so trajale od leta 1936 do leta 1938. Vodil jih je šef NKVD Ježov, ki je »izpeljal v časih miru najbolj krvavo politično preganjanje v evropski zgodovini« (70). Stalin je vzpostavil popolno kontrolo kadrov (74-75), pri čemer je opaziti svojevrstne psevdo (laži ali pa) -verske obrede (75-78), npr. odpuščenje kazni (odpust greha) zaradi avtokritike (spovedi) ipd. Partije so morale nadzorovati celotno življenje svojih članov, s čimer so dosegle

popolno oblast nad njimi; to pa je mnoge komuniste privedlo tudi do »razcepa osebnosti« (78-79).

Razumljivo je torej, da so nekateri pomembni kadri Kominterne pričeli dvomiti o Stalinu in so prelomili z njim (79-81): Münzenberg, Reiss, Krivicki. V Parizu so bili obdolženi trockizma Ferrat, Faz, Purman, Kagan.

Tipičen pojav v stalinizmu je bilo dejstvo, da je bil osumljen tudi tisti, ki je kontroliral ideološko in politično čistost drugih ter sodeloval pri odstranitvi »krivovercev«. Tako se je zgodilo z velikim inkvizitorjem A. Martyjem, ki so ga leta 1952 izključili iz francoske partije in sodili kot navadnega policista. V zvezi s tem E. govori o dveh agentskih mrežah v Parizu: Point 20 in Aparat Münzenberg (81-84)

Sledeč Krivickiju popisuje E. grozeče stanje v Moskvi leta 1937 (91-93), o katerem je Krivicki zapisal, da so »eksekucije« (komunistični evfemizem za umore) njegovih dolgoletnih tovarišev naredile nanj tak vtis, »kot da bi se nad menoj zrušila streha Rusije z vso sovjetsko zgradbo« (92). Kako zamotane so bile vo-hunske zveze (stalinisti, ruski emigranti, Nemci itn.) in njihovo delovanje, nam nazorno prikaže podnaslov o dveh Stalinovih agentih v vlogi nemških oficirjev (93-94). Naslednji podnaslov govori o Parizu kot središču Stalinovih agentov, pa tudi kot središču opozicijskih gibanj (94-96). Na tem mestu prepisuje E. popis Ruda Jurčeca o ugrabitvi gen. Kutjopova (*Skozi luči in sence* - 1914-1958, 2.zv., Bs.As. 1966, 25 sl.). Krivicki je odkril, da je bil glavni krivec za čistko sovjetskih vojaških poveljnikov gen. Skoblin, ki je bil dvojni agent, Gestapa in GPU (96-98), za vso prepletenostjo dogodkov pa je bil GPU (98-99). Stalin se je tedaj že pripravljaj na dogovor s Hitlerjem, Gestapo pa je izrabil priložnost, da je obglavil Rdečo armado. Množični poboji sovjetskih visokih častnikov so bili velik Stalinov zločin, ker je z njimi povzročil (E. opušča: delno) uničenje sovjetske vojske. Ob nemškem napadu na SZ so bili še živi ruski poveljniki izpuščeni iz gulagov in bili hočeš-nočeš vključeni v vojsko. (98-99)

V zadnjih podnaslovih tega pg. se govori o taki prevzgoji članov partije, s katero so jih usposobili za medsebojno uničevanje (99-101), in o usodi tistih, ki leta 1923 niso podprli Stalina (101). Potem E. piše o razmerju med sovjetsko varnostno službo in Kominterno (101-104), kjer prikazuje, kako zapletene so bile sovjetske politične in varnostne službe, in kako so se namerno njihove naloge križale: ČEKA, GPU, OGPU, GUGB, NKVD, INO, SGON, Četrti

urad Rdeče armije, NKGB, KGB, MGB. Za konec pg. (104-105) pribije E., da je Stalin vezal svoje agente in funkcionarje s tem, da jih je »kriminiziral«. To se pravi: zahteval je, da je nekdo izdal svojega prijatelja ali tovariša, ki naj bi bil potem »likvidiran« (spet komunistični evfemizem); a s tem je dosegel, da je tudi ova-duh sam postal zločinec, ker je obtožil nedolžnega. Zaradi tolikih čistk v partiji, Rdeči armadi, NKVD, Kominterni in državnem ustroju (aparatu) je 18. kongres sovjetske partije (KPSSRb) pomenil popolno zmago mogočnega diktatorja Stalina.

5. pg. Govori o zakulisju Kominterne in kako je ta (po Linderju in Čurkinu) »od svoje ustanovitve vodila tajno vojno proti večini držav na svetu« (106). V tej zadevi nahaja E. tri problemske sklope. Prvi je bil izbira ilegalnih aktivistov. Vsakega, še tako skrbno izbranega kandidata, je Kominternina imela za nezanesljivega (109). Druga zadeva je bila ilegalna konspiracija, za katero so izdelali posebna pravila. E. omenja 8 teh pravil; če jih primerjamo s tem, kar je bilo opaziti v Sloveniji že pred vojno in med njo, ne zaznamo skoraj nobenega odstopa od teh navodil (110-112). Tretja zadeva (112-113) so bili trije konspirativni organizmi Kominterne: Inozemski oddelek (INO), Oddelek za posebne naloge (SGON) in Oddelek mednarodne zveze (OMS).³

6. pg. (114-127) je zanimivo zato, ker se ukvarja s špansko državljansko vojno, v katero se je vtaknil Stalin, in je pomenila »ognjeni krst« revolucije in čistk. Navajam samo podnaslove: 1. edini popravek (funkcija) Kominterne je bil tedaj, da bi se z njenim vrvežem pozabilo na Stalinov molk; 2. nihče ni niti slutil, da pazi nanje GPU; 3. skrivnostni osebnosti iz Moskve (gen. Berzin in Staševski), ki sta delovali (»operirali«) za kulisami; sprva je bilo izbranih 6, a 4 so bili kmalu likvidirani, peti (Staševski) se je znašel v sovjetskih zaporih, šesti, Orlov, pa je ušel v ZDA, čeprav je bil glavni krivec strahotnih morij v Španiji, katerim so se brezuspešno zoperstavili celo nekateri drugi člani te misije, češ da se »naši agenti obnašajo v Španiji, kot da bi bila podvržena dežela«. (Mar ni bila?) 4. NKVD in GPU sta z likvidacijami strahovala španske borce; 5. Orlov je pobegnil v ZDA; sprva je zagrozil Stalinu, potem pa sklenil z njim neke vrste dogovor (molk za

3. E. piše v prvem primeru "oddelek" za "otdel", v drugem primeru izraz "oddelek" za "gruppa", v tretjem primeru pa "otdel" v slovenščini imenuje Sekcija. Če je prevod njegov, ni dosleden; če ni, bi moral označiti vir.

življenje); po Stalinovi smrti je napisal knjigo o stalinističnih grozodejstvih, a je zamolčal svojo glavno vlogo v njih. Orlova je v Španiji nasledil L. Eitingon, glavni odgovorni za poboje v Katynu. Podnaslovi 6. do 8. govorijo predvsem o gen. Sudoplatovu, ki je med vojno vodil oddelek za posebne naloge in bil priča vseh Stalinovih čistk; v svoji knjigi je opisal predvsem stanje leta 1938, ko se je rešil smrti, ker je bil odstavljen Ježov; spet je bil aretiran po padcu svojega šefa NKVD, Berija, leta 1953; izpuščen je bil avgusta 1968.

Krajše je 7. pg., ki poroča o sklepih Kominterne, in kako so jih sporočali posameznim partijam. V začetku 2. svetovne so se pretrgali stiki med Kominterno in partijami po raznih državah, z izjemo Nizozemske, preko katere je Kominternna sporočala svoja navodila britanski partiji. Septembra 1939 sta dobila Thorez in Tréand nalogo, da v Franciji organizirata povezalno ali zvezno središče (po E.: vezni center), toda zaradi varnosti se je francosko partijsko vodstvo umaknilo v Belgijo in tam je deloval ta vezni center pod vodstvom Čeha Frieda. Leta 1939 (ali febr. 1940?) je bil ustanovljen podoben zvezni center v Jugoslaviji; deloval je v Zagrebu pod vodstvom že omenjenega Slovenca Kopiniča. Kasneje je bil ustanovljen še drug center v Ljubljani za zvezo med Kominterno in italijansko partijo, ki ga je vodil Umberto Massola. (128-130). Vsak center je skušal biti čim bolj povezan s centralo Kominterne, kar pa je povzročalo notranja trenja. Vendar je bilo glavno načelo »tajnost«, ki jo E. spet primerja s stanjem novokrščencev – *secret d'initié* (130-131).

E. potem govori o kriptogramu Kominterne in njegovem razvozlavanju (131-133). Vsekakor pa so bili ti brzojavni stiki med partijami in Kominterno odločilno sredstvo za strogo nadzorstvo (kontrola) nad partijami (133-134).

DRUGI DEL

Nanaša se predvsem na dogodke v letih 1939-1941. E. razlikuje 5 obdobij. Vsako obdobje sestavlja po eno poglavje: 1. »šok« ob nemško-sovjetskem paktu, avgusta in septembra 1939; 2. normalizacija partij, oktobra 1939 do aprila 1940; 3. boj proti napadalcu ali pogajanja z njim, od aprila do septembra 1940; 4. poskusi dvolične igre, od septembra 1940 do junija 1941. Šele ob koncu 3. dela piše E. o 5. obdobju: antifašizem in patriotizem, od junija do decembra 1941, potem ko je najprej spet spregovoril o sovjetski

tajni obveščevalni službi. Kot uvod v ta del opiše E. najprej stanje problematike (135-136).

Prvo obdobje

Po popisu zgodovinskega okvira (137-138) predstavi E. četrto »direktivo« Kominterne (l. 1939). Iz brzojavk je razvidna manjša dejavnost Kominterne, pa tudi zmedenost in osuplost njenega vodstva zaradi pogodbe (E.: pakta) med Nemčijo in SZ. To vodstvo je skušalo podcenjevati posledice, ki jih bo pakt zahteval od partij (138-139); tako je še dan pred podpisom pakta razlagalo zблиžanje obeh držav kot sredstvo za preprečenje imperialističnih namenov Francije in Velike Britanije, da bi šli v vojno proti SZ. Vendar je Stalin molčal. Ko pa je Nemčija zasedla Češkoslovaško, je bila Stalinova rešitev zelo preprosta: tamkajšnja partija je zdrobljena in nepomembna. Ko sta Nemčija in potem SZ napadli Poljsko, je Stalin našel rešitev s tem, da je prepovedal reorganizacijo poljske partije. Ko je 3. septembra izbruhnila 2. svet. vojna, so jo sprva imenovali »sedeča« (Sitzkrieg, phony war, drôle de guerre), ker na zahodni fronti ni bilo skoraj nobenega delovanja. Dne 28. septembra sta Nemčija in SZ podpisali tajno pogodbo, s katero sta prisodili Rusiji Finsko, Besarabijo in vse tri baltske države. Zdaj je povsem jasno, da je imel Stalin važno vlogo (in krivdo!) za izbruh 2. svet. vojne, Kominternina pa je morala v primerjavi s svojim prejšnjim stališčem zavzeti čisto nasprotnega.

Avgusta in septembra 1941 so se partije polagoma prilagodile ciljem sovjetske politike (140-141), čeprav je bilo vodstvo Kominterne z Dimitrovom na čelu zmedeno (E.: konfuzno) in so nastale zmešnjave tudi v Franciji. Stalin je v pogovoru z Dimitrovom zahteval, naj se Kominternina odpove antifašizmu in postavi za geslo antiimperializem, stališče proti vojni in razkrinkanje imperialističnega značaja vojne. Stalin je cinično vztrajal na tem, da naj se med seboj borita in oslabita oba tabora. Dejal je: »Hitler nehoti uničuje kapitalistične države«; ko bo Poljska razbita, bo tam partiji uspelo vpeljati socialistični sistem (141-142). Zato je Stalin ukazal vsem partijam radikalen strateški preobrat (142-143), Kominternina pa mora podpirati »miroljubne države«, to se pravi, nacistično Nemčijo, in se upirati napadalni politiki Anglo-Amerikancev (144-145). – Pripomba: s tem nam postaja še bolj jasno (stalinistično?) stališče KPJ in KPS v tistih časih in vse do nemškega napada na SZ.

Vendar je prišlo do razumljivega upora v francoski partiji (145-146) in do notranjih bojev v britanski (146-148). Moskva je zato odstavila dva voditelja britanske partije (Politt, Campbell) in postavila Springhalla; ker pa se je ta dal zasačiti v malenkostni vohunski zadevi za SZ (leta 1943 je bil obsojen na 7 let zapora), je po ukazu Dimitrova spet prevzel vodstvo gen. sekretarja Politt, ki pa je prišel v spore z Moskvo zaradi procesa proti znani komunistki Rose Cohen. Britanska partija je zaradi tega izgubila 5.000 svojih članov v Londonu – to je, polovico – in se je pripravljala, da gre v ilegalo.(148-149)

Drugo obdobje

Popis zgodovinskega okvira poudarja važnost dveh dejstev: SZ je hotela utrditi stanje na zasedenih ozemljih, s čimer je seveda pomagala Hitlerju. Zaradi neuspešne vojne proti Finski pa je SZ zelo oslabila svojo mednarodno podobo (E.: sliko). Sovjetska kritika proti Franciji in Angliji, ki sta morali stopiti v vojno, je bila silovita, ni pa izrekla besede, ko je Nemčija zavzela Dansko in Norveško. Medtem je bila strategija Kominterne v tem, da je treba utrditi načelno propagando proti imperializmu kot glavnemu krivcu vojne.(150). Pripomba: to politiko sta dosledno izvajali tudi KPJ in KPS.

V naslednjih podnaslovi obravnava E. stanje italijanske, nemške in francoske partije (151-159). Voditelja **italijanske** partije Longo in Togliatti sta se zatekla v Pariz, kjer so ju leta 1939 zaprli, a Togliatti je bil kmalu izpuščen. Medtem se je italijanska partija po E. »popolnoma razkrojila«, o čemer sam dvomim. Večina **nemških** voditeljev se je zatekla v Francijo (Dahlem), Belgijo in skandinavske države, v SZ pa W. Ulbricht in W. Pieck. Glavnega vodja nemške partije, Thälmann, je Gestapo zaprla 1933, a Stalin zanj ni storil nič; leta 1944 je bil usmrčen v Buchenwaldu. Posebno pozornost je posvetil E. zgodbi H. Wehnerja, bivšega komunista, ki je leta 1946 postal član nemške socialdemokratske stranke (152-156). **Francoska** partija se je po paktu Nemčije s SZ postopoma manjšala in naj bi končno (po E.) izginila (156). Dejansko je fr. partija sprva spet zavzela prvenstveno nalogo, ker je njen poluradni list *Le Monde* objavljala navodila za druge evropske partije. Pakt med Nemčijo in SZ je zelo prizadel člane fr. partije, ki so na tisoče zapuščali stranko. Pozimi 1939-1940 so se voditelji partije razkropili: šli so ali v ilegalo ali v druge države. Nekateri tistih, ki so ostali, niso marali javno ožigosati »imperialistične

vojne«, npr., senator Cachin; nasprotno, jasno je ponovil svoje »antifašistično prepričanje« in podprl Stalinovo politiko. Dimitrov je računal, da bo Cachin, kot edini komunistični senator javno ožigosal »imperialistično vojno«; a Cachinov govor v senatu, 21. februarja 1940, ni zadovoljil Dimitrova, ki ga je zato poklical v Moskvo, čemur se je Cachin uprl in še naprej dosledno odklanjal novo profašistično navodilo Kominterne. Ko je senat 21. februarja 1940 sklepal o odstavitvi Cachina, je ta ponovil svoje protihitlerjansko stališče, hkrati pa poudaril svoje kom. prepričanje in podporo SZ. Senat mu je nato zaradi tega kom. prepričanja in podpore SZ odvzel njegov mandat (158).

Septembra 1939 je francoska vlada odstavila vse komunistične poslance, ki se ne bi do 26. oktobra odpovedali partiji. Oktobra je zaprla 33 partijskih poslancev, ki so razširjali (E.: propagirali) navodila Kominterne. Proces ni bil javen, kar je vzelo partiji možnost izrabe za propagando. Končno so 3. aprila 1940 kaznovali pogojno 6 obtožencev, obenem s 6 drugimi, ki so preklicali podvrženost partiji; ostali so bili obsojeni na 5 let zavora in globo.

Tretje obdobje

V tem obdobju E. sledi vedno isti shemi: kratek prikaz zgodovinskega okvira in nato – z morda nekoliko pretiranim izrazom za tako malenkostne zadeve – strategijo Kominterne (160-171). Obravnava pa več zadev.

a) **Bliskovita nemška vojna je presenetila tudi SZ** (160-162). Nemška vojska je 9. aprila 1940 napadla Norveško in Dansko, 10. maja pa Belgijo, Nizozemsko, Luksemburg in Francijo. Nemški tanki so vdrl v Francijo čer Ardene, ki naj bi bili po mnenju fr. vojaških strokovnjakov za tanke neprodorni. Kljub temu so na Hitlerjev ukaz nemški tanki prodrli v Severno Francijo, v enem tednu zasedli 300 km globoko fr. ozemlje, 14. junija pa so bili že v Parizu. Ta bliskovita vojna je presenetila vse, predvsem Stalina, ki je pričakoval daljši potek vojskovanja. Kominternina je še vnaprej hvalila pakt Hitler-Stalin, še vedno pa je dolžila »imperialiste« za vojno, ki jo je označevala kot imperialistično in krivično.

b) **Francoska katastrofa** (161-162). Končno je 8. junija Moskva poslala »nove poudarke«: nizozemski partiji je prepovedala kakršnokoli kolaboracijo z okupatorji; julija je poslala italijanski partiji navodilo, naj obsodi (E.: denuncira) vojno, v katero se je zapletel Mussolini. Ta protifašistični prizvok (E.: ton) se je še

povečal v kasnejših dokumentih in kaže na Togliattijev vpliv. Partije so bile res v težavnem in obenem sramotnem stanju: medtem ko je Nemčija zasedla že polovico Evrope, naj bi partijski voditelji še naprej vztrajali na profašističnih navodilih iz Moskve! Italija je bila od l. 1937 vezana z Nemčijo in Japonsko na pogodbo proti Kominterni, a Mussolini je l. 1939 uveljavil za Italijo stanje »ne vojskujoče se države«; deset dni potem, ko je fr. vlada maršala Petaina zaprosila za mirovna pogajanja (E.: pogovore), je 10. junija 1940 Mussolini napovedal vojno Franciji in Veliki Britaniji, ker je računal, da si bo zaradi tega z Nemčijo delil plen. Vendar Mussoliniju Hitler ni dovolil niti udeležbe na pogajanjih, tako da sta Francija in Italija podpisali mirovno pogodbo 2 dni za Nemčijo. Italija je hotela del fr. ladjevja (E.: flote), Hitler pa ji ga ni dal, ker ni hotel oslabiti Francije.

c) **Od leta 1940 dvoje veznih središč v Jugoslaviji (162-165).** Kopinič je iz Zagreba sporočil v Moskvo, da bo prišel v Jugoslavijo član CK italijanske partije U. Massola. Tako je Jugoslavija postala zveza med ital. partijo v Italiji in v tujini. Massola je postavil Ljubljano za središče vodstva italijanske partije in italijanskega protifašističnega odpora, slovenski komunisti pa naj bi vojaško usposabljali svoje italijanske tovariše. (Pripombi: 1. E. govori o kolegih, kar ni bila splošna raba med komunisti; uporabljali so izraz tovariši); 2. vsekakor to dejstvo razloži marsikatero kasnejše tesne stike KPS in OF z Italijani!) Tito je 25. junija 1940 poslal brzojavko Dimitrovu, v katerem mu je sporočil, da je Massola varen v neizpostavljenem mestu in da so organizirali pomoč za to, da bo lahko Massola vzpostavil svoje zveze. Na to je vodja mednarodnih zvez Kominterne, G. Sorkin, dobil zvezo med Jugoslavijo in Moskvo preko Švice, kamor naj bi nujno prišel kurir iz Jugoslavije za to, da bi mu sporočili njihove zahteve. Stalin je 28. junija 1940 zasedel Besarabijo in severno Bukovino ter aneksiral baltske države, zaradi česar sta tudi Madžarska in Bolgarija izrazili svoje ozemeljske zahteve. Po vseh teh dogodkih je 28. avgusta 1940 Hitler odločil, da bo on razsojal o sporih na Balkanu.

č) **Trenja med KPJ in Massolo (163-165).** Medtem so nastala trenja med KPJ in Massolo. Zato je Dimitrov zahteval od Kopiniča, da pomaga Massolu. Walter (Tito) in Massola sta 22. avgusta poslala brzojavko Dimitrovu: »Dokažite mi z besedo, ki jo poznamo, da sem jaz resnično povezan z vami«. Moskva je že dva dni kasneje odgovorila Titu z brzojavko, dejansko namenjeno Massolu, da so prijatelji, s katerimi občuje, »vredni našega zaupanja«. Massola

se je namreč bal, da bi bil Tito provokator in mu zato ni predal izvlečka iz izjave Kominterne. Tito je sodil, da gre samo za »mahinacije«, a ni vedel, da je bil Massola povezan z vzporednim centrom v Parizu, ki je bil Titov nasprotnik. E. trdi, da je bilo mesto generalnega sekretarja KPJ od leta 1937 nezasedeno, zato je skupina partijskih funkcionarjev predlagala, naj začasno prevzame odgovornost za delo KPJ Ivan Marić-Željezar. Vodstvo fr. partije je zaupalo samo vzporednemu, zanje edinemu legalnemu centru KPJ, »ne pa neki nezatni in nepoznani skupini jugoslovanskih komunistov, ki je obkrožala Josipa Tita Broza in ki sploh ni imela nobenega uradnega mandata« (165). Po E. je bil Tito (Otto, Rudi, Timo, Tito, Walter, Valter) od leta 1935 sodelavec Kominterne za Balkan; imel je razne naloge, predvsem novačenje prostovoljcev za špansko državljansko vojno; v tridesetih letih je živel v Moskvi (in v Jugoslaviji ter Španiji!); leta 1939 ga je Stalin (v skladu z *Enigma Kopinič I*, 111) formalno imenoval za gen. sekretarja CK KPJ, dejansko pa je bil Tito imenovan šele 1940 (v skladu s *Titova poslednja ispovijest, Beograd 2000*). Pripomba: viri KPJ (ne vzporednega centra!) trdijo, da je Stalin Tita že leta 1937 imenoval za voditelja KPJ, a vsi vemo, kako so komunisti pisali in spreminjali zgodovino.

V Jugoslaviji je deloval tudi avstrijski zvezni (E.: vezni) center, s katerim pa Kominterni ni imela stika, dokler ni poslala brzojavke Titu, ki jo je Tito moral izročiti avstrijskemu zaupniku s psevdonimom Boby. V brzojavki so Bobyja opozarjali pred trockistično skupino Gottlieba Fiala, ki da sodeluje v Avstriji z Gestapom. Brzojavka, katere pošiljatelj ni znan, je opozarjala na najpomembnejšo vlogo partije, to je, »agitacijo proti imperialistični vojni« in »proti nemškemu šovinizmu«.

Oktober 1940 je Sorkin Walterju sporočil, da pride iz Moskve v Zagreb agent, katerega naj Tito poveže z Massolo. Ta agent, R. Martini, je dva dni po prihodu poročal v Moskvo, da Massola deluje v dveh slovenskih mestih.

d) **Francoska partija povzroči nemir v sovjetskem vodstvu** (166-167). Ker do konca junija 1940 ni bilo stikov med centrom in francosko partijo, se je ta oddaljila od partijske linije in izvajala od Kominterne neodvisno politiko. V dveh izjavah, 17. in 19. junija 1940, je napadla nemški imperializem in podprla francosko vlado z izjavo za obrambo Francije pred nemško invazijo. A Francija je že 22. junija podpisala mirovno pogodbo.

Zaradi nemške zasedbe Francije so se pokazale že obstoječe vrzeli v Kominterni, dejansko pa je Kominternna delovala »skoraj shizofreno«, ker so bila celo njena navodila protislovna. Tak primer je brzojavka z dne 22. junija 1940, ki po eni strani poziva k množičnemu odporu (rezistenci) proti okupatorju, po drugi pa zahteva, da partija doseže svobodo za zaprte aktiviste, da se komunistični župani vrnejo na svoja mesta, da se obnove sindikati, da naj morebiti spet začne izhajati *L'Humanité* itn. Ker so partije nehale v vsem slediti ukazom Kominterne, je ta pač morala začeti jemati v poštev nemška prisvajanja in stališča partij.

e) **Pogovori z okupatorjem o legalizaciji partije (168-169).** Do take vrste pogajanj je prišlo v Belgiji, na Nizozemskem in v Franciji. **Vse druge stranke so bile prepovedane, le partija naj bi delovala javno in ne bi bila preganjana!** – Pripomba: mar ni to res skrajno lep primer komunističnega rodoljubja in zavračanja kakršnegakoli sodelovanja (kolaboracije!) z okupatorjem? In taki »ljudje« so drugim očitali kolaborantstvo!

Nastale pa so težave s francoskim ljudstvom, ki je začelo govoriti, da so komunisti agenti Nemčije. Proti temu so partiji protestirali, da gre za obrekovanja, in dosegli, da je Kominternna v dveh brzojavkah, poslanih ena v Veliko Britanijo druga pa v Belgijo, zahtevala, da se »okrepi sistematična akcija proti odvrtnemu obrekovanju«. (Dozdeva se mi, da ni najbolj posrečen sledeči prevod na st. 170 spodaj, ker kaže, kot da bi hotel povedati ravno nasprotno: »Ne sme se opustiti niti najmanjša zakonita možnost, da bi prišli iz ilegale.«)

Četrto obdobje: Poskusi dvolične igre

Že julija 1940 je Hitler sklenil napad na SZ (»direktiva Barbarossa«, 172-182). Zato je Hitler sklenil dogovor o vojaškem sodelovanju s Finsko. SZ je zahtevala, da se nemška vojska umakne s Finske. Hitler je dosegel, da so pristopile k Trojnemu paktu Madžarska, Romunija, Bolgarija in Jugoslavija. Na protinemški udar (puč) je Hitler 6. aprila odgovoril z napadom na Jugoslavijo. Medtem je bila Kominternna še vedno defenzivna; še je govorila o boju proti imperialistični vojni, a **za nemški narod je spremenila geslo v boj proti lastnim imperialističnim voditeljem**, čeravno je dala tudi navodilo o solidarnosti z drugimi narodi, ki jih Nemčija zatira.

Ob koncu leta 1940 so se nesoglasja med Nemčijo in SZ še povečala. Vodstvo Kominterne je de facto podprlo preusmeritev politike raznih partij; to je pomenilo, da niso bile možne enake

smernice za vse partije. Zato je Stalin začel misliti na odpravo Kominterne. Novoodkrite brzozjavke so dokazale, da se je fr. partija dejansko uprla, čeprav so prej trdili nasprotno. Važno je poudariti, da se KPJ ni uprla okupatorju pred njegovim napadom na SZ! Velebit je izjavil, da so do nemškega napada bili za komuniste največji sovražniki Angleži: »Bili so hujši od fašistov in nacistov, saj so bili nosilci svetovnega imperializma. Toda zgodil se je slučaj, da je SZ postala zaveznica Angležev. Zato smo morali komunisti zamenjati smer. Postali so naši zavezniki.« Dimitrov je 7. novembra 1941 zapisal v svoj dnevnik, da Stalin tarna o nepripravljenosti Rdeče armade, posebno njenega letalstva. Stalin je 25. novembra priznal, da so odnosi do Nemčije navidezno vljudni, a med njimi so resni problemi, medtem ko je Molotov poudaril, da je namen Kominterne na skrivaj (E.: potih) oslabiti nemško vojsko. Samo za britansko partijo je še vedno veljalo geslo, da mora obsojati britanski imperializem; zato je britanska vlada prepovedala partijski dnevnik *Daily Worker*. Zaradi nemških napadov je angleška partija izgubila mnogo privrženecv.

Zadnji podnaslovi tega obdobja govorijo predvsem o razmerah v fr. partiji in njenih odnosih do Kominterne oz. SZ. Sprva Gestapo v Franciji ni nastopala proti partijskim aktivistom. Potem pa je morala francoska policija začeti z interniranjem aktivistov, največ oktobra 1940 (okrog 300, med njimi bivše poslance in sindikaliste). S tem je bila partija primorana na večjo konspirativnost. Po Stalinovem zgledu za boljševizacijo Kominterne so uvedli tim. trikotne celice. Kljub nemški zasedbi je fr. partija ostala najmočnejša v Evropi. Vendar je v njej nastal spor predvsem zato, ker je ena skupina (J. Tréand), ki je imela tesne zveze s SZ, hotela legalizirati partijo. Voditelj partije, Duclos, se je pridružil Tréandu, menda zaradi tega, da bi se rešil očitka, da je on glavni krivec za internacijo tolikih partijcev. Toda Duclos je potem zapustil Tréanda in se približal skupini A. Dallideta. Po januarju 1941 so Tréanda počasi odstranili iz vodstva, končno pa mu vzeli radijsko zvezo z Moskvo. Vendar je že marca Tréand izginil in z njim njegova »pianistka«, bralka šifriranih brzozjavk, ki mu je sledila iz enega skrivališča v drugega. Tréandovi nasprotniki so govorili o »bandi«, ki da postavlja na določena mesta sebi vdane osebe, a nikoli se ni zvedelo, kdo je sestavljal to skupino.

V ta spor, ki je postal političen, so bili nehote pritegnjeni tudi najvišji funkcionarji NKVD. Duclos se namreč ni obrnil na

Kominterno po uradni poti, temveč je uporabil NKVD in obrekoval Tréanda, ki se je rešil samo zaradi nemškega napada na SZ. Posegla pa je vmes tudi francoska policija, ki je zaprla tri vodilne politične kadre. Na to je Kominternina odgovorila z nasvetom, naj se Duclos omeji na literarno pisanje, opusti pa vodstvo partije, ki da mora postati tajno. Duclos pa ni popustil, ampak je skušal razrešiti uganko; dognal je, da je bil glavni krivec za pripore Foeglin iz Tréandovega kroga.

Po osvoboditvi Francije se je Tréand čutil izgnanega in je kmalu umrl za rakom. Problem fr. partije je bil verjetno v tem, da je vsak voditelj imel oblast nad določenim področjem (Duclos, vodstvo partije; Tréand, kontrolo kadrov itn.). Tako je bilo mnogo kadrov pritegnjenih v boj za oblast petih partijcev (Duclos, Dallidet, Tréand, Frachon, Fried). Duclos je imel na razpolago radijski oddajnik, ni pa imel »pianistke«, dokler ni končno prišel v stik s F. Pauriolom (ps. Duval), ki je obenem delal za šefa sovjetskih vohunov (Poljaka) L. Trepperja, medtem ko je Pauriol že od leta 1938 delal za Tréanda.

TRETJI DEL

Sovjetska obveščevalna služba

V tem delu E. najprej precej obširno govori o sovjetski obveščevalni službi. Kominternina je tedaj imela 4 univerze, ki so imele okrog 2 do 3 tisoč izbranih slušateljev. Druga univerza je bila razdeljena na 20 sekcij, po ena za vsak narod. Najpomembnejša je bila **Mednarodna Leninova (E.: leninska) šola**, na kateri so študirali bodoči voditelji partij. V tridesetih letih je tam poučeval Tito, njegov učenec in prijatelj pa je bil Kopinič. Pouk je vključeval predvojaško izobraženje in urjenje.

Sovjetska obveščevalna služba je imela troje vej: GRU (glavno direkcijo) pod vodstvom gen. Berzina; Informacijska služba Kominterne, NKVD. Berzin je zgradil tajno službo tudi v Rdeči armadi. Berzin je Trepperja poslal v Francijo z nalogo, da zgradi sovjetsko agentsko omrežje za vso zahodno Evropo. Trepper je predložil Berzinu svoj načrt leta 1938. Toda že leta 1948 je bil Berzin ustreljen, obenem z drugimi člani vodstva tajne službe.

E. nato pripoveduje, kako je bila vzpostavljena mreža agentov; kako so znali izrabljati osebe na višjih mestih (E.: odlično plasirani agenti), tudi z ljubicami; kako je nastal v Parizu tim. Rdeči orkester; kako so se agenti držali pravila: ne se skrivati, ampak

živeti normalno; kako so Nemci zasledili radijsko postajo na Rue des Atrébates 101, kjer se je Trepper rešil, ker je pokazal dokument, da je M. Gilbert, pooblaščen od ravnatelja organizacije Todt, da išče strateško pomemben material za nemško vojsko (E.: Wehrmacht). Neke vrste ironija (pripomba: ali samo to?) je bila v tem, da je imel Trepper svoje kamuflažno podjetje v istem posloplju, kjer je imel šef Gestapa Piepe svojo pisarno.

Kljub velikim težavam je GRU bila uspešna tudi s tem, da je dobila nekaj važnih agentov v Nemčiji. A Gestapo je avgusta 1942 začel opazovati Rdeči orkester in se ji je posrečilo razbiti del nemške vohunske mreže. Britanci so se medtem polastili enega od nemških šifrirnih aparatov *Enigma* in ga začeli ponarejati, s čimer so vsa vojno mogli zasledovati vse nemške operacije. Britanci so opozorili Stalina že konec leta 1940, da bo Nemčija napadla SZ, a Stalin jim ni verjel, ker so Rusi dobivali iste podatke nemške *Enigme* neposredno od svojih vohunov. Rdeči orkester je v letih 1941 do 1943 poslal v Moskvo na tisoče informacij o premikih nemške vojske. Potem ko so Nemci odkrili konec leta 1942 dvajset agentov v Bruslju, so zaprli v raznih državah 217 oseb, od katerih je bilo 143 umorjenih, tako da so precej razredčili Rdeči orkester.

E. potem seže nazaj v zgodovino in poroča, kako se je od leta 1937 avstrijskemu Judu Deutschu posrečilo postaviti na pomembna mesta v britanski diplomatski službi tim. cambriško peterko, med njimi Macleana. Vendar so nove čistke v NKVD odnesle tudi precej inozemskih agentov. Agenti, ki so se rešili čistk, so zaradi strahu izgubili samostojnost in nekaj jih je celo prebeglo v nasprotni tabor.

Da bi se še vnaprej reševali, so agenti prilagajali poročila prevladujočim Stalinovim političnim pogledom. Stalin je bil prepričan, da bo Nemčija napadla SZ, ni pa vedel, če ne bo prej hotela premagati Anglijo. V tem prepričanju so Stalina utrjevala poročila F. Golikova, vodje GPU, da bo Hitler napadel SZ šele potem, ko bo premagal Anglijo. Stalin je na tem mnenju vztrajal še potem, ko so Nemci že vdrl v SZ. Angleži so sovjetskemu poslaniku Majskemu povedali 10. junija 1941, da pripravlja Nemčija napad na SZ, a Majski je vztrajal na svojih pomislekih, posebno še, ko je uradna sovjetska agencija Tass objavila 14. junija mnenje Kremlina, da so govorice o nemškem napadu samo propaganda, ki jo širijo nasprotniki Nemčije in SZ. Majskega so potem zaprli in je bil izpuščen šele po Stalinovi smrti. Medtem je izjavil britanski veleposlanik v SZ, Stafford Cripps, da bi lahko prišlo do ločenega miru med Anglijo in Nemčijo.

E. v podrobnosti popisuje nekatere dogodke pred vojno. Predvsem dejstvo, da je Stalin do zadnjega vztrajal na tem, da ne sme biti nobenih premikov na meji z Nemčijo, kljub temu, da je vedel, kako Nemci zbirajo ob meji številne vojaške enote. Prav tako si je prizadeval, da bi se rešil nemškega napada, za kar je celo pisal Hitlerju in še 14. junija je *Pravda* objavila Hitlerjev odgovor. Nemški veleposlanik von Schulenburg, ki je bil protinacist, se je tudi prizadeval, da ne bi izbruhnila vojna. Dne 22. junija 1941 pa je prosil Molotova za avdienco in mu prebral sporočilo, da je Nemčija napadla SZ.⁴

Peto obdobje

V drugi polovici 3. dela obravnava E. tim. peto obdobje, od junija do decembra 1941. Hitler je napadel SZ s 150 divizijami in hitro prodiral v Rusijo. Obkolil je na severu Leningrad, konec junija je padel Minsk, nato sredi julija Smolensk, na jugu je obvladal območje Kijeva. Sovjeti so že v prvih dveh dneh izgubili 2.500 letal. Po dveh tednih so imeli Nemci obkoljena dva ruska korpusa, Sovjeti so izgubili 2.200 tankov in 4.100 letal. Konec junija je bilo ujetih že 324.000 sovjetskih vojakov, 3.300 tankov in 1.800 topov pa je bilo uničenih ali zaplenjenih. V začetku julija 1941 je bilo od 184 sovjetskih divizij 89 popolnoma ali delno uničenih. Po enem mesecu se je število uničenih letal povišalo na 7.500.

Po nemškem napadu je Kominterneta takoj spremenila svojo politiko. Obnovili so geslo o antifašizmu in iznašli obrambo domovine, poznane še iz časa ljudskih front. Partije so odtlej morale podpirati vojno SZ in Velike Britanije. Za evropske partije je bilo lažje sprejeti ta navodila kot prejšnja. Vendar so porazi Rdeče armade kmalu ohladili prvotno navdušenje. Kljub temu je prišlo do sabotažnih dejanj, na katere so Nemci odgovarjali s streljanjem talcev.

Stalin je po napadu na SZ dolgo časa molčal. Zgodovinar Kershaw piše, da je bil na robu živčnega zloma in depresiven. V svojem prvem nagovoru je 5. julija pozval k »domovinski vojni«⁵ proti

4. Tri leta pozneje je Schulenburg sodeloval pri atentatu na Hitlerja, bil obsojen na smrt in junija 1944 umorjen.

Hitlerju. Seveda se je Stalin spet uvrstil v kapitalistični tabor. Kominterneta je zato prepovedala kritiko Churchilla in de Gaullea, ni dopuščala govoriti o imperialistični vojni in pozivala k pacifizmu. Churchill je obljubil SZ vso pomoč, ki jo bo Anglija zmožna. ZDA so se zavezale 25. junija 1941 vojaško pomagati SZ s tem, da so odpravile tim. »Neutrality Act« iz l. 1937, ki je prepovedoval izvoz orožja in streliva v države v vojnem stanju. Kominterneta je sledeč Stalinu izjavila, da ta vojna ni razredna vojna niti ne za socialno revolucijo, temveč domovinska, obrambna in pravična vojna. Dimitrov je obsodil pacifizem, ki da pomaga nemškemu fašizmu. Hitler je precej megalomansko neresno izjavil 3. oktobra 1943, da je ta sovražnik že uničen in se nikoli več ne bo dvignil, 8. novembra pa, da ob tolikih izgubah nobena vojska na svetu več ne vstane.

Vodstvo Kominterne je pozvalo francoske komuniste k oboroženemu uporu, a je čutilo, da ljudstvo ni pripravljeno sprejeti takega načina delovanja in da tudi aktivisti niso sposobni za to (213). V oborožen boj so se podali mlajši, medtem ko so »v bojih prekaljeni borci« odklanjali tak upor. (Pripomba: tudi KPS je po nemški zasedbi začela z navideznim, malo resnim oboroženim uporom, za kar je uporabljala skrajno nasilje nad Slovenci, ne pa proti okupatorju.) Medtem so se v Franciji nadaljevale aretacije komunistov. Številni interniranci so se spraševali, komu naj bi koristili ti zločinski atentati, ki so povzročali, da so Nemci streljali po 100 talcev za vsak atentat (215). (Pripomba: kot v Sloveniji!) Kljub vsemu je nastal to, kar E. imenuje »začarani krog: oborožena akcija-surova represija« (215). Ker so Nemci streljali nedolžne ljudi, je to povzročilo, da so Francozi začeli obsojati okupatorja – ne pa glavnih krivcev, ki so bili atentatorji in partija. (Na dlani je vsakršnakoli primerjava s slovenskim primerom!). Francoska partija se je zavedala tega, a je bila prepričana, da mora slediti ukazom iz Moskve. E. se posebej pomudi na primeru usmrtitve 98 talcev, med katerimi je bilo pa samo 23 idealističnih oz. zagrizenih komunistov (210-211); prikaže delavske stavke v počastitev mučencev v bretonskih tovarnah (E.: Bretanji) in kako so Nemci zaradi njihovega poguma izpustili 12 delavcev, s čimer se je stavka nehala (210). Cinizem partije pa je šel tako daleč, da je vodstvo izjavilo: talce bomo uporabili (bolje: izrabili, zlorabili) za strategijo partije. Toda partija je – na ukaz Kominterne, ne po volji francoskega naroda – žrtvovala 98 oseb, od katerih je bilo samo 23 partijcev. Zdi se mi, da E. nekoliko pretirava, ko primerja »idealizem talcev« z »neke vrste globoko religiozno vdanostjo

talcev«. Prav pa piše, da je bila njihova vdanost prepojena s fanatizmom – ta pa nima nič skupnega s krščanskim pričevanjem za vero z mučeništvom! Medtem je Duclos poročal v Moskvo: »S tem lepim primerom boja na široko seznanjamo ljudstvo.« (218)

Nemške enote so 2. decembra 1941 dosegle predmestja Moskve, samo 20 km od središča sovjetskega glavnega mesta. Huda zima, težke izgube in pomanjkanje logistike pa so Nemcem onemogočili, da bi zasedli Moskvo. Sovjetska vlada in vodstvo Kominterne sta se 22. oktobra preselila v Kujbišev na Uralu, vendar Stalin ni bil tam. Rdeča armada pod vodstvom maršala Žukova je odprla novo, 300 km dolgo fronto. SZ je s pomočjo zahodnih zaveznikov (česar E. ne omenja!) na Uralu zgradila nove tovarne in začela izdelovati povsem nova letala in oklopnike (219). Maja 1943 je Stalin razpustil Kominterno: najprej zato, ker že od začetka vojne ni mogel obvladati narodnih partij; potem pa, ker je spoznal, da je ideja o svetovni proletarski revoluciji samo »mrzlična blodnja«.

SKLEPNA BESEDA

Gre za neke vrste povzetek (219-225), ki je tako jasen, da nam še bolje in na kratko približa vsebino knjige.

DODATEK I (Filozofsko in ideološko legitimiranje stalinizma)

Sovjetski filozof Jan Sten je dvakrat na teden prihajal k Stalinu zato, da bi ga naučil dialektike. Stalinu abstraktnost ni bila všeč in je spraševal, kakšen pomen ima za razredni boj in kdo bo vso to bedarijo praktično uporabljal. Leta 1938 je nekdo s Stalinovim podpisom napisal *Priročnik zgodovine komunistične partije*, ki je izšel v več jezikih in v visokih nakladah. V priročniku je krajši spis, o katerem E. trdi, da je »Brez dvoma ... izšel izpod Stalinovega peresa«, o čemer sam nisem tako gotov, potem ko sem ga znova prebral (226). V njem Stalin predstavlja po Marxovem vzorcu deterministično razlago zgodovine, po Engelsovem pa dialektični materializem. E. piše, da je Stalin odpravil zanikanje (negacijo) in s tem dialektiko, ki je v bistvu dinamična (ne linearna, temveč spiralna): **A** po zanikanju preide v **B**, s tem pa – po dvojni negaciji – dialektični proces dosega vedno višje stadije, to se pravi, **B** preide v **C**. V Priročniku med dialektičnimi zakoni manjka zakon o tej dvojni negaciji. S tem je Stalin dejansko hotel pretrgati dialektiko, kot da bi se bil ta razvoj nehal s Stalinom. Seveda so

morali vsi sprejeti te Stalinove trditve, kar je hromilo razvoj filozofskega mišljenja (E.: misli). Res je, pravi E., da so se od šestdesetih let 20. stol. naprej marksistični filozofi veliko ukvarjali s človekom, humanizmom in etiko, a njihovo mišljenje je bilo vedno črno-belo in so celo pridevali sovjetski filozofiji tisto, kar je bilo na Zahodu znano že od Aristotela.

Ne bom se spuščal v popis težko razumljive dialektike, ki jo E. obravnava precej obširno. Tudi se ne čutim zadosti usposobljenega za kritiko take vrste nelogične logike. Jasno razvidno pa je iz E. pripovedi, kako je Stalin prikrojil dialektiko v korist samemu sebi in njegovemu režimu.

DODATEK II

Ima podnaslov »Internalizirani refleksi bojazni in podzavestna samokontrola pri Rusih«.

V tem dodatku E. pripoveduje iz lastne izkušnje, kar je ob srečanjih s turisti iz SZ v petdesetih letih sam opazoval: kako so se na njegova vprašanja vsi obračali k svojemu voditelju. Isto se je dogajalo še za časa Gorbačova. Med njegovimi tremi obiski SZ (leta 1968, 1970 in 1975; v knjigi je na st. 233 pomota: 1969 nam. 1968) je prav tako opazal to samokontrolo. Po E. so Rusi imeli o Stalinu najboljše mnenje vse do časa »destalinizacije«. V Moskvi je E. predvsem obiskoval filozofe, ki so kritično gledali na sistem. E. trdi, da so ti filozofi »izdelali dialektično družbeno osnovo s širokim humanističnim obzorjem«, a če to odgovarja resnici, je škoda, da o tem ne vemo skoraj nič. E. pravi tudi, da so v dialektiki odkrili »kritičnost«, ki je osvetlila otopele »pravoverne« Stalinove kategorije – kar je bilo seveda pomembno za SZ, ne pa za druge po svobodnem svetu. E. omenja predvsem svojega prijatelja Evalda Vasilieviča Iljenkova (knjiga: *Dialektika abstraktnega in konkretnega v Marxovem Kapitalu*). Sam se sprašujem, kako si je sploh kdo mogel zamišljati dialektiko brez kritičnosti.

Zanimivo je E.-evo poročilo o njegovem obisku v Leningradu leta 1968, ko so ga osumili, da je vohun in ga zasliševali skoraj vso noč. Zanj je bil pogovor sicer prijeten, a šele sedaj ve, v kakšni nevarnosti je bil tedaj. Posebno še, ker so se mu približevali razni tehniki, inženirji in drugi provokatorji KGB-jevi (E.: kagebejevski) in mu ponujali razne tajne dokumente. Na srečo jim ni nasedel. Zaključuje, da je pač med njegovim obiskom oko KGB vedno bedelo nad njim.

NEKAJ PRIPOMB

1. Zelo me moti preveč dobesedno prevajanje iz drugih jezikov, kar najprej pomeni, da je E. prevzel preveč nepotrebnih tujk: npr. s. 29: tumor (bula, izrastek); točne konture (natančni obrisi); 34: deviacija; 75: konotacija (so) označenje; 78: fasete (inačice); »ominozen« (usoden); 128 »transmisije« (prenosi, oddaje); 161: ton, tonalnost (zvok, prizvok, barvitost ipd); itn.

Res E. navaja B. Nežmaha (174) in zato piše, da »smo morali komunisti zamenjati kurz«; toda v takem primeru je (s primerno opombo) dovoljeno in po mojem nujno uporabljati slovenski izraz »smer«. Čim prej moramo razkužiti slovensko mišljenje in govorjenje komunističnega potujčevalskega žargona!

Prav tako pod tujim vplivom E. govori o »ritualnem obredu« (75). V španščini bi bil izraz »ceremonia ritual«; v slovenščini bi bilo zadosti »obred«, ki pomeni »ritus« ali »ritual«; kvečjemu bi (po šp., angl., fr. in ital. vzorcu) mogel napisati »obredna ceremonija oz. slovesnost«.

Slovensko govorimo o oproščenju grehov (lat.: remissio peccatorum), ne o odpustku (lat.: indulgentia), ki je nekaj drugega.

Na splošno E. govori o armadi; slovenski izraz je vojska. Vedno pa so komunisti govorili o Rdeči armiji, ne armadi, ker je bil zanje (tako kot za mnoge druge vojske) izraz »armada« najvišja vojaška enota, na katere so razdeljene vojske.

Slovenci ne uporabljamo izraza »tripartitni pakt« za Os Rim-Berlin-Tokio, temveč Trojni pakt (172).

Zdi se mi, da ni pravilno »vztrajati pri protifašistični direktivi Kominterne«, temveč »vztrajati na ...« Zelo pogosto začenja E. stavke ali odstavke tako-le: »Sedaj se je začelo ...«, čeprav včasih zamenja z bolj sprejemljivim »Tedaj se je začelo...« (npr. 172). Vsekakor je to odraz prevoda iz drugih jezikov.

2. Na s. 159 je napaka: 1949 nam. 1939; prav tako malenkostna tipkovna napaka na st. 164: »Tito pa ne (namesto »ni«) vedel.« E. govori samo o treh svojih obiskih v SZ –1968, 1970 in 1975–(233); že sem omenil, da je treba zamenjati 1969 z 1968. Zdi se mi tudi, da bi bilo primerno Leningradu spet dati ime, ki ga je vedno imel, čeprav ne bi bilo nápak, če bi zapisal tudi, kako so ime sovjetizirali. (Zame je Strnišče v Sloveniji neprimerno lepši izraz kot Kidričevo).

3. Neutrality Act (211) je zapisan napačno »Akt«.

4. Moti me, npr., tako-le neslovensko izražanje celo v podnaslovu: »Edina funkcija Kominterne je bila takrat, da se z njenim vrvežem pozabi Stalinov molk« (114) Morda bi E. lahko zapisal:

»Tedad je bila edina naloga Kominterne ta, da bi partije zaradi vmešavanja Kominterne v njihove zadeve pozabile na to, da je Stalin vztrajno molčal.«

5. Tako v domovinskem dnevnem časopisju kot v zdomstvu zelo pogosto opažamo napačno uporabo podrejenih stavkov, ki jih kopicijo enega za drugim v neslovenskem slogu. Naj pokažem samo na en primer. E. piše (106): »Toda zavedal se je, da če hoče postati Leninov naslednik, ni dovolj postati vodja ruske partije.« Slovenski slog zahteva tako-le oblikovanje. »Toda zavedal se je, da ni dovolj postati vodja ruske partije, če hoče postati Leninov naslednik.« Isto velja za podobne stavke na drugih straneh, npr., 235: »Rekel sem mu, da če je član komunistične partije, s tem še nima nobene pravice razpolagati z menoj.« Pravičneje: »Rekel sem mu, da nima še nobene pravice razpolagati z menoj zaradi tega, ker je član (komunistične) partije.«

6. Delo res ni v vsem strogo kronološko in tudi ne more biti, zato so včasih kakšni dogodki popisani dvakrat. Zaradi tega tudi ni vedno jasno, kdaj se je zgodila kaka zadeva (npr. odstop Zinovjeva kot predsednik izvršnega komiteja Kominterne in njegova dokončna odstranitev).

7. Ob branju sem včasih dobil občutek, da je E. hotel biti skoraj preveč dobrohoten, ker so se mi zdele nekatere pohvale odveč (npr., hrabra rdeča obramba Madrida, pomembnost sovjetskih filozofov v šestdesetih letih ipd.).

8. Gornje pripombe ne jemljejo Eiletzevememu delu **izredne pomembnosti**, ki jo knjiga zasluži, predvsem zato, ker je izvirno slovenska. Knjiga je silno zanimiva, spisana sicer z vsemi znansivenimi pripomočki (aparatom), a **branje za nikogar ne bo pretežavno**, temveč celo privlačno.

Seveda smo marsikaj že vedeli ali vsaj slutili zaradi tragične slovenske izkušnje s tretjim velezdom 20. stoletja, to se pravi, s komunizmom; ali z drugimi besedami: z vsemi tremi velikimi in edinimi kolaboracionisti v polnem pomenu besede: fašisti, nacisti, komunisti. S poudarkom na tem, da je komunizem najhujši fašizem (Sloterdijk). Za mnoge bo ta knjiga dokončno potrdilo o tem, kar je doživljala Slovenija zaradi stalinistične Kominterne. Pa ne samo zaradi te! Pogosto vztrajam na tem, da je morda največja napaka Kosove (Jeločnikove) knjige njen naslov »Stalinistična revolucija na Slovenskem 1941-1945«, ker ni bila samo stalinistična in se ni začela (pripravljati) šele leta 1941 niti se ni nehala leta 1945. S takim izražanjem nekako odvezujemo vsakršne (?) krivde marksistično-leninistični oz. titovski komunizem, kar je vsekakor skrajno zmotno.